

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає
Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 11 (500), November, 1989, Vol. XLII

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів
Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник
Члени Редакційної Колегії:
проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, мгр О. Коваль,
проф. д-р В. Косик, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий
Літературно-мовний консультант — Святослав Караванський

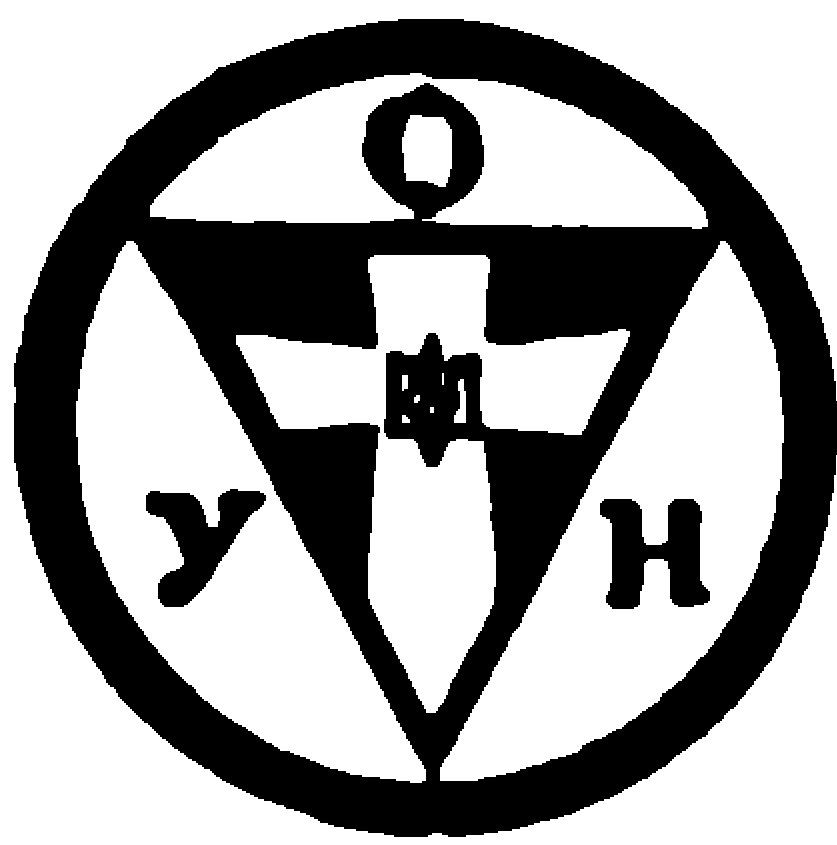
Редакція і Адміністрація
200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1989 РІК

К р а ї н а	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	65 дол.	35 дол.	6 дол.
Австрія	700 шіл.	400 шіл.	65 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 40 дол.	20 дол.	4 дол.
Бельгія	2000 б.фр.	1100 б.фр.	200 б.фр.
Вел. Британія	27.50 ф.	15.00 ф.	3.00 ф.
Канада	65 дол.	35 дол.	6 дол.
США	60 дол.	32 дол.	6 дол.
Німеччина	110 н.м.	60 н.м.	12 н.м.
Франція	300 фр.	175 фр.	30 фр.
Швеція	300 кор.	175 кор.	30 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.
Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам ви-
гідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.
Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 11 (500)

ЛИСТОПАД, 1989

Річник ХІІ

Зміст ХІ-ої книжки

Питання національного визволення

Роман Ратманний: ДІЙОВА СПАДЩИНА ШЕВЧЕНКОВОГО НАЦІОНАЛІЗМУ	1283
В. Кульчицький-Гут: ХОЛОДНА ВІЙНА, ДЕТАНТ І УКРАЇНА	1290
Ярослав Гайвас: СУЗІР'Я ВЕЛЕТНІВ (Закінчення. 13)	1299
Святослав Караванський: ЩИРА БЕСІДА (Проти перекручень історії)	1313

Наука, дослід

Володимир Янів: ЕЛЕМЕНТИ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВОСТІ В «ПОУЧЕННІ ДІТЯМ» ВОЛОДИМИРА МОНОМАХА (Закінчення. 2)	1319
Микола Мельник: ЕМІГРАЦІЙНІ УРЯДИ ТА ЇХ ІСТОРИЧНО-ПРАВНА АНАЛІЗА	1325
Дарія Ригтицька: ОКСАНА КЕРЧ: ПИСЬМЕННИЦЯ СИЛЬНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ	1334

Поезія

Ігор Калинець: ВЕРЛІБРОВИЙ ВИРОК (Продовження. 2)	1340
Тарас Мельничук: ВАМ СУМНО?	1344
Дарія Ригтицька: ПИСЬМЕННИЦЯ (Оксані Керч — присвята)	1346

З дому неволі

І. Дмитрів: ДО НАЙНОВІШИХ ПОДІЙ І ФАКТІВ В УКРАЇНІ	1347
Григорій Приходько: В ТЕНЕТАХ ДЕКЛЯРАЦІЙ	1350
Андрій Степняк: УРОКИ МИНУЛОГО	1358
Степан Хмара: ІДЕЯ СВОБОДИ ЗАЛИШАЄТЬСЯ УТОПІЄЮ БЕЗ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	1368
Володимир Забігай: ЗВЕРНЕННЯ ДО РОСІЙСЬКОГО НАРОДУ	1369
— ВЕЛИКА МАНІФЕСТАЦІЯ У ЛЬОВІ	1373
— НАМАГАННЯ СТВОРИТИ «ІНТЕРФРОНТ» У ЛЬОВІ	1374
— УСТАНОВЧИЙ ЗІЗД НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ	1375
— УСТАНОВЧИЙ ЗІЗД НРУ ЗА ПЕРЕБУДОВУ	1376
— СЛОВО МИХАЙЛА ГОРИНЯ	1376
— ВИСТУП ДІЯЧА ПОЛЬСЬКОЇ «СОЛІДАРНОСТІ» (Адама Міхніка)	1378
— ВИСТУП ВАСИЛЯ БАРЛАДЯНУ НА УСТАНОВЧОМУ ЗІЗДІ НРУ	1379
Павло Сковок: РУХ — ЦЕ ПЛЮРАЛІЗМ	1381

Огляди, рецензії

Володимир Жига: ПОШУКИ НОВИХ ШЛЯХІВ	1386
— ЛІТОПИС ПРО ДІІ УПА НА ПОДІЛЛІ	1392
Богдан Будурович: СОРОК ЛІТ НА БОЙОВІЙ СТИЙСІ	1395
В. Гоцький: ЩЕ ОДИН АЛЬБОМ	1397

Питання правосуддя

Пейшенс Т. Гантворт: СПРАВА ДЕМ'ЯНЮКА	1401
---------------------------------------	------

З листів до Редакції:

— ПРЕЗИДІЯ СУВФ: ПОБАЖАННЯ РЕДАКЦІЇ «ВШ» ЗА ПІДПИСОМ ГОЛОВИ Й ГЕН. СЕКРЕТАРЯ	1408
--	------

*Під час Заупокійної Панахиди біля могили св. п. Провідника Степана Бандери
в Мюнхені, 14.10.1989. Промовляє Голова Проводу ОУН. Репортаж і матеріяли
— у грудневому числі нашого журналу*

Питання національного визволення

Роман РАХМАННИЙ

ДІЙОВА СПАДЩИНА ШЕВЧЕНКОВОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

Зосередження нашої уваги на цьогорічних роковинах історичних подій — не випадкове. Це наслідок поглибленого усвідомлення відомої правди: наше теперішнє коріниться в нашому минулому, а майбутнє виростає з ґрунту теперішності. Яка ж є ця наша теперішність?

Вона така складна й оманлива, що будь-кого може звести на манівці. Сьогодні треба опитувати одні одних: — *Чи ви, друже, твердо вірите в самотійну Україну? . . Чи далі визнаєте доцільність визвольної боротьби за неї? Якщо так, то чому дозволяєте своїм землякам втрачати цю віру?*

Ще Тараса Шевченка журили ці запитання. А його наступника, Івана Франка, вони спонукали написати: «Народе мій, замучений, розбитий. . . Твоїм будущим душу я тривожу. . .».

Тривожна теперішність

І як у Шевченкові та Франкові часи, так і сьогодні надто багатьох українців відтягають дві чужі сили: великодержавна русифікація на рідних землях і побутова асиміляція в розсіянні. В Україні вже донікуди заглуздали українську мову й культуру, до абсурду звузили українське самоуправління. Слово «українець» там знецінили такою мірою, що весь наш народ досі стоїть перед лицем людства «мов паралітик той на роздорозжжю», все ще «людським презирством, ніби струпом вкритий».

Проти цього зашморгу московських шовіністів і їхніх самосадних «інтернаціоналістів» піднялась у народі нова хвиля обурення і відродженої національної гідності. Але, водночас, там прилюдно лунають голоси зневіреної «трудової інтелігенції» та «утоплених душ» дійсно щирих українців: «Ми любимо українську мову — кажуть вони — але вже не мучте її, не будіть; вона вмирає!».

Тим часом навіть від українців, свідомих свого національного

культурно-політичного «я», чуємо пропозиції укласти якусь «нову конфедерацію» України з Росією. Вони закликають українських емігрантів і їхніх нащадків підтримати ще одну великодержавну фікцію і навіть власними фондами зміцнити її розслаблену економіку.

В ім'я ілюзорних добросусідських стосунків вони готові подарувати Кримський півострів татарам, а далі, може, відокремити від українського материка Волинь, Галичину, Буковину і Закарпаття. Зовсім так, як це нишком-тишком 45 років тому київські адміністратори відокремили від України Підляшшя, Холмщину й Лемківщину.

Загальне становище української державницької справи погіршилося тим, що під впливом т. зв. «крайових голосів» деякі українські емігранти також заплуталися в чужоземних політичних спекуляціях. Навіть дехто з колишніх прихильників Воюючої України обіцяє «не експортувати революційно-визвольних ідей» з еміграції до УРСР; так, немов би ідея самостійної України справді тільки «вигадка закордонних чинників», а не щирий вияв прагнень нашого народу на рідних землях.

На всі ці маячення ми знаходимо гірку, але дуже влучну відповідь у рідному минулому — в Тараса Шевченка:

Неначе люди подуріли,
Німі на панщину ідуть
І діточок своїх ведуть.

Ось яка наша теперішність у Краю і в розсіянні по всьому світу. Одначе з нею не треба миритись, бо за своє майбутнє треба боротись.

Під чиїм проводом?

Якщо ми хочемо втримати правильний курс польоту космічного корабля нашої державности, тоді головним пілотом нашим мусить далі бути Тарас Шевченко. Стіни його стернової кабіни викладені сторінками його «Кобзаря»; для нас, українців, вони мають таке саме тривале значення, як у духовному житті людини мають кам'яні таблиці з Божими заповідями.

Бо Т. Шевченко перший навчив нас, що українська національність — це ніщо інше, як морально-історична спільнота «і мертвих, і живих, і ненароджених земляків» його, в Україні та поза її кордонами. Цим словом Шевченко визначив духово-історичний зв'язок кожного українця з культурою і державністю свого народу, відповідальність кожної української людини за теперішню і майбутню долю всієї української спільноти.

Це Шевченко своєю небуденною поетичною творчістю — щирим криком сорому і болю будив наш народ до усвідомлення ганебності своєї неволі. І він криком гніву та протесту розкрив усю злочинну структуру рабовласницької імперії, як великої «тюрми народів».

Крилатим висловом — «В своїй хаті своя правда, і сила, і воля» — Шевченко перший унаочнив своїм сучасникам і всім наступним поколінням українців потребу відновлення рідної державності як єдиного гарантора вільного всебічного розвитку нашого народу нарівні з іншими.

Сміливим закликом до волелюбних кавказців: «Борітеся — поборете, Вам Бог помагає, За вас сила, за вас воля і правда святая!» — Шевченко (Божим і природнім законом) обґрунтував право поневолених народів на революційно-визвольну самооборону.

І був це голос революціонера-пророка, а не російського декабриста чи советського дисидента, що компромісними реформами хоче стару імперію перебудувати в нову, ефективнішу «тюрму народів», з добровільними в'язнями в ній. Шевченків принцип, що *всяку рабовласницьку імперію треба розмонтовувати, а не ремонтувати*, людство частинно застосувало щойно після Другої світової війни. Кількадесят колоній в Азії, Африці та Латинській Америці визнано самостійними суверенними державами.

Щоб той самий принцип врешті застосувати до останньої колоніальної імперії — СРСР, то за це безкомпромісно мусять далі боротися всі поневолені Росією народи, а насамперед український народ. Головним організуючим чинником у цій боротьбі досі був і далі буде *народовладний визвольний націоналізм*. Що ж являє собою і на чому ґрунтується наш український визвольний націоналізм?

Шевченкове коріння

Якщо переглянути основні ідеї та головні дії українського визвольного руху, тоді ясно, що вони вирости на українському ґрунті — оформилися власним, непозиченим розумом. Це ж Шевченко перший своєчасно остеріг українських інтелектуалів не наносити «з чужого поля великих слів велику силу...». Він радив їм користуватися власним розумом і придбаним досвідом із рідного минулого.

Не всі послухались його поради, не всі прийняли його визвольну концепцію. Але суперечні вітри історії не зовсім розвіяли Шевченкове вчення. Актами 22 січня 1918-19 років таки відновлено самостійну й соборну, ні від кого незалежну державу українського народу. Побудована конституційно під Шевченковим прапором, ця наша держава могла, в той час, бути зразком для всіх народів

Європи й Америки: і своєю щирою народовладністю, і справедливістю суспільного ладу, і цілковитою рівністю всіх її громадян без уваги на їхній рід, стать, расу, релігійні й політичні переконання.

На цих самих Шевченкових ідеях і на державницькій традиції вже визвольної війни 1917-1920 років створилася ОУН (1929 року). В її програмі та діяльності, протягом 60 років, сильно проявилось почуття солідарності її членів з усією спільнотою «і мертвих, і живих, і ненароджених земляків» Шевченкових на всій історичній території України та поза нею.

Згадайте, наприклад, як на очах усього людства 1932-33 року Москва нищила голодомором мільйони українців в УССР та на Кубані. Тоді 19-річний бойовик ОУН, Микола Лемик, пострілом у представника геноцидного московського режиму у Львові привернув увагу байдужого світу до цього большевицького злочину. Це, врешті, був яскравий доказ відчуття органічної єдності всіх частин розчленованої української нації.

Як цей бойовик, так і всі члени ОУН вважали, що агресія Росії та інших сусідів 1918-20 років ніяк не перекреслила юридичного існування суверенної української держави. Агресори далі залишилися тільки незаконними окупантами. Це засвідчив молодий виховник Юнацтва ОУН Ярослав Стецько у Львові 1936 року, коли він прилюдно заперечив право польських суддів судити його на державній території України:

*«Я визнаю, що українська держава існує, існує вона потенційально в серцях українського народу. . . Існує вона правно в наших душах. Зми-
словом цілого мого життя було, є і буде: Україна вільна, Україна соборна,
Україна без холопа і без пана. Я вірю в перемогу, я вірю так сильно, що
можна вмерти. З цього шляху мене не заверне ніщо: ані тортури, ані
пекло тюрми, ані смерть». «Україна повинна стати ідейним, моральним
і культурним центром, довкруги якого повинні зосереджуватися зма-
гання інших поневолених народів. . .».*

Сказано ясно і згідно з Шевченковою вірою в перемогу. Загарбник — навіть найбільш «неситий не виоре на дні моря поля», якщо ця наша віра перетвориться у визвольний чин.

Чин саможертвних борців

Наш визвольний націоналізм видав цих борців з таким високо-ідейним приреченням: «Здобудеш українську державу або згинеш у боротьбі за неї!». Жили і діяли цим приреченням тисячі українців та українок — не тільки членів ОУН, але й прихильників активної самооборони: світських та духовних діячів, вчених, інтелігентів, письменників, економістів, професіоналістів, селян і робітників. Хто з них свідомо вибрав другу частину цієї дилеми-

присяги, тих ми величаємо героями, бо вони — а їх тисячі! — власним життям «проголосували» за самостійну соборну Україну.

Коли на тлі теперішнього знецінення всіх моральних вартостей у світі згадуємо цих українських героїв, тоді мимоволі на думку насувається питання: — Чим керувалися ці українські герої? . . . Що давало їм ту моральну снагу, щоб у критичному моменті перейти межу, яка розділяє героїв від пересічних патріотів? . . .

Це не була тільки їхня віра в справедливість своєї справи, бо сама віра не завжди спонукує вибрати радше смерть, як зламати присягу. Та й саме знання історичних прав свого народу на власну самостійну державу не завжди допоможе опертися тискові псевдонаукових і фальшиво-релігійних аргументів озброєного ворога.

А втім, бувало, малі хлоп'ята і дівчатка, які ще не могли мати ані такої віри, ані того знання своєї справи, але добровільно по-тайки несли у ліс воякам УПА та бойовикам ОУН трохи постачання: одну хлібину, бляшанку молока чи води, або якусь пересторогу. За це ждали їх побої, тортури, а то й смерть, якщо попадалися б до рук озвірілого наїзника. А все таки, вони зважувалися на ці скромні, та які ж героїчні вчинки. . . Чому? . . .

А тому, що так само як їхні батьки й матері та земляки різного віку, вони відчували свій зв'язок з рідною спільнотою. Свою країну, з її природою і людьми, вони любили тією благородною любов'ю, що — як писав 19-річний Іван Франко — «за нас пішла на хрест». Ця любов «негорда, чести не бажає, терпить, відплати не шукає».

Перший український зразок такої душевної наснаги наші герої знайшли саме в Шевченковому признанні: «Я так її люблю, Україну мою убогу, що . . . за неї душу погублю». Таку можливість передбачав Шевченко тому, що він сам справу спасіння-визволення України ставив у своєму житті вище, як справу спасіння власної душі. Для себе і для всіх українців він встановив небуденно високий ідейний принцип:

Свою Україну любіть.
Любіть її. . . Во время люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.

Значить, не за своє спасіння, але за спасіння-визволення України треба нам усім молитися своїм останнім віддихом, останньою своєю думкою в тяжку хвилину прощання з життям.

Наші борці — бойовики ОУН і вояки УПА, саможертвні герої, виховані на Шевченковому визвольному націоналізмі, відзначали-

ся саме такою силою духу в найтяжчій хвилині випробування. Коли вони ішли на шибеницю в польській окупантській тюрмі, коли в їхні обличчя націлилися німецькі автомати, коли в їхніх потилицях застрягали московські кулі, коли в самооборонних землянках ворог закидував їх гранатами, або коли на полі бою важко поранені вояки УПА і бойовики ОУН дострілювалися власною рукою, щоб не потрапити в полон, тоді останні їхні слова були: «Слава Україні!». Тоді їхній останній віддих належав справі визволення свого народу, тоді остання їхня думка благала: «Боже, Україну охорони!».

Ми виправдано гордимось тим, що такі саможертвні борці-герої походили з кожного прошарку українського суспільства і всі керувалися тією самою благородною любов'ю, яка «за нас пішла на хрест». При тому, не забудьмо ще й того, що також *наші верховні провідники ніколи не були і не могли бути слабші духом, як їхній учитель-пророк та їхні пересічні рядові борці*. Президент Другої УНРеспубліки Симон Петлюра, засновник ОУН полковник Євген Коновалець, президент Карпатської України о. д-р Августин Волошин, головний командир УПА і Голова Президії УГВР ген. Тарас Чупринка-Шухевич, провідник рев. ОУН Степан Бандера і Владики обох наших мученицьких Церков відзначалися тією любов'ю і почуттям обов'язку супроти спільноти «і мертвих, і живих, і ненароджених земляків» Тараса Шевченка. Вони чесно боролися і гідно віддали своє життя за Шевченкову концепцію самостійної, соборної, християнської держави українського народу.

Як охоронити дійову спадщину Шевченка?

Щоб зберегти цю Шевченкову державницьку спадщину як *дійову силу*, нам треба заново всебічно і яскравіше, ніж досі, висвітлити ідеалістичний характер і правдиву історію українського визвольного руху в усіх його виявах. Партійні агітатори і несумлінні вчені на службі в окупанта видерли сторінки історії життя й боротьби нашого народу за свою державну самобутність. Роллю українця вони звели до ролі наймита Москви та її імперіяльної класи партійних вельмож. Всілякими вигадками вони запламували чесне ім'я українських патріотів і націоналістичного руху в Україні та за кордоном.

Тому в першій мірі нашим землякам на рідних землях треба засвоювати правдиве, наукове розуміння *рідного* націоналізму та вміння відрізнити його від *великодержавного* націоналізму, цебто від імперіялізму. Та й нам самим годиться глибше усвідомити безкорисливу жертвенність, ідейність і гуманність українських націоналістів та їхньої ідеології.

Вона ґрунтується на всенародній любові-солідарності всіх про-шарків рідного суспільства та на щирому пошануванні суверенності всіх поневолених і неагресорських державних народів. Український визвольний націоналізм відкидає всяку самоізоляцію усаможийнених народів — словом і чином підтримує співпрацю визвольних рухів у боротьбі проти кожного великодержавного націоналізму, головнo російського. Це ж навколо українського визвольного руху зосередилися визвольні рухи поневолених народів — АБН.

Поряд із цим також треба дбайливо охороняти ідейний авторитет справжнього творця українського визвольно-державницького націоналізму — Тараса Шевченка. Його могутнє слово далі намагаються приручити до новоімперіального воза злощасні «інтернаціоналісти»; цебто всі ті, що на рідних землях помагають

...москалеві
Господарювати
Та з Матері полатану
Сорочку знімати.

«Полатана сорочка» Матері-України сьогодні — це якраз ота придушена режимниками українська мова й культура і решта державно-політичної свідомості в народніх масах. Бо тепер наш народ знову опинився майже на початкових — вихідних позиціях, з яких виводив його Шевченко 150 років тому. Тоді треба було спочатку творити єдину українську літературну мову та єдину літературу для всіх українських земель під різними окупантами; а далі треба було творити єдине українське суспільство з візією самостійної держави та спільною боротьбою за відновлення її. Навколо Шевченка тоді зібрався невеличкий гурток патріотів, а ворогів його ідеї були мільйони.

Сьогодні, коли наш народ «розлився на півсвіта», а борців за його визволення нараховується тисячі тисяч, перемога в нашій визвольній боротьбі ще можлива. Очевидно, якщо зі зміцненою вірою в перемогу, зі збільшеним знанням своєї справи та з оновленою всенародною любов'ю-солідарністю об'єднуються у визвольній Шевченковій колоні всі українські самостійницькі сили. Адже це до них — до вас і до нас усіх — із далекого минулого кличе Тарас Шевченко:

А ви Україну ховайте:
Не дайте матері, не дайте
В руках у ката пропадать.

2 липня, 1989

В. КУЛЬЧИЦЬКИЙ-ГУТ

ХОЛОДНА ВІЙНА, ДЕТАНТ І УКРАЇНА

*While Warsaw swings, and Budapest
Ignores East Germans fleeing West
To fields of clover,
The KGB, with spies in tow
Sneaks in as if it didn't know
The cold war's over.*

W. H. von Dreele (National Review)

«Тепер ясно, що яканебудь американська віра в те, що роки детанту можуть заспокоїти росіян відносно наших намірів, була, у найкращому випадку, передчасна. І так же само передчасними були надії, що посилене спілкування із Заходом може зробити їх більш поміркованими». Оце, з точки погляду прихильників детанту, песимістичне твердження висказав в есеї «Вид з Кремля» начальник бюро у Москві щод. «Ді Нью-Йорк Таймс» Крег Р. Вітні у квітні 1980 року з нагоди нападу СРСР на Афганістан у грудні попереднього року. Есей цей у недільному журналі цього щоденника прикрашувала велика фотографія насуплених лідерів Кремля на чолі з Брежнєвом, як вони відбирають дефіляду в день жовтневого свята 1979 р., та менша — частини сторінки щод. «Известия» з фотографією демонстрантів у Бостонському університеті на чолі з молодим американцем та великим плякатом, який голосив: «*Stop the Cold War*», а «Известия» пояснювала, що це протест проти «*мілітарних авантур США*». Отакий то настрій панував у світі 1980-го року¹.

А от твердження у 1989 році заступника директора планування політики Державного департменту США Франціса Фукуями: «Минулий рік бачив зливу статей, які святкували закінчення холодної війни»². 2-го квітня 1989 р. і «Ді Нью-Йорк Таймс» у редакційному коментарі проголошував: «Холодна війна закінчилася»³ (підкр. наші — ВКГ).

І дійсно, перегляд сучасної американської преси викликає вра-

1. Для підкреслення політичної атмосфери того часу наведемо ще одну цитату із статті у липні 1979 р.: «Наша могутня країна, на яку ми всі поклалися, є у відступі зі світової арени (...) Це є гідкий факт, та все таки факт, що оборонні видатки Америки мусить встановлювати Кремль, а не нещасний стан наших міст (...) Ідея, що ми можемо собі дозволити на певну суму для оборони, щоб протиставитись советським потягненням, є просто безглуздом» (Ben J. Wattenberg. "It's time to stop America's retreat". *The New York Times Magazine*, 22.7.1979, стор. 15, 18).

2. Francis Fukuama. "The end of history?" *The National Interest*, літо 1989, стор. 3.

3. "The cold war is over". *The New York Times*, 2.4.1989.

ження, що холодна війна закінчилася. Правда, можна зустрінути й голоси, які висловлюють застереження, ставлять передумови, та рідко можна попасти на такі, які категорично заявляють: холодна війна далі веде⁴.

На закінчення холодної війни вказували б і події: приймання генсека-президента Горбачова у Франції, та особливо в Німеччині, а президента США Джорджа Буша в Польщі і Мадярщині, свідчення військового дорадника Горбачова маршала Сергея Ахромєєва перед військовим комітетом Палати репрезентантів Конгресу США і його запрошення до подібного виступу американського військовика в ССРСР; відвідини советськими військовими кораблями порту Норфольк у США, і такі ж відвідини американськими військовими кораблями советської пристані Севастопіль.

Від 1980 до 1988 р. стався, отже, у настроях світу поворот на 180 ступнів. Що сталося? Як це сталося? Чия заслуга? Питання важні, бо тепер, коли запанувало таке потепління, висувається багато порад відносно того, що робити, щоб знов не повіяло холодом.

Фальшиві пророки

В 1981 р. у США стала правити нова адміністрація на чолі з президентом Рональдом Реганом, яка започаткувала новий курс зовнішньої політики. І негайно посипалася критика цього курсу.

Твердив Майкел М. Гаррісон, проф. європейських студій Джон Гапкінс університету: «Загальні напрямні зовнішньої політики президента Регана є ясні: відродження і реактивізація. Треба відбудувати провід і авторитет США не на мінливому піску морального проповідування, але на міцних стовпах твердої національної волі, підпертої мілітарною потужністю, які є конечними для міжнародної потуги у конкуренції із Советським Союзом». Та ці напрямні, — обурювався професор, — «базуються на мильному розумінні теперішнього міжнародного порядку, і вони, дуже можливо, виявляться ослаблюючими, чи навіть фатальними, у теперішній декаді. Надмірні амбіції і помилкові уявлення формують цілі зовнішньої політики США, і вони зустрічатимуть опір і підкопування негостинної міжнародної системи»⁵. А дещо даль-

4. Деякі приклади: «Нині успішне закінчення холодної війни вважається не тільки оптимістичним передбаченням, але чимсь близьким до дійсності. А згідно з тим правдоподібно прийшов час думати про світ, якого ми можемо сподіватися після холодної війни». (Robert W. Tucker. "On ending the cold war". "The National Interest", літо 1989, стор. 117). «Холодна війна розтоплюється. І мапа Європи стає більш пливкою як колинебудь за чотири останніх декади». (Burton Yale Pines. "Waiting for Mr. X; and a Strategy of Liberation for Post-Cold War Europe". "Policy Review", літо 1989, стор. 2). «Холодна війна домінувала над американською зовнішньою політикою на протязі чотирьох декад (. . .) Тепер є час думати поважно, що є конечним, щоб холодну війну закінчити». Michael Mandelbaum. "Ending the Cold War". "Foreign Affairs", весна 1989, стор. 16).

5. Michael M. Harrison. "Reagan's World". "Foreign Policy", літо 1981, стор. 3.

ше поучення: *«Не може зовнішня політика глобального керівництва, базована на відновленні всепроникаючої советсько-американської ривалізації, перебудувати світову політику у просту, часом приманливу, але анахронічну гієрархію холодної війни»*⁶.

Йому вторував Дімітрі Саймс, директор советської і східно-європейської дослідної програми Джан Гапкінс університету: *«Якщо політика контейнменту кінця 1940 і в 1950 роках не має універсальних вартостей, то не можна надіятися, щоб вона мала успіх у 1980 роках, таких відмінних у декількох ключевих аспектах від міжнародної ситуації, над якою панувала холодна війна»*⁷. А дещо далі погроза: *«Поворот до душевного стану бункра холодної війни, який майже певно появився б у Советському Союзі, якщо Вашингтон натиснув би занадто сильно відкрито, навряд чи сприяв би лібералізації в СРСР»*⁸.

А ще Тома Л. Гафс, президент фундації Карнегі: *«Трільйондоларовий оборонний бюджет, щоб конкурувати з росіянами, плюс витрати на зброю для вибраних диктаторів, та порада для кожного покладатися на вільний ринок, економіку постачання і тяжку працю, не вражає союзників Америки як достатня світова політика для 1980 років. Вони її бачать як таку, яка більш правдоподібно відчужить майже всіх у світі, на яких варто впливати»*⁹. А дещо далі: *«Подавляюча більшість західних суспільств не вірить підставовому кредо Регана. Вона не думає, що кожне заворушення у світі є спричинене рішенням Кремля, (як також) не думає, що повернення світу до приватних підприємств й індивідуальної ініціативи є універсальною розв'язкою. Повторювання цих ідеологічних тем новою адміністрацією витворює нові внутрішні проблеми, випродуковані в Америці, для кожного союзного лідера»*¹⁰ (всі підкр. наші — ВКГ).

6. Там же, стор. 8.

7. Dimitri K. Simes. "Disciplining Soviet Power". Там же, стор. 33.

8. Там же, стор. 44.

9. Thomas L. Hughes. "Up from reaganism". "Foreign Policy", осінь 1981, стор. 12.

10. Там же, стор. 15. А от ще з других країн: «Велика небезпека звороту США на право є та, що це кінець-кінцем знеохотить постійно зростаюче число людей, у яких зароджується сумнів, чи вони поводитися правильно, слухаючи американських декларацій про свободу і людські права». (André Fonraïne. "Is detente dispensable?" "Le Monde", 19.2.1981; цитуємо із "World Press Review", травень 1981, стор. 42). «Адміністрація Регана пізнає, що легко є проголошувати простий і загальниковий підхід до зовнішніх відносин, та далеко тяжче керувати ними у скомплікованому нинішньому світі. Одна риса цієї складності є та, що советська Росія не прийме позиції нижчости, на яку США під проводом Регана стараються її зіпхнути. Росія вирішила дорівнювати мілітарній розбудові США». (Alan Renouf. "A case of disorganization; alarms over a 'simplistic' approach to global complexities". "The Bulletin", Sydney; там же, вересень 1981, стор. 39. «Поворот Регана до упрощень холодної війни зруйнував пошану до політики США поза їхніми межами (. . .) Настоювання адміністрації Регана на переконанні, що внутрішні заворушення у країнах третього світу спричинюються советськими підливними акціями, переконує тільки консервативних екстремістів, особливо у США». (Surendra Bhutani. "Red is covering the Third World". "Khalee Time", Dubai; там же, лютий 1983).

Критики, отже, політики президента Регана передбачували, що вона матиме фатальні наслідки і для США, і для їхніх союзників, і для людства взагалі. Події ж 1980 років зовсім заперечили їхні пророкування, бо якраз ця політика і в мілітарній, і в політичній, і в економічній ділянках витворила цей стан, який зараз існує, особливо у червономосковській імперії. Безперечно, особистість Горбачова є тут також поважним чинником, але не основним. Він бо вийшов на арену тільки тому, що його появі сприяли витворені політикою президента США обставини.

Погані учні

На перший погляд виглядає, що теперішній президент США Джордж Буш пристав до тих, які вважають холодну війну закінченою. От у першій промові на тему своєї зовнішньої політики він казав: «Мудрі мужі — Труман й Айзенгавер, Ванденберг і Рейбарн, Маршал, Ачесон і Кеннан — випрацювали стратегію контейнменту. Вони вірили, що Советський Союз, якщо йому відмовити легкий хід до експансії, звернеться усередину і займеться суперечностями своєї неефективної, репресивної, нелюдяної системи. І вони були праві. Советський Союз тепер публічно стоїть віч-на-віч перед тією твердою реальністю. Контейнмент виконав своє завдання (. . .). Ми тепер наближаємось до закінчення історичної повоєнної боротьби між двома візіями: одна — тиранії і конфлікту, друга — демократії і свободи»¹¹.

Не згадує він холодної війни, але політика стримування була наслідком цієї війни, і якщо ця політика була успішна, і якщо тепер «підходимо до закінчення повоєнної боротьби», то і холодної війни, можна припускати, він вважає — кінець. Та й у дальшій частині промови не говорить він уже про стримування Советського Союзу, але про включення його «у спільноту націй». Щоб це сталось, однаке, він ставить передумови. І тут, коли уважно приглянутися цим передумовам, підсувається думка, що для президента США холодна війна, фактично, таки ще не закінчилася.

«Тільки це нове співвідношення, — уточнював далі президент, — Москва не може просто проголошувати, ані другі не можуть її ним обдарувати. Москва мусить собі на нього заслужити (підкр. наше — ВКГ). А мусить вона собі на нього заслужити тому, що обіцянки ніколи не є достатні. Обіцяв бо у минулому Советський Союз більш примирливе відношення, та після обіцянки змінив курс і повернув до мілітаризму»¹². А от передумови:

11. "Transcript of Bush's remarks on transforming Soviet-American relations". "The New York Times" 13.5.1989, стор. 6.

12. Там же.

у західній гемісфері — припинення загрози від озброєних нею Куби і Нікарагуї;

в Азії — замирення з Китаєм і повернення забраних при кінці Другої світової війни у Японії північних територій;

зменшення величини советських військ;

виконання даних при кінці Другої світової війни зобов'язань, піддержання самовизначення усіх націй Східної Європи і Центральної Європи, та дефінітивне закинення доктрини Брежнєва;

співпраця із Заходом у дипломатичних розв'язках районних суперечок по всьому світі;

осягнення у себе тривалого політичного плюралізму і респекту для людських прав.

Прихильники погляду, що холодна війна уже закінчилася, та прихильники негайної і безумовної допомоги Горбачову прийняли становище президента із застереженнями, а то й зовсім ворожо. От редактори щод. «Ді Нью-Йорк Таймс» відгукнулися редакційним коментарем під отаким багатомовним наголовком: «Советські діла, американські слова». Там вони твердили, що «Буш і його колеги, виглядає, ледве помічають факт, що советський лідер вже зробив декілька діл», та що у порівнянні з ділами Горбачова «промова Буша і пропозиції державного секретаря Бейкера, які він привіз був до Москви минулого тижня, є багаті візіями, але бідні змістом»¹³.

Гостріше скритикував становище президента Джері Ф. Гаф, проф. Дюк університету. «Президент виголосив цього місяця свою першу промову про советсько-американські відносини, — казав він, — і його завваження сугерують, що адміністрація Буша має фундаментально мильну уяву про природу феномену Горбачова. Доки це уявлення не буде виправлене, Сполучені Штати знаходяться у прикрій ситуації. Можливо найдивнішим аспектом виступу Буша у Тексаському А і М університеті було сполучення найрадикальніших понять, колибудь висловлених американським президентом, з конкретними пропозиціями, які були традиційні і обмежені (...) Президент ніде не вказав на факт, що політика Горбачова останніх чотирьох літ (...) була досить поважна, щоб оправдати будьяку американську відповідь. Тим часом, замість відповіді президент вимагав, як передумову для прихильної політики США, щоб совети дали дальші докази здійснювання реформ Горбачова — докази, які напевно не можна буде бачити на протязі літ, чи навіть і десятиліть».

І ще висунув професор отаке, у саркастичному тоні спрепароване, припущення: «А може, фактично, адміністрація вірить, що Горбачова скинуть ліберальні, демократичні сили, і ми повинні

13. "Soviet deeds, American words". Там же, 14.5.1989, секція 4, стор. 22.

піддержувати натиск на Советський Союз, щоб збільшити публічне незадоволення з режиму. Можливо, вислів 'поза контейнментом' президента Буша в дійсності означає те, що воно означало у попередній генерації у республіканській партії: 'визволення'»¹⁴.

Чи дійсно президент Буш так думає — тут не таке важне. Важнішим є факт, що критики його становища критикують його поставу до ССРСР так же само і з тих же самих позицій, як вони це робили вісім літ тому із його попередником¹⁵. Цією критикою вони ще раз доказують, що такі ваговиті події останнього десятиліття нічого їх не навчили, як нічого їх не навчило і ціле 70-літнє існування червономосковської імперії; що вони ігнорують факт повного заперечення останніми подіями їхніх макабричних пророкувань у перших роках урядування адміністрації Регана. У своїх наполегливих вимогах беззастережної допомоги комуномосковській імперії вони забувають, недобачають, чи свідомо перерочують факт, що в часі детанту Москва не вживала допомоги Заходу для поліпшення життєвого стандарту своїх громадян, але для своєї мілітарної розбудови. У тому ж бо часі ССРСР став у додатку до сухопутної потуги ще й потугою морською¹⁶.

Без прикрас

Безперечно, міжнародна атмосфера змінилася, потеплішала. Та чи можна це потепління уважати закінченням холодної війни, чи принайменше початком її кінця?

«Закінчення холодної війни вимагає закінчення советської загрози для Західної Європи, а це вимагає закінчення советського поневолення Східної Європи», — твердить бувша представниця США в ООН Джін Кіркпатрик¹⁷. Та це не повно. От слова творця

14. Jerry P. Hough. "Bush's Losing Soviet Strategy; by misreading Gorbachev's power and aims, we may outfox ourselves". *"The Washington Post"*, 21.5.1989, стор. C2.

15. Приклад: «Вашінгтон може втратити провід союзу, беручи становище, яке вважається помилковим у переважаючій більшості столиць Східної і Західної Європи (...) Становище адміністрації може бути незвичайно шкідливе для зв'язків з нашими основними партнерами західного союзу». (Peter Tarnoff. "A bizarre nostalgia for the Cold War". *"The New York Times"*, 19.9.1989, стор. A45).

16. Писав Адам Улам у 1978 р.: «(...) режим (Брежнєва, ВКГ) намагається демонструвати свою життєздатність й енергійність при допомозі зовнішньої експансії». (Adam Ulam. "U.S.-Soviet relations: unhappy coexistence". Річник "Foreign Affairs" за 1978, стор. 568). Та ще: «Це правда, що у 1970 роках військові сили Москви вперше розвинули здібність впливати своєю мілітарною потугою поза границями Східної Європи». (Charles William Maynes. "Ten years of foreign policy". *"Foreign Policy"*, осінь 1980, стор. 3). Або таке: «Існує тільки одна воєнна флотя, яка може грозити США втратою контролю океанів; цю флотю має Советський Союз». (William R. Hawkins. "Strategy and 'freedom of navigation'". *"The National Interest"*, літо 1988, стор. 53).

17. Jean Kirkpatrick. "No Cold War end until Soviet free East Europe". *"Human Events"*, 1.7.1989, стор. 12.

політики стримування, яка була відповіддю Заходу на холодну війну Москви. «Як я вживав поняття 'советська потуга' у Х-статті, — пригадує Джордж Кеннан, — я мав, звичайно, на думці систему потуги, зорганізовану, доміновану й інспіровану Йосифом Сталіном. Це була монолітна структура влади, яка, при допомозі сітки високоздисциплінованих комуністичних партій, сягала фактично у кожна країну світу. У тих обставинах якийнебудь успіх комуністичної партії, якенебудь просунення комуністичної влади де б то не було, слід було розглядати як розширення в дійсності політичної орбіти, чи принайменше домінуючого впливу Кремля»¹⁸. *От де, фактично, була причина холодної війни: можливість Кремля розтягати свою владу при допомозі комуністичних партій, зформованих на базі марксизму-ленінізму, на всі країни світу.*

Знов же три роки тому американський сенатор твердив: «Коли ми говоримо, що марксизм провалився як світове кредо, то це твердження ми не розтягаємо на ленінізм. Ленінізм, теорія і практика однопартійної держави, держави — власника і контролера економіки, поліційного терору, виявився у минулому і виявляється тепер брутальним, але ефективним засобом мобілізації сили у відносно примітивних суспільствах. Він виявився таким в Росії; так же само тепер таким виявляється він у Нікарагуї»¹⁹.

Під цим кутом слід, отже, розглядати і питання закінчення чи незакінчення холодної війни.

Як це вище відмічено, тверда постава політики адміністрації Регана поглибила економічну кризу СРСР до такого ступеня, що в Кремлі вирішено зробити традиційний ленінський крок назад. Дипломатичний хист Горбачова підніс цей крок на таку височину, що по всьому світу залунали голоси про закінчення холодної війни. Та й сам цей крок досить широкий: вибори в Польщі (вільні!) і прийняття уряду, не домінованого комуністами; плянування подібних виборів у Мадярщині; «гласність» в СРСР, яка визнала за правдиві поповнені раніше злочини в СРСР; надзвичайне зменшення контролю над балтицькими країнами... *А все ж таки твердий, невблаганний факт залишається: ще ніде у захоплених комуністами країнах вони не втратили влади; ані одна країна ще не вирвалася з марксо-ленінського ярма. Торкнемося найбільш маркантних прикладів:*

Польща. «Комуністи, виглядає, припускають, що угода працюватиме в такий спосіб: 'Солідарність' несе відповідальність за оздоровлення економічних немог, притягнення необхідної допомоги західних інституцій (...) та наложення необхідних обмежень на населення, тоді як комуністи держать контроль над ін-

18. George F. Kennan. "Memoirs: 1925-1950", стор. 366.

19. Daniel Patrick Moynihan. "Reagan's Doctrine and the Ivan issue". "The New York Times", 21.12.1986.

струментами політичної і поліційної влади та дипломатії (. . .) Це улаштування віддзеркалює рід урядів, що їх комуністи установляли тут і в других країнах Східньої Європи, як вони захопили владу зараз по війні»²⁰.

Афганістан. «Із наближенням літа до кінця приходить перспектива ще одної зими із повстанцями, розтабованими у пустинях країни, долинах, горах, бо вони, очевидно, не є спроможні захопити Кабул, столицю, і два тузіни других урядом контрольованих міст. Надії повстанців на скору перемогу провалилися частинно через рішення Кремля посилити постачання літаками тисячі ракет, бомб та іншого мілітарного знаряддя в Кабул»²¹.

Нікарагуа. «Примирлива поза Михаїла Горбачова і прихід 'перестройки' і 'гласности' виробили у багатьох громадян США переконання, що советська інтервенція у Центральній Америці кінчається. Але діла Москви не відповідають словам. Від підписання у серпні 1987 р. пляну президента Коста Ріки Аріяса, який причинився до припинення мілітарної допомоги 'контрам', у Нікарагуї доставлено мілітарного знаряддя советським бльоком на більше як 900 мільйонів доларів (. . .) Отже, приблизно дві третіх усіх достав советського мілітарного бльоку прибуло за чотири і пів року влади Горбачова, у порівнянні до одної третьої на протязі п'ять і пів року влади Брежнєва, Андропова і Черненка (. . .) Ця підтримка советського бльоку уможливила сандіністам посилити доставку зброї для повстанців в Ель Сальвадорі, хоч це було заборонено мирним пляном Аріяса»²².

Та тут конечно ще підкреслити один важний елемент у цій «мирній» офензиві Горбачова. Від 5 до 7 серпня 1989 р. 5 президентів центральноамериканських держав мали конференцію, і на ній вирішили демобілізувати армію нікарагуанських борців за свободу (контрас), які в Гондурасі чекають на вислід виборів у їхній країні, що мають відбутися в лютому 1990 р.

Анголя. З потягнень у цій частині світу видно, що Горбачов застосував цю ж саму методу до Анголі, що й до Нікарагуї. 22-го червня на конференції лідерів 18 африканських держав вирішено привести до завішення зброї в Анголі, і дос Сантос (президент) та Савімбі (лідер повстанців) подали собі руки, а вже при кінці серпня на звуженій конференції голів африканських держав було рішено, що Савімбі мусить піти на вигнання, а його вояки-повстанці мають увійти до урядових військових частин. Та тут цій дво-ступневій тактиці Горбачова став на перешкоді твердий факт: Са-

20. John Tagliabue. "With Poland's change, its balance of power is next to impossible". Там же, 17.8.1989, секц. 4, стор. 3.

21. John F. Burns. "Afghan rebels losing against the enemy within". Там же, 30.8.1989 стор. A8.

22. Lawrence L. Tracy. "The Soviet militarization of Nicaragua". "Human Events", 2.9.1989, стор. 112-113.

вімбі і його повстанці є не на чужій, а на власній території, яку вони вже роками зуміли оборонити перед ангольсько-кубинськими марксоленінцями. Савімбі здемаскував ці махінації Москви і відмовився від дальших переговорів, та це не змінило факту: у столиці Анголі далі сидять марксоленінці, піддержувані «реформатором» Горбачовим.

Такий то є тепер фактичний стан. А от ще теоретичні лявірування Горбачова. У виступі перед Радою Європи у Стразбурзі з одної сторони він потішав: «Вже прийшов час покласти до архіву постуляти холодної війни, коли Європу розглядалося як арену конфронтації, побоевище». З другої ж сторони він погрожував: «Я знаю, що багато людей на Заході вважають існування двох соціальних систем дуже тяжкою проблемою. Але проблема існує радше у дуже поширеному переконанні, чи навіть політичній директиві, що подолання поділу Європи імплікує 'подолання соціалізму'. А це є шлях у напрямі до конфронтації, якщо і не до чогось гіршого».

(Закінчення буде)

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ТИЖНЕВИК

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ»

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях а також приносить обширні відомості про міжнародні події, наслідуючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» речево дискутує й розяснює всі суспільні політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайтися в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N1 1LF.

Адреса Видавництва:
Verlag Schlach Peremohy
München 8000, Zeppelinstr. 67, Germany.

Ярослав ГАЙВАС

СУЗІР'Я ВЕЛЕТНІВ

(Закінчення, 13)

Та неминуче зближалася пора відмаршу відділів Чорного лісу з Чехо-Словаччини. Комуністична влада даремно висилала свої збройні одиниці проти відділів УПА. Вони в боях не вміли дати собі ради з бойовою тактикою УПА, а про відгородження населення від контактів і впливів УПА взагалі не могло бути мови. Відділи повстанців перекидалися згідно з пляном з місця на місце, появляючися несподівано в різних населених пунктах і так же зникаючи з них. Між місцевим населенням і повстанцями витворилися такі людські стосунки, що комуністична влада тільки заздрісно обсервувала їх, та протидіяти не вміла. Звітодавець УПА пише про це:

«Місцеве населення зживається з нами. Це вислід зразкової постави та поведінки стрілецтва.

Стрільці та наш рух завойовують симпатії широких мас. Як вияв тісного співжиття широких мас з нами, хай послужить факт. Вчора відбулося гуляння, на якому масово розважалась місцева молодь зі стрілецтвом. Перед гулянням місцеве громадянство вислухало доповідь політвиховника Крута 'За що бореться УПА'. — Це вже третя з черги доповідь по забавах.

Гулі продовжувались до пізньої ночі.

Пізно вночі тишу глухого словацького села Петровців зрушували тужні акорди стрілецької пісні — '...від'їжджає в далеку дорогу...', а потім вторують місцеві синьоокі дівчата. Якась тужна пісня про кохання чи прощання... Неодна синьоока з болем серця прощалася з чорнявим стрільцем, який лише що здобув її серце і... 'від'їжджає в далеку дорогу'... жаль, туга...».

(«Літопис УПА», том 3, стор. 174)

Хто були ці люди?

Прізвища одних нам добре відомі. Не раз ще й відомі місця, навіть час народин, де вони жили, з ким росли, де вчилися «як у світі жити». Прізвища інших невідомі, незнані й місця розлогої української землі, де вони родилися, як проходило їхнє дитинство, юнацтво, та які мрії вони мріяли... Відомі тільки бойові імена, псевда та вояцькі ступені, відомі їхня мужність, **відвага**,

інші людські прикмети, а накінець — воєнні умілості, а часто й місце останнього подвигу та геройської смерти.

Таким був стрілець Омелько.

Перший у бою, до кінця на бойовому пості, безстрашний в обличчі ворога, перший у наступі, останній у задній охороні. Таким було його життя, такою стала його смерть:

«Та вмить ворожі кулі ранять його в обидві ноги. Але це його не спиняє. Він немилосердно січе з автомата та з вигуком 'Вперед' підсувається до ворогів.

Стрільці, що побачили перед собою відважного 'Омелька', зриваються на рівні ноги і з окликом 'Слава!' кидаються в наступ.

Стрибки, що не стримали нашого наступу, перестали боронитися і панічно пустилися врозтіч.

У бою згинуло 8 стрибків, 15 ранених.

Виконавши бойове завдання, ми забираємо раненого 'Омелька' і відходимо.

В ліску 'Кругляк', де ми затаборували, сотенний Шабля зробив 'Омелькові' перев'язку. Там ми пробули кілька днів. Раненим цілий час опікувався сам сотенний.

Та ось 29.8.1946 р. о 8 годині 30 хвилин до нас донеслися виразні голоси большевиків.

Сотенний Шабля подає наказ зайняти бойові становища.

Показався перший ряд большевицьких зайдів. Але вмить наші кулемети скосили їх. 'Омелько', що відчував нестерпний біль, спільно з усіма стріляє по ворогові.

Та встоятись неможливо. Все свіжі й свіжі зграї розлючених гієн насувалися на нас. Ми опинилися в оточенні. Треба було пробоем прориватись через вороже кільце. В той час стрілець 'Омелько' вистрілює з автомата решту набоїв.

Затих автомат. 'Омелько' витягає гранату.

— Смерть сталінським бандитам! Гину за Україну! Пімстить! —
... Рєв гранати, і 'Омелька' не стало між нами».

(«Літопис УПА», том 4, стор. 66)

Боротьба з советськими наїздниками не знає пощади. Ні по одному, ні по другому боці. . . В тій боротьбі втримується і має шансу врешті-решт перемогти тільки рішучий і готовий на все кожної хвилини дня і ночі. Не дарма ж ще один «пророк» большевизму Максим Горький написав: «Коли ворог не здається, його убивають». І большевики убивають, навіть не шукаючи іншого виходу. Для них убивство іншої людини — це справжня насолода. І тому вони вбивають, знищують кожного, хто протиставиться їм, хто іншої, як вони, думки, хто служить не їхній справі. В спомині

«Недокінчена розмова» вояка УПА Маяка нарисований портрет сотенного Вивірки:

«Через кілька хвилин розвідка донесла, що до села зайшла сотня УПА під командою сотенного Вивірки. Сотенний Вивірка був мені знайомий, і я вступив його відвідати. Разом із сотенним Вивіркою був і командир куреня Іскра. Він теж був мені трохи знайомий. Сам він родом з села Саджави. Богородчанського району, чоловік середнього росту, кремезний. . .

Пізніше с. Вивірка був приділений до куреня командира Благого і обняв команду над чотою. Коли весною 1945 року курінь командира Благого був розбитий більшовиками. Вивірці доручено зорганізувати сотню. Осінню того ж року його приділено до куреня командира Іскри. . .

Скоро минали ми село. По дорозі сотенний Вивірка сказав мені, що за наказом командира він мусить найдалі о 12-ій годині вернутися та просив мене допомогти йому полагодити деякі справи, а особливо пов'язати його з провідником В. Цілу дорогу він був дуже веселий і майже весь час співав.

В'їжджаючи в село Лесівку, сотенний Вивірка рішив лишити коні на краю села, а далі йти пішки.

В селі цілий день було спокійно і ми не сподівалися нічого злого. Заїхавши біля хати, ми висіли і почали прямувати до хати.

Тим часом 10 хвилин перед нами з лісу до села зайшло 100 більшовиків.

Перший ішов сотенний Вивірка, за ним я, а за мною його і мої стрільці. Відчинивши двері, ми побачили в хаті кількох військових людей з готовою до стрілу зброєю. В ту мить один більшовик випустив довгу чергу з автомата до сотенного Вивірки. Світло в хаті згасло. Я бачив тільки, як сотенний Вивірка хилився на землю. В хаті зчинився сильний крик. . .

На збірний пункт вернулися всі, крім сотенного Вивірки.

Він упав.

На цвинтарі біля церкви в селі Лесівці виросла ще одна могила, в якій спить вічним сном вірний син України — сотенний Вивірка».

(«Літопис УПА», том 4, стор. 239-240)

В житті, а тепер в легенді Чорного лісу командир Різун-Грегіт (Василь Андрусак) став особливою легендою. З поодиноких командирів УПА, він — одна з найяскравіших постатей. Він найбільше витиснув своє тавро на характері Чорного лісу, навіть на характері поодиноких бійців. Його шанували, його любили, його старалися наслідувати. Хто служив під командиром Греготом в УПА, той саме цей період боротьби УПА має найвиразніше перед своїми очима і, власне, найбільше з цього періоду уміє розказати. Командир Грегіт будував Чорний ліс від його перших років, від

УНС. Весною-літом 1943 р. з невеликим гуртом передових членів ОУН Станиславівщини він розпочав довгу бойову дорогу, що закінчилася смертю у бою з большевиками 24-го лютого 1946 року. Довгий бойовий шлях, витичений великими маршами й перемогами, сміливими маневрами і твердою обороною своїх позицій, блискучими відступами в обличчі переважаючих сил ворога, коли здавалося, що вже ніяка сила його відділів не врятує, а відтак мужня смерть в першій лінії на чолі своїх відділів — смерть, гідна героя. Про командира Грегота знають не лише в Станиславівщині. Його пізнали цілі Карпати, Засяння, Чехо-Словаччина. Згадують його як хороброго воїна, знаменитого командира, неперевершеного товариша по зброї і друга стрільців — добрячу, співчутливу людському горю й виrozumілу на людські потреби людину. Ввесь час на чолі свого відділу — чи то роя, яким починалося, чоти, сотні, чи куреня, чи окремої великої збройної формації з широкими завданнями, а чи вкінці цілого тактичного відтинка УПА — Різун-Грегит завжди на першому місці. Стрільці, взоруючись на нього, готові були йти за ним «у вогонь і в воду», на кожну небезпеку, бо знали його велику відвагу, хоробрість та розум командира й усвідомлювали собі, що в кожній ситуації він вибере найкращий шлях з небезпеки. Стрільці знали його виrozumілість і людяність, знали, як він цінить життя другої людини, й були свідомі, що він їх не вишле на непотрібний ризик. Лікар УПА Берест пише про нього:

— Так, шановний чужинче, Чорний ліс і УПА — одно нерозривне, це — як бачите, жива легенда, зрошена кров'ю найкращих синів України. . .

— А це, шановний чужинче, старий табір командира Різуну. — Перед нами, серед грубих ялиць, знищені зубом часу та лісною стихією колиби, зарослі кропивою стежки, чорні місця ватри. . .

Руїни, — де в недалекій давнині кипіло мужнє вояцьке життя. Тепер тиша, тільки старі ялиці якимось сумно-сумно шумлять — тужать за минулим, тужать за любими лицарями, що гриміли піснями та боевими окликами. . .

— То це місце, де таборував командир Різун, — перервав мовчанку мій супутник, — чув децю про нього, та хотілося б знати більше, так, знаєте для інформації, — додав.

— Це далеко неповна картина з життя командира Різуну в Чорному лісі. — Це тільки край відслоненої завіси, за якою на сцені повна картина діл командира та нових людей, що їх він виховав, які подібні до нього, які вірні його заповітам, вірні його бажанням. . .

— А чи не відбилась втрата командира Різуну на вашій загальній справі? — спитав чужинець.

— Втрату його, безперечно, відчули ми всі, учасники визвольної боротьби, та його чин, його дух, його віра — невмирущі, вони вічно

житимуть серед нас, учасників змагань, та в наших грядучих поколіннях. Вони загріватимуть до нової боротьби, до боротьби за святу справу. З його крови виростають усе нові й нові герої, яким світить чин сл. п. командира Різуна, — добавив я».

(«Літопис УПА», том 3, стор. 135, 140)

Великою силою командира Грегота було те, що він органічно разом із своїм відділом виростав у щоденній праці та в боях. Політвиховник Чайка просто розказує про це:

«Був це листопад 1943 року. Сл. п. командир Різун організував, вишколював та заправляв у перших боях месників за народні кривди. . .

У великому рейді на захід командир Різун, враховуючи ці всі бойові прикмети Гонти, забрав його до свого почоту як зв'язківця. Після повороту з рейду в Чорному лісі застав відділ командира Різуна вже більшовиків».

(«Літопис УПА», том 3, стор. 53)

Командир і його відділи творили одно спаяне, напоєне тим самим духом ціле. Власне, це було продуктом того спільного вирощування і ступання на щораз вищі площини. Але командир завжди залишався тим самим: спокійним, дружнім, уважним до людських клопотів і болів, а найважливіше — відданим своїм стрільцям. Він ніколи не висилав стрільців на завдання, що їх самий не був готовий кожної хвилини виконати:

«Минув рік. З малого партизанського відділу вирости грізні чорноліські курені, а з того, так на перший погляд, звичайного чоловіка в кожушку, виріс легендарний повстанський командир. Він уже зорганізував кількадесят сутичок і ні одної неуспішної. Очі всіх — і ворогів, і українського населення були звернені туди, де Чорний ліс, звідки безстрашний командир на чолі своїх хоробрих відділів ніс загибель ворогові, а моральний підйом українським масам.

Восени 1944 року я був на зустрічі у сл. п. провідника Роберта (в той час не було окружного провідника і я мав зв'язок впрост з областю) і тут знову зустрінувся з командиром Різунем. Він якраз повернувся зі свого славного рейду в Західні Українські Землі та стояв табором над с. Майданик, Лисецького району. Недалеко цього табору квартирував і пров. Роберт.

Вертаючись від провідника, я зустрінувся з к-ром Різунем. Щиро привіталися.

— Ну, як ви перебули фронт, як тепер робота в терені? — запитав він мене.

Ми відійшли набік, і я почав розповідати, що робота проходить досить добре, самооборонні кущі організуються повною парою, на-

селення мобілізацію в час зриває. Фронт я перебув щасливо, навіть не відступав у гори.

— Як же ж вам, друже командире, вдався рейд, та як ви перебули фронт?

Командир став під смереку та почав оповідати:

— Я дістав наказ маршувати на захід так далеко, як далеко сягають українські землі. Але завдання не виконав вповні, бо фронт перешкодив.

Далі оповідав про бої з ковпаківцями й поляками, про те, як оборонив від німецького нападу старшинську школу 'Олені' та як творив і озброював свіжі відділи під час свого рейду. Потім змалював красками військовика свій перехід... Пригадую, що командир не посилав нікого іншого, тільки особисто підсувався під ворожу лінію на розвідку, та що деякі люди (не з відділу Різуна), бачачи безвихідне положення, пускали собі кулю в лоб. І глибоко в пам'яті врізались мені слова командира: 'А я своїм хлопцям все — тихо, тихо. Я вас тридцять п'ять разів водив у бій, я вас поведу і тридцять шостий. І повів у той бій, і переміг, бо вони вірили в мою перемогу'.

(«Літопис УПА», том 4, стор. 120-121)

Час не стояв на місці. Події проходили руйнуючим вихором, нищили й виривали з корінням природу й людське життя. Мільйонні армії пройшли у різних напрямках, залізо столочило землю, а вогонь, здавалося, спалив усе живе; витримала тільки людина, українська людина:

«У першій половині серпня 1945 року переходив я зі своєю боївкою зі Станиславщини в Карпати. До моєї групки долучилися ще сл. п. Дубенко-Вартовий зі своїми стрільцями, Берест і Руслан. У багатьох селах квартирували тоді більшовицькі війська. Тому ми вибрали дорогу Чорним лісом.

В селі Грабівці довідалися ми, що недалеко в лісі є командир Різун-Грегит. Ми переказали до нього, що хочемо бачитися з ним. Він негайно прислав по нас своїх стрільців.

Підходимо ближче. Різун вийшов напроти нас. Щиро здоровимосся та міцно стискаємо один одному руки. Я перш усього звертаю увагу на його енергійний вигляд. Переді мною стояв середнього росту муж-воїн. Ціла його постать кремезна, бистрий зір, високе чоло, ніс трошки орлиний. Це правдивий тип жовніра-партизана. Рука в нього забандажована, бо недавно був він тяжко ранений. Він, як звичайно, веселий, усміхнений.

Зачинаємо розмову. Говоримо на тему політики, вояцького життя, а вкінці він нав'язує до наших підпільних видань. З розмови пізнаю, що це розумна й тактовна людина. Немає в нього ані трошки зарозумілості. Добре орієнтувався у політичних справах, але насамперед — це був вояк. Вояк він із крові й кости, вояк-практик і вояк-теоретик. Він показав нам свою книжечку 'Як вести боротьбу'.

Зі змісту видно було, що в нього насправду було багато військово-партизанського досвіду та знання.

Коли йдеться про наші підпільні видання, то він щиро сказав, що найвище ставить 'Ідею і Чин', а на другому місці 'Шлях Перемоги'. Жаль тільки, що цієї літератури військо дуже мало одержує. У всіх справах був він оптиміст та твердо вірив у нашу перемогу. Але не закривав і цього, що ще багато жертв коштуватиме воля.

Не вмів дурити себе тандитними надіями, а по-лицарськи дивився у вічі жорстокій дійсності. Всі з нас — сл. п. Дубенко, Берест, Руслан і я ставили йому різні питання. На всі наші питання давав він розумні відповіді.

Вже вечоріло, як щиро прощали ми насправду усіма любленого командира».

(«Літопис УПА», том 3, стор. 61-62)

Минали місяці й роки. У важких трудах і ще важчих боях. Щербилася зброя, щораз густіше вкривали українську землю могили невідомих воїнів УПА, а ті, що лишалися, виконували залишений їм заповіт до кінця: до останнього набою, до останнього віддиху. А ті, що, пройшовши вершини людських зусиль і подвигів у революційному підпіллі та в відділах УПА, а потім російсько-советське пекло, залишилися в живих, про командира Грегота пишуть:

«Улюблений командир Різун був завжди рішучий і зрівноважений. У боях ніколи не можна було пізнати, що він не вірить у свої сили. Він своєю відвагою та одчайдушністю завжди був перший там, де був найзапекліший бій.

В таборовому житті, в лісі між стрільцтвом все можна було почути жарти, спів та його анекдоти. Ніколи не було так, щоб командир, проходячи попри стрільця, не запитав його, як йому живеться, чого йому бракує. Він умів по-батьківськи порадити та повчити.

Коли стрілець провинився, ніколи не вибухав гнівом, тільки розібравши правду, давав йому нагану або заслужену кару, намагаючись, щоб ця кара направила покараного, а не зневірила.

Бажав і докладав усіх зусиль, щоб його військо було найкраще бойово та духово вишколене. В найкритичніших обставинах не можна було пізнати, що командир чимось журиться. Але, коли западав вечірній сумерк, то він часто одинцем ходив по таборі та обдумував найпекучіші справи. Завжди любив порадитись, навіть стрільців, а робив так, як уважав за найвідповідніше.

В бою рішучий, а в таборовому житті вмів розважати стрільцтво своєю поведінкою, витривалістю та гумором. Ніколи не вибагливий ні в одягу, ні в харчах. Були часи, коли маючи один сухар або шматочок хліба, ділився ним зі стрільцями.

Коли йшов до бою, то все напереді з жартами та піснею на устах, але вимагав від своїх підрядних безоглядної дисципліни.

Таким залишиться улюблений командир Різун-Грегін навіки в пам'яті українського народу».

(«Літопис УПА», том 3, стор. 42-43)

Великі ідеї, великі легенди, великі проекти й плани полоняють великих людей. Але для великого має зрозуміння й відчуває його не менше звичайна проста людина. Людина взагалі прагне чогось великого, прагне співтворити нове, тривале, вічне. Великому людина посвячує rado свій труд, не раз здоров'я і життя. Тому й не диво, що не лише українці включалися у визвольну боротьбу українського народу в часі Другої світової війни. Не бракувало й чужинців, які, пізнавши, за що і як підпілля і УПА воюють, віддали себе цій боротьбі і витривали в ній «до останнього набою, до останнього віддиху». Серед тих чужинців були різні, були наші сусіди, уродженці української землі, були й такі, що воєнна завірюха закинула їх на українські землі, були члени інших поневолених Росією народів, були й інші. Про одного з таких, лікаря Кума — псевдонім, правдиве ім'я «знає тільки Бог» — розказує нарис Б. Подоляка «За нове життя»:

«Шпитальною завідує лікар, доктор Кум.

Кума знав я з кількох попередніх зустрічей, але то була знайомість поверхова. Я знаю лише, що Кум по національності жид та що працює в нас лікарем. Про його погляди, почуття й перспективи годі було мені щонебудь сказати.

І от лежу я на шпитальному ліжку, а очі мої, при появі Кума, бігають за ним. Його поведінка заабсорбувала мене. Мені конче хочеться простудіювати ту людину.

Середніх літ, низького росту, худий, високе приморщене чоло, буйна чорна фризура й хитрі очі.

Бачу, як він зрана встає, обходить хворих; чув, як він дає диспозиції санітарові й картає за промахи; завважую те тепле, батьківське піклування й зусилля, що він їх докладає для кращого лікування хворих.

‘Що ж кінець-кінців? Таж цій людині чужа наша справа. Кожної хвилини грозить їй небезпека з усіма наслідками. . . Може, прихована хитрість? . . . Ні! Напевно ні! Це щось інше — щире, благородне й рівночасно мені загадочне’, — думав я, слідкуючи за доктором.

Я попросив сідати.

— Сяду, бо й так щось ноги відмовляють послуху, — сідаючи, відповів доктор. Втома по цілоденній праці положила на його обличчі слід блідости.

— Вибачте за мою цікавість. Ви, може, і не помітили, що я, як той детектив, кожноразно слідкую за вами. Я, прямо, не можу збагнути ваших почувань і мети на теперішньому вашому становищі. Мені цікаве одне. Ви не нашої національності, значить, наші ідеї

вам чужі. Як мені відомо, ви мали змогу злегалізуватись. Скажіть мені, чому ви цього не зробили? Що, остаточно, спонукало вас залишитись у такій жорстокій дійсності?

— Знаєте, я сіоніст, твердий сіоніст. Завдяки перебуванню за кордоном (тут доктор навів мені Відень, Прагу, Рим) я мав змогу зустрічатись з людьми різних політичних поглядів та інтересів. Спеціально цікавився я життям в ССРСР. Говорю 'спеціально' тому, що ССРСР був першою країною перемігшого 'соціалізму', як я пізніше довідався, лише на папері. Довелось мені говорити з деякими компартійцями-чехами, які до останнього обстоювали 'райське' життя в ССРСР. Та я, на щастя, досить швидко пізнав суть більшовизму.

1939 року, як до нас прийшло оце 'щасливе' життя, я працював лікарем в Дрогобичі. Деякі люди з моєї національності, що пішли на службу більшовикам, знали про мій сіонізм, та, бачите, завдяки нашій жидівській солідарності я ні разу не мав до діла з НКВД. Вдаючи тим часом 'правовірного громадянина', я мав навіть знайомства у більшовицьких партійних колах. Отже, коли ви перше згадали про легалізацію, то я міг залегалізуватись, використовуючи знайомства з партійцями.

По приході німців я знайшовся у безвихідному становищі. Всю мою рідню вони вистріляли. Мені вдалося втекти, та сховатись довше не було де.

І в час мого скриття, коли здавалося, що не тільки люди, але й Бог лишив мене своєї опіки, ви дали мені захисний притулок. Ваша організація врятувала мені життя. А признаюся щиро, що я тоді дорожив життям, боявся його втратити.

Ні, друже хорунжий, я не жалію тепер свого життя. Кожної хвилини можу його віддати. А як згину, то нехай знають усі — і приятелі, і вороги, що я так, як і ви, боровся за життя, за нове життя й за нього віддав своє.

— Від потоку чути якийсь гамір, — зголосив стійковий докторові, вбігаючи задиханий до шпитальки.

Долішня губа в доктора мимовільно задрижала. Але він скоро опанував себе. Був певний, що це більшовики, бо хто ж інший міг бути.

— Швидко брати ранених на носилки й виносити, — зарядив він. Гамір почувся з інших напрямків і щохвилі дужчав.

— Друже докторе, ранених ми не встигнемо забрати, більшовики вже близько, — піддав хтось з обслуги.

— Швидко виносити хворих, — зарядив грімким наказуючим тоном доктор.

Та було вже запізно. Щільним кільцем шпиталака була оточена більшовиками.

Застрочили перші черги ворожих кулеметів. У відповідь їм понісся відгомін сухих револьверних пострілів. Це дострілювалися важко хворі й ранені.

Звором угору, бредучи по коліна снігом, посувалася пригорблена,

з пістолем в правій руці, в білому халаті людина. Раптом вона схилилась вбік, немов би прилягла до снігу, щоб відпочати. Права рука з пістолем піднеслася на висоту чола і грякнув один-одинокий постріл. Людина сховалась у снігу, лише видніли чорні клапти волосся».

(«Літопис УПА», том 4, стор. 170-174)

Як чесно і по-людському жив дрогобицький лікар Кум, так чесно і по-людському загинув. Чинив добро людям в біді і небезпеках, і те добро залишиться назавжди у людському сумлінні.

Про іншого чужинця, Августина Донніні, молодого італійця, розказано в «Літописі»:

« — Друже сотенендо, Михась зголошує свій прихід! — це були перші слова, що я почув з його уст. Вони вказували мені, що це чужинець, яких в УПА було багато.

На Україну кинуло його командування італійської армії з усім відділом, що в ньому служив Августин Донніні. Він повинен був воювати проти більшовицького ССР. Та загарбницька війна була йому не по нутру. Страхіття, що їх зазнав український народ у час більшовицького поневолення, та можливість такого в його рідній країні, створили ґрунт для його позитивного сприйняття наших ідей, що з ними зустрівся він 1943 року вперше. Вони захопили його до такої міри, що він дезертує з відділу й переходить в лави УПА.

Рейди, бої, постійний натиск ворога й політвиховна робота поручника Бояна та командира Різуна-Грегота остаточно оформили його в лавах УПА. Його бойовим девізом було: 'Знищити ворога — більшовизм — ще заки він дійде до кордонів Італії'. Цей клич він здійснював протягом свого життя дуже активно й послідовно.

В бою — вояк, яких мало, в потребі — санітар. Завдання санітара виконував він з самопосвятою, рятуючи бойових друзів. Жити ризиком, заглядати смерті в очі для нього — закон.

Прийшла пізня осінь, жовті листки покрили землю, а дерева сумно розпростерли свої віти. Поле стало пусте та чорне. Нам з великим жалем довелося попрощатись з другом Михайлом, що його в той час забрав із собою командир Довбуш. Він пішов туди, де був більш потрібний. Тоді бачив я його востаннє.

Зимою 1946 року долетіла до мене вістка — Михась, син соняшної Італії, загинув у бою з більшовиками».

(«Літопис УПА», том 3, стор. 228-229)

Коли б не було інших переконливих свідоцтв про життєвість і переконливість ідей ОУН-УПА, а є тих свідоцтв безліч, то численні чужинці, які добровільно пристали до УПА й боролися в ній аж до вояцької смерти на полі бою, були б вистарчаючим свідоцт-

вом. А скільки чужинців, вояків УПА, залишилися в живих і, повернувшись додів, з гордістю розказували про те. Деякі опісля осягнули навіть найвищі пости у своїх власних державах. Після відносно довгої розгубленості в поставі української громадськості діяспори до ОУН-УПА — їхніх ідей і вчинків, їхнього набутку і впливу на дальший розвиток українського життя — слідний поворот до здорових і реальних оцінок, до зрозуміння, чим була та доба і її головні українські чинники. Стається це в немалій мірі завдяки тому, що група людей, власне з тих, які співтворили ті часи на нашому ґрунті, взялася до видання «Літопису УПА».

Людське, архилюдське

Легенда Чорного лісу, як і вся визвольна майже десятирічна збройна боротьба і політична діяльність УПА — це незнищима частина історії українського народу. Її можна вирвати зі сторінок книжок і газет, як це заповідливо роблять вислужники Москви, можна замовчувати в слові та письмі, можна пробувати знеславити її, але не можна вирвати її з людської свідомості, з народніх переказів, з пам'яті нації. Там вона вічна. Вона різьбить душі й залишена сам-на-сам з українською людиною заставляє її застановитися, що це було і чому воно так було, омислити людину і її найвищі прагнення, серед яких на першому місці є прагнення бути вільним, бути собою. А не коліщатком у чужій, хоч би найбільшій машині, не знаряддям у чужих руках, не виконавцем чужої волі, а своєї. Це людське, архилюдське прагнення. Цим прагненням живуть мільйони людей усіх континентів і рас, ним одержимі борці за свободу поневолених в СРСР народів. У боротьбі за здійснення цього прагнення українська людина осягнула границі людської витривалості і посвяти. В аналах визвольної боротьби доби Другої світової війни багато прикладів, коли українська людина здобувалася на надлюдські зусилля і подвиги. Прості селяни й робітники, інтелігенти, жінки й чоловіки доконували чинів, які назавжди залишаться в історії ілюстрацією того найкращого, що в людині може бути.

Вибравши шлях борця за свободу, з того шляху вони зійти не могли і не хотіли. Перед ними стояла єдина альтернатива: або добитися остаточної перемоги, на що ще наш час не прийшов, або згинутися на шляху до неї. Вони це знали і безстрашно приймали «смерть як найвищий вінок».

Поручник Сапер пройшов довгий шлях воїна УПА, а коли прийшов наказ Головної Команди УПА ступнево переходити на нові форми визвольної боротьби, розформувати збройні відділи

УПА і кому йти в організаційне підпілля, а кому виконувати інші завдання, Сапер вибрав шлях підпільника. І як колись на чолі загонів УПА, так тепер у підпіллі він продовжає ланцюг своїх небувалих успіхів:

«1947 р. він був приділений на теренову працю й повнить функцію районowego провідника ОУН на терені Єзупільщини.

З новим запалом і енергією кидається Сапер у вир праці. Жахливий терор ворога, упадок друзів-співробітників не заломлюють його. Навпаки, він твердне, серце його стає гранітом. Своєю невсипущою, відданою великій справі працею, Сапер здобуває признання своїх зверхників та авторитет у населення.

Під час праці в терені пор. Сапер доконав трьох геройських бойових вчинків, які, здавалося б, неможливо людині виконати. Енкаведівські посіпаки два рази (1947 і 1948 рр.) віднайшли криївку пор. Сапера, де перебував він зі своєю охороною. Здавалося, що справа безнадійна. Більшовиків кількакрат більше, вони на верху, а повстанці в криївці. Та Сапер не тратив надії, він вірив у перемогу. І як більшовики кинули до криївки 42 гранати, а дим душив повстанців, Сапер піддержував своїх друзів на дусі: 'Ще хвилинку, ще трохи. . .' Коли життя повстанців висіло на волоску, Сапер сказав до одного з друзів: 'Подай мені мій годинник, бо вже раз лишив його тим сукиним синам'. Під ударами гранат і автоматних стрілів повстанці витримали в криївці 6 годин. Дочекавшись відповідного моменту, Сапер, враз із друзями, вискакує з криївки, закидує найближчих більшовиків гранатами та, відстрілюючись, щасливо відступає з друзями. Не пощастило відступити тільки одному бойовикові.

І прийшло 30-те вересня 1949 року. Більшовики втретє наскочили на криївку пор. Сапера. І знову він, як попередніх разів, з вірою в перемогу, рішив не стрілятися, а відбиватись.

І знову сталеві нерви Сапера видержали гуки гранат і стрілів від полудня до вечора. В одному моменті він перший вискакує з криївки та пускає чергу по ворогові. Однак пробитися він не встиг, як і його чотири друзі. Ворожа куля увірвала геройське життя пор. Сапера.

І дивне: більшовицькі виродки, які звичайно знущаються з трупів повстанців, залишили тіло пор. Сапера в спокою й дозволили односельчанам оглядати його.

З глибоким жалем і сумом прощалися рідні Дубівці востаннє з вірним сином України».

(«Літопис УПА», том 4, стор. 142-143)

Молодший брат:

« — Брате, не лишай. . . добий мене. . . — почув я тихий стогін ззаду.

Я станув, не вірячи своїм вухам.

— Брате, не лишай. . . добий! . . . — пізнаю голос свого брата.

Шкутильгаючи, я вернувся, розбезпечуючи по дорозі пістолю. Коли я підійшов до нього, він лежав у старому окопі догори лицем, відкинувши руки й ноги. Груді у його були прошиті чергою розривних куль, під ним скривавлена трава й листя. Збоку стояв на лапках 'дідтяр' з порожнім диском. Погляд його спрямований на мене й на дуло пістолі, що дрижала у моїй руці. В погляді тім було благоання — не лишати його живим на поталу ворогові. В його молодечім лиці видна була рішучість — вмерти за Україну.

Думки зловіщою хмарою забігали в моїй голові, збивали одна одну, творили шум і гул.

Він глядів своїми спокійними очима на моє залите кров'ю лице і поглядом молив — кінчити.

Роздумувати не було часу, бо чути було вже бойові оклики ворогів, що наближались. Я рішився. Гучний стріл з пістолі — і на його лиці появилася біла краска, а з лівої сторони носа невеличка червона ямка. Він примкнув очі».

(«Літопис УПА», том 4, стор. 26-27)

Батько і син:

« — Єсть! Єсть! Єсть бункер! — кричить так дико, що аж моторошно робиться людині. Прибігає лейтенант.

— Одставіть! — дає наказ.

Три постріли з кріса, і з села збігається ціла тічня. Заповнили ціле подвір'я, що й миша не пробіжить. Підкова чує їхні крики й накази командира. Знає, що нікуди йому втекти. Прорватися самому тільки з крісом і гранатою неможливо.

— Кінець мого молодого життя, — думає собі.

— Умерти по-геройськи на очах батьків, — диктує думка, немов наказ провідника Остапа.

Відкрили. . .

Підкова бере кріса і гранату. Підвівся на лікоть і слухає. . .

— Бандьора, вилазь! — чує дикий голос.

— Вилажу! — відказав він з середини.

— Так вилазі бистрей! — кричить сержант-енкаведист.

Підкова взяв лише кріса й виставляє у вічко прикладом догори.

— Ось маєте мій кріс! — вихиляє голову і оглядається довкруги.

До нього наставилися грізні дула автоматів. Навколо лежать більшовики. Раптом на своїм подвір'ї Підкова побачив батька. З його обличчя син вичитав страшну розпач.

На подвір'ї стояв остовпілий батько. Йому дзвонило в ухах, крутилося в голові. Здавалося йому, що ось-ось провалиться під землю. Десь в душі товклося болюче — сором. . . сором. . . Рідний син здається живий, рідний син — зрадник. А там тюрма, тортури, заслання цілої рідні на Сибір, мученича смерть. . .

Підкова взяв торбу і, зірвавши гранату, скоро йде до виходу. Ші-

стьох більшовиків з цікавістю оточило вхід до криївки. Вони вже не насторожені, як раніше. На щастя, на сусідньому обісті застукотів скоростріл і заглушив легкий зрив запальника. Молодий стрілець вискакує наверх.

Батькові потемніло в очах, і він захитався. Перед ним розступилася земля і здавалося йому, що падає в пропасть. . .

Повітря розрізав страшний вибух. Трьох трупів лежало на землі — сержант, один рядовий, а між ними він — Підкова. Біля них зі стогоном в'ється ще трьох ранених більшовиків. Батько поглянув у той бік і побачив криваву картину. Величезний тягар, що лежав на його серці, скотився кудись. Його син героєм став! . . .

Пішов у хату, став навколішки перед образами й молився. Благав Всемогучого Творця вічного спочинку й царства небесного для свого сина-героя. Просив у сина прощення.

— Что, етой твой бандит?! — крикнув лейтенант.

Батько положив легенько голову сина на землю, підвівся на ноги і, гордо дивлячися катові у вічі, відповів:

— Ти сам бандит, а не мій син-герой!

Гримнули два постріли з нагана лейтенанта — й батько повалився біля сина».

(«Літопис УПА», том 4, стор. 214-215-216)

Читачу! Прочитай ще раз і ще раз, застановися і пізнай величину жертви, безмежну любов до свого народу і своєї землі, до вільного життя, пізнай найвищі духові вартості, що ними жили і за які вмирали ті люди!

Як хотіли ті люди жити, жити вільно, жити по-людському. Жити і трудитися, будувати нове, краще життя! За вільне життя заплатили вони найвищу ціну — ціну життя. Загинули, щоб інші могли жити вільно!

Вони впали в боротьбі непереможені. Не зігнулися, не зламалися, не покинули боротьби до останнього віддиху. Впали в бою вільними людьми й такими залишаться назавжди!

А життя народу йде безперервно далі. Люди трудяться, борються і терплять, будують, не зважаючи на перешкоди. А з ними живе Легенда Чорного лісу, живе пам'ять про їхніх батьків і братів, що впали в боротьбі. І разом вони кладуть основи під майбутнє, творять нове життя.

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

ЩИРА БЕСІДА

Проти перекручень історії

Питання: У дискусіях між нашими та гебрійськими чинниками можна почути, що без допомоги місцевого населення гітлерівці не могли б здійснити гебрійський голокост у таких розмірах. Чи це справедливе твердження?

Відповідь: На перший погляд може здатися, що це твердження абсолютно логічне, але, на жаль, воно зформульоване так, щоб звинуватити місцеве населення (і то все без винятку!) у співучасті у злочинствах. Цій меті служить вжите у твердженні слово «допомога». Слово «допомога» дуже широке слово для передачі всіх тих обставин і подій, які цим словом хоче узагальнити згадана формула. Навіть глибоко не аналізуючи усіх обставин минулого, досить сказати, що «допомогою» можна назвати «добровільну допомогу», (що й хочуть висловити ті, хто висуває цю формулу), а також «усі дії, виконувані під загрозою смерти й репресій». Наведена формула не диференціює, як саме треба розуміти слово «допомога», і слухачеві або читачеві треба додумуватися, що під цим словом розуміти. Засліплені ненавистю будуть розуміти під словом «допомога» «добровільну допомогу», а той, хто знає обставини окупації, розумітиме його як «виконання наказів під загрозою смерти чи репресій».

Отже, для того, щоб не творити і не ширити мітів, треба чітко формулювати думку, називаючи речі так, як вони виглядали в дійсності, а не вдаватись до двозначності, продиктованої бажанням звинуватити об'єкт своєї ненависти.

На окупованій Гітлером території усі накази й розпорядження супроводжувало приміткою, що за порушення й невиконання їх, порушників чекає розстріл. Отже, під загрозою смерти перебували не лише гебреї, але й усі, хто жив на цих територіях.

І не зважаючи на такі умови, саме український митрополит Шептицький сам переховував гебреїв і звернувся з посланням «Не убий!», яке недвозначно було спрямоване проти геноциду. Не зважаючи на терор, українці переховували гебреїв, за що багато хто був розстріляний або повішений.

Таким чином, маніпулювання словом «допомога» створює під-

стьох більшовиків з цікавістю окружило вхід до криївки. Вони вже не насторожені, як раніше. На щастя, на сусідньому обістю застукотів скоростріл і заглушив легкий зрив запальника. Молодий стрілець вискакує наверх.

Батькові потемніло в очах, і він захитався. Перед ним розступилася земля і здавалося йому, що падає в пропасть. . .

Повітря розрізав страшний вибух. Трьох трупів лежало на землі — сержант, один рядовий, а між ними він — Підкова. Біля них зі стогоном в'ється ще трьох ранених більшовиків. Батько поглянув у той бік і побачив криваву картину. Величезний тягар, що лежав на його серці, скотився кудись. Його син героєм став! . . .

Пішов у хату, став навколішки перед образами й молився. Благов Всемогучого Творця вічного спочинку й царства небесного для свого сина-героя. Просив у сина прощення.

— Что, етой твой бандіт?! — крикнув лейтенант.

Батько положив легенько голову сина на землю, підвівся на ноги і, гордо дивлячися катові у вічі, відповів:

— Ти сам бандит, а не мій син-герой!

Гримнули два постріли з нагана лейтенанта — й батько повалився біля сина».

(«Літопис УПА», том 4, стор. 214-215-216)

Читачу! Прочитай ще раз і ще раз, застановися і пізнай величину жертви, безмежну любов до свого народу і своєї землі, до вільного життя, пізнай найвищі духові вартості, що ними жили і за які вмирали ті люди!

Як хотіли ті люди жити, жити вільно, жити по-людському. Жити і трудитися, будувати нове, краще життя! За вільне життя заплатили вони найвищу ціну — ціну життя. Загинули, щоб інші могли жити вільно!

Вони впали в боротьбі непереможені. Не зігнулися, не зламалися, не покинули боротьби до останнього віддиху. Впали в бою вільними людьми й такими залишаться назавжди!

А життя народу йде безперервно далі. Люди трудяться, борються і терплять, будують, не зважаючи на перешкоди. А з ними живе Легенда Чорного лісу, живе пам'ять про їхніх батьків і братів, що впали в боротьбі. І разом вони кладуть основи під майбутнє, творять нове життя.

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

ЩИРА БЕСІДА

Проти перекручень історії

Питання: У дискусіях між нашими та гебрійськими чинниками можна почути, що без допомоги місцевого населення гітлерівці не могли б здійснити гебрійський голокост у таких розмірах. Чи це справедливе твердження?

Відповідь: На перший погляд може здатися, що це твердження абсолютно логічне, але, на жаль, воно зформульоване так, щоб звинуватити місцеве населення (і то все без винятку!) у співучасті у злочинствах. Цій меті служить вжите у твердженні слово «допомога». Слово «допомога» дуже широке слово для передачі всіх тих обставин і подій, які цим словом хоче узагальнити згадана формула. Навіть глибоко не аналізуючи усіх обставин минулого, досить сказати, що «допомогою» можна назвати «добровільну допомогу», (що й хочуть висловити ті, хто висуває цю формулу), а також «усі дії, виконувані під загрозою смерти й репресій». Наведена формула не диференціює, як саме треба розуміти слово «допомога», і слухачеві або читачеві треба додумуватися, що під цим словом розуміти. Засліплені ненавистю будуть розуміти під словом «допомога» «добровільну допомогу», а той, хто знає обставини окупації, розумітиме його як «виконання наказів під загрозою смерти чи репресій».

Отже, для того, щоб не творити і не ширити мітів, треба чітко формулювати думку, називаючи речі так, як вони виглядали в дійсності, а не вдаватись до двозначності, продиктованої бажанням звинуватити об'єкт своєї ненависти.

На окупованій Гітлером території усі накази й розпорядження супроводжувало приміткою, що за порушення й невиконання їх, порушників чекає розстріл. Отже, під загрозою смерти перебували не лише гебреї, але й усі, хто жив на цих територіях.

І не зважаючи на такі умови, саме український митрополит Шептицький сам переховував гебреїв і звернувся з посланням «Не убий!», яке недвозначно було спрямоване проти геноциду. Не зважаючи на терор, українці переховували гебреїв, за що багато хто був розстріляний або повішений.

Таким чином, маніпулювання словом «допомога» створює під-

грунтя, вигідне для ненависницького міту, а саме, що окупант переслідував в Україні лише євреїв, а решта населення користувалась чи не всіма правами, «допомагаючи» окупантам. Така концепція суперечить фактові, що на окупованих землях панував лютий і беззастережний терор. Досить було найменшої підозри і Гештапо розстрілювало людину, а то й родину, не вдаючись до будь-якого розгляду. Гештапівський (та й не тільки гештапівський) офіцер міг убити будь-кого з окупованої людности абсолютно безкарно.

Сприяє створенню міту про «допомогу» місцевого населення і той факт, що протягом десятиліть преса, телевізія, література наголошує головно голокост євреїв, забуваючи про не менш страшний голокост українців: у таборах військово-полонених, на роботі в Німеччині, у таборах смерті і по всій окупованій території, де слово «Гештапо» змушувало тремтіти навіть тих, хто бував у бувальцях. Така односторонність сприяє уявленню, що терор окупанта стосувався лише до євреїв і зовсім не стосувався до місцевого населення.

Міт про «допомогу» місцевого населення — знаряддя у розпалюванні національної ворожнечі до всіх окупованих неєвреїв, які нібито «помагали» німцям. Тут варто нагадати, що ніхто, чомусь, не винувє людности СРСР у звірствах, що мали й мають місце в СРСР. Не винують у них навіть членів комуністичної партії, що підтримували політику уряду.

Увесь окупаційний лад, уся система адміністрування, увесь «Новий порядок» в Європі — усе це було підпорядковане одному не-вблаганному запові: За невиконання — розстріл! Цей закон стосувався як до єврейського, так і до українського населення. Це був жах, що за нього відповідальні Нюрнберзькі військові злочинці, а не місцеве населення, як хочуть нас переконати хитро спрепаровані й хитро висловлювані ненависницькі міти.

Наклепам — відсіч!

Питання: З останніх повідомлень преси стало відомо, що в Канаді, під маркою «полювання за військовими злочинцями», у пресі піднято відверту антиукраїнську кампанію. Як, на Вашу думку, мусить реагувати на неї українська громадськість?

Відповідь: Як відомо, кампанію полювання за військовими злочинцями започаткував і надихає Кремль, усіма способами нацьковуючи єврейську громадськість проти емігрантів із Східної Європи, і, насамперед, проти українців. Те, що Москва розпочала таку кампанію, не дивно. Дивно, як єврейські організації «клю-

ють» на наклепи чинників ССРСР, котрі самі винні у пролитті гебрейської крові, по-перше, як союзники Гітлера, по-друге, як убивці цілої низки гебрейських інтелектуалів; вони заарештували і знищили відомого рятівника гебреїв — Рауля Валенберга, а зараз практикують у країні стовідсотковий антисемітизм.

Коли звинувачення у «воєнних злочинах» надходить з такого відверто антисемітського та антисіоністського джерела, як можна сприймати його серйозно і вірити йому? Але очевидно, українофобія окремих гебрейських діячів дужча від здорового глузду, і вони без жодної перевірки (!) повторюють наклепи советської кагебівської преси. На підставі таких маловірогідних матеріялів у США розпочало свою діяльність Бюро Спеціальних Розслідувань, котре, практично, є сліпим знаряддям провокацій КГБ. Дарма, що у цілій низці справ (Ковальчук, Кунгис, Лайпенієкс) захисники зуміли довести судові цілковиту безпідставність кагебівських звинувачень, БСР і далі базує свої звинувачення на підставі советських «матеріялів».

Хай як дивно це здається тверезому розумові, ще більш дивною виглядає реакція на ці наклепи української організованої та уповноваженої громадськості. Бож наклепи проти окремих осіб малопомалу обертаються у звинувачення всієї української еміграції і всієї української нації. Це власне те, чого й жадав Кремль: дискредитувати усю еміграцію. Передбачити такий поворот справи мусіли організації, що очолюють нашу громаду, бо кінець-кінцем саме вони були кінцевою метою кампанії, розпаленої Москвою. Але, на жаль, від них не вийшло жодного звернення чи листа до світових гебрейських чинників та до урядів тих країн, де велось надхнене КГБ «переслідування» воєнних злочинців. Не діставали допомоги і громадські комітети, які виникли з метою вимагати дотримання правових норм на процесах, уряджених за московськими свідченнями.

Тепер, коли почався другий етап антиукраїнської кампанії, потрібна рішуча протидія з боку усіх наших організацій. Треба зробити заяви для преси, написати роз'яснювальні листи до цілого ряду світових організацій, в тому числі гебрейських. І такі листи та звернення мусять писати не окремі громадяни, а наші репрезентативні організації. Треба всіляко підтримувати і співпрацювати з комітетом оборони доброго імені України. Треба розглянути питання протидії антиукраїнській кампанії на форумах усіх наших політичних, громадських, молодечих, професійних та релігійних організацій, виробивши на них конкретні заходи. Так ми доведемо своє обурення наклепницькою кампанією і нашу протидію їй. Інакше станемо жертвами наклепу.

Сліди душогубства

Питання: Останнім часом громадськість СРСР висловлює бажання розшукати всі масові поховання жертв сталінсько-комуністичного терору. Чи ці поховання справді важко розшукати, і про них не знають відповідні відомства?

Відповідь: Зовсім ні. Потреба «шукати» поховання — це ще один советський міт, скомпонований уже в часи Горбачовської гласності. Одним з винахідників цього міту є сам Горбачов. Так, на зустрічі з інтелігенцією у грудні м.р. Горбачов про факт пошуків висловився так: «По країні пішли пошуки. Люди знаходять місця поховання. Їх треба огородити, впорядкувати. Потрібні руки, потрібна громадська участь. І те, і те...».

Цими словами Горбачов удає, що місця масових поховань нікому в органах КГБ та НКВД невідомі, і ці поховання треба шукати широкій громадськості. Це свідоме заплутування справи пошуків.

Усі масові вбивства здійснювали советські органи ЧК-ГПУ-НКВД-МВД-КГБ. Місця поховання жертв були відомі працівникам цих служб, мусять бути згадки про ці місця і в архівах згаданих установ. Якщо говорити про розстріли 1935-36 та 1937-38 років, то ще живі, хоч може й не всі, учасники та виконавці розстрілів. Звернувшись до архівів, а також шляхом опиту кагебістів-пенсіонерів, партія й Горбачов, якби вони справді хотіли, могли б установити не окремі масові поховання, випадково виявлені, а буквально всі місця масових кривавих вакханалій.

Якщо вірити Горбачову, то держава, яка чинила геноциди і яка відповідальна за них, не може розшукати, де поховано розстріляних. Це, безперечно, байка. КГБ прекрасно знає, де їхні «працівники» чинили свої злочини. Знає й охороняє цю таємницю. Горбачов же помагає кагебістам це робити, поширюючи сміховинні версії про потребу «пошуків».

Задумавши з певною політичною метою розкритикувати сталінські злочини, Горбачов аж ніяк не хоче, щоб сліди цих злочинів було виявлено повсюдно по всій країні, і щоб до цих слідів було притягнено увагу сучасників та майбутніх поколінь. Бо озираючись на минуле, кожен, хто здатен мислити, неодмінно питає: «Чи є різниця для замордованих жертв, хто їх замордував: советські марксисты чи німецькі націонал-соціалісти?» Порівнення цих двох людоджерних систем буде не на користь марксистів.

Про те, що Горбачов та його мафія не хочуть повного викриття злочинів Сталіна та глибокого й принципового їх засудження, свідчить історія з товариством «Меморіал». Замість меморіалу, присвяченого пам'яті жертв Сталіна й партії, уряд і Горбачов збираються обмежитись лише пам'ятником.

Горбачов не хоче розтаємничення архівів ЧК-ГПУ-НКВД-КГБ, бо він не хоче послаблення застрашуючого потенціалу КГБ на населення і гніву народу до цієї установи. КГБ як репресивний орган існує і діє й тепер — в епоху гласности — і Горбачов не збирається підривати репутацію свого гештапо. Діяльність КГБ жодною мірою не мусить бути підконтрольна громадськості. Архіви КГБ можуть відкрити, що злочини проти людства чинено не лише за Сталіна, але й перед Сталіном. З цих архівів можуть впливати на повехню дані про розстріл та поховання 6.000 польських офіцерів, знищених не в Катині, та про місце поховання литовського, латвійського й естонського офіцерських корпусів. А на останні злочини і далі накладено «табу», навіть і за часів сповідної гласности.

Усе це змушує Горбачова обмежити викриття масових поховань лише до тих поховань, які вдасться розшукати громадськості. А це, безперечно, буде лише мала частка усіх поховань, виявлення котрих Кремлівській мафії небажано.

Близько-східний вузол

Питання: Багато говориться зараз про близько-східні події. Чи можна сподіватися, що цю проблему буде найближчим часом розв'язано?

Відповідь: Близько-східня проблема на сьогодні є чи не єдина проблема, існування якої тою чи іншою мірою зачіпає майже всі держави світу. Передусім, ця проблема хвилює арабсько-мусулманський світ, який становить сьогодні четверту частину земної людности. З другого боку, ця проблема цікавить світові наддержави: СРСР та США. Традиційна американська проізраїльська політика пояснює зацікавлення Америки цією проблемою. Щождо СРСР, то як опонент Америки і як палій усіх конфліктів у світі, Москва не може бути байдужою до подій на Близькому Сході, вбачаючи у цих подіях золоту можливість погріти руки на чужому пожарі. Конкурент Москви за лідерство у третьому світі, Китай, і собі не може стояти осторонь від близько-східніх подій, бо, виступаючи по боці арабів, Пекін поширює свої впливи у країнах третього світу. Перебуваючи у конфлікті з мусулманським Пакістаном, Індія так само небайдужа до конфлікту. Європейські країни та Японія, затим що купують арабську нафту, відчувають невігоди від наявного конфлікту, а, отже, воліли б цей конфлікт бачити розв'язаним.

Як бачите, цілий світ волів би покласти край конфліктові, а втім однак надія на швидку розв'язку дуже мала.

Передусім, киньмо оком на Ізраїль. Помірковані ізраїльські

кола, розуміючи недоцільність дальшої конфронтації, обстоюють ідею миру з арабами та переговори з Організацією Визволення Палестини (ОВП). На жаль, ця позиція не має підтримки з боку сучасних керівників Ізраїлю, які заперечують всякі контакти з ОВП. Ця позиція, хоч і обґрунтована тим, що ОВП свого часу практикувала тероризм, фактично заморожує ізраїльсько-палестинські стосунки на мертвій точці.

СРСР, який на словах нібито боронить ідею миру, на ділі хоче, щоб конфліктна ситуація тривала й далі. СРСР постійно впливає на арабів, щоб вони наполягали на прямих переговорах ОВП з Ізраїлем, а сам виступає за скликання конференції для миру на Близькому Сході. На цій конференції знову-таки ОВП та Ізраїль будуть рівноправними партнерами, мир між якими залагодить конференція. На такий варіант Ізраїль ніколи не погодиться, і, отже, конфлікт тягтиметься й тягтиметься без кінця. СРСР же буде користати з конфлікту, поширюючи свої впливи серед арабів й використовуючи їх у своїй політиці проти Заходу, головню, проти Америки, котра, хоч і робить жести у бік арабів, послідовно боронить інтереси Ізраїлю. Розпалювання антиамериканських настроїв у світі, попри всі зальоти до Заходу, і далі є частиною советської зовнішньої політики.

З другого боку, Америка й собі не робить конструктивних кроків до миру на Близькому Сході. Державний секретар США вимагає від СРСР дипломатично визнати Ізраїль. Ця вимога так само нереальна, бо СРСР, з огляду на свої впливи в арабському світі, ніколи не визнає Ізраїль офіційно до полагодження арабо-ізраїльського конфлікту. Ізраїлеві потрібне визнання СРСР для того, щоб таке визнання стало можливим і з боку деяких інших арабських країн, що зміцнило б ізраїльські позиції на Близькому Сході. Знаючи це, Москва у закулісних переговорах з Ізраїлем та у відносинах із світовими єврейськими організаціями виторгує собі всякі вигоди, але офіційно визнавати Ізраїль не збирається. Москва підживлює надії Ізраїлю, щоб той і далі запобігав перед Москвою, але визнання так і не зробить.

Щоб СРСР визнав Ізраїль до полагодження палестинського конфлікту, треба щоб Ізраїль дуже прислужився Москві. Але в наявній ситуації не видно, що б міг зробити Ізраїль, щоб уласкавити Москву. Москві вигідніше триматися арабів і нацьковувати їх на Америку.

Я особисто не бачу, як цей заплутаний клубок можна буде розв'язати найближчим часом. Той, хто це зробить, заслуговуватиме на звання дипломата з дипломатів.

Наука, дослід

Володимир ЯНІВ

ЕЛЕМЕНТИ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВОСТІ
В «ПОУЧЕННІ ДІТЯМ» ВОЛОДИМИРА МОНОМАХА
(Закінчення, 2)

Ідеал справедливості лучиться тісно з переконанням, що справедливість переможе, що є зрозуміле при християнським світогляді, коли врешті-решт Бог за зло карає, і коли справедливість належить до основних чеснот, зокрема коли мова про збереження справедливості проти немічних.

«Ота сила грішників скришиться, а праведних (Господь) укріпить» (865, 32), чи «Не бачив я праведника залишеним, ні насліддя його, що просило б хліба» (866, 5).

Ця віра завершується молитвою, коли ми в небезпеці, загрожені ворогами:

«І скаже в цих умовах чоловік: 'Чи ж є тут овоч праведника, і чи Бог є суддею землі. Охорони мене від ворогів моїх, Боже, і звільни мене від напасників моїх. Спаси мене від діючих беззаконня, і спаси мене від закривавленого мужа. Отож піймали душу мою'. І гнів його в ярості його, а життя у волі його. Увечорі підіймається плач, а завтра настане радість. І лучча милість Твоя, ніж моє життя. І уста мої похвалять Тебе. Тому благословляю Тебе в моїм житті, і з іменем Твоїм підіймаю руки мої. Скрий мене від зборища лукавого і безлічі, що діють неправду. Возвеселіться всі із праведним серцем... Весь час благословляю Тебе і повсякчас хвала Тобі» (866, 20).

При підкресленні ідеалу справедливості зарисовано вже питання співвідношення між людьми чи між наверствуваннями (суспільними верствами — станами, чи клясами), коли Мономах доручав могутнім не кривдити слабших (смерда чи вдовиці). Це питання лучиться насамперед із питанням соціальної диспозиції людини (вродженої чи виплеканої, іноді століттями) несення допомоги іншим (на вищому ступені розвитку суспільства у постаті альтруїзму). Вже в заранні християнізації ця диспозиція була помітна під впливом виразного поставлення ідеалу несення допомоги (зокрема — за окресленням соціальної психології: несення до-

помоги згори вниз) і сильно підкреслювана у проповідях, у літописах, — в нашому випадку і в Мономаху.

«Милостиня» є доручена «дітям» вже зараз на початку, в експозиції «Поучення»; вона має бути щедрою, бо саме вона «є початком всякого добра» (866, 21), — поруч із життєвою динамікою. Милостиня є потім названа зараз таки поруч із двома іншими християнськими кардинальними чеснотами (з покайнням і сльозами — в розумінні глибокого почування й душевного зворушення) як найкращий засіб для перемоги над ворогами (і життєвими труднощами) (866, 21).

В інших місцях наказ милостині розвинений ширше:

«А насамперед убогих не забувайте, але скільки тільки можете корміть, помагайте сиротам, вдовицю судіть самі, і не дозволяйте могутнім гнобити людей» (870, 22)*.

Вимога соціальної допомоги ближньому являється ще й в поширеному вигляді:

«Куди б ви не пішли й де б ви не зупинилися, напоїть, накорміть змореного (...), відвідайте хворого; станьте над мерцем, бо всі ми смертні. Не минайте стрічного, не привітавши його, — добре слово йому скажіть» (871,30; 872,4).

Окреме місце стосується чужинців-гостей:

«Зокрема пошануйте гостя, звідки б він не прийшов, — чи простого, чи значного, чи посла. Якщо не можете привітати дарунком, то їдженням і напитком, бо вони, подорожуючи, прославлять скрізь людину, або добром, або злом» (871,31).

З'ясування й цитати виразно свідчать про те, що ідеал несення допомоги у Мономаху був доглибно засвоєний; що є спеціально важливе, що це у світської людини — у протиставленні до літописів, писаних у монастирях, проповідей, Печерського Патерика тощо. Це доводить, що ідеал, наголошуваний християнством, був загально акцептований вже прибл. по сто роках. Але цитати вказують ще й на іншу важливу проблему, коли в них часто наголошується рівність обов'язків для всіх і супроти всіх, без огляду на приналежність до стану.

Як літопис з признанням ставить на приклад простоту життя у Святослава, коли він ні одягом, ні їжею, ні способом твердого вояцького життя не відрізнявся від дружинника, так Мономах ставить як приклад для синів себе самого, що він не раз робив сам те, що мав би робити отрок чи бирич, отже, молодший дружинник чи службовець, чи посланець. Щоправда він це робив через особливу сумлінність (щоб усього допильнувати), але він не

* Подібно щодо змісту, хоч без виразної згадки про милостиню: «Спасайте покривдженого, судіть милостиво сиріт, виправдайте вдовицю» (867, 33).

соромився заступити молодшого дружинника. Ми знаємо, що він був ініціатором спільних нарад князів перед і під час походів, але в тих нарадах брали участь з вирішальним голосом і дружинники. Батько його, Всеволод, скликав наради боярів і суддів, а Мономах з любови до батька не тільки наслідував його сам, але також давав як приклад. Як знаємо, віче поклиало на престіл до Києва самого таки Мономаха, але й перед радою віча уступив Мономах від облоги, коли хотів покарати (з коаліцією князів) Святополка за співучасть в осліпленні Василька. Про турботу за долю смердів у часі воєн з половцями знаємо добре з рішень князів, які бажали навіть припізнити походи на половців, щоб не знищити засівів. Коротко, все те виразно вказує на початки своєрідного демократичного ладу в Київській Русі, і, як ідеал, такий лад виявляється і в «Поученні». Як бачимо, альтруїзм із несенням допомоги іншим, зокрема «нижчим», виступає і в житті, і в «Поученні», як окрема соціальна диспозиція. Вона протиставна й доповнююча до наголошеної контрастової диспозиції войовничості, чи агресивності. Найкраще складається життя тих спільнот, у яких у «протиставних парах» диспозицій проявляється рівновага. Отже, дуже цікаво, який ідеал рекомендує Володимир Мономах, який все життя своє був у походах, при чому ніколи не лякався смерті. Після перерахування своїх походів і ловецьких пригод, Мономах дає синам таку науку:

«Читаючи цю грамоту, готуйтеся до всіх добрих діл, славлячи Бога з його святими. Бо смерті не бійтеся, діти, ані у війні, ані від звірів, але мужньо беріться до діла, яке вам призначить Бог. Бо і я від війни, і від звірів, і від води, і від коня спасся» (879, 33).

Це дуже характеристична порада, яка могла б бути зрозумована: війни не шукайте, але якщо війна є необхідна, будьте хоробрі й відважні.

А в іншому місці каже, що це «кроткі (лагідні, смиренні) унаслідять землю і будуть радуватися багатством мира» (865, 19), чи таки радить: «Відхилися від зла, чини добро, шукай миру» (866, 9). Це місце, зрештою, нагадує характеристику «лагідних і сумирних полян» у літописі.

Порівнявши ці два місця, можна хіба дійти до висновку, що з природи «русичі» були невойовничі, в розумінні агресивності, завоювання чи пригодництва, але їм не бракувало мужности, хоробрости, чи героїства, якщо йшлося про загальне добро. І такий був і ідеал, зрештою, згідний із християнською етикою. І тому й у самого Володимира в його автобіографії є поважні контрасти при описі ставлення до переможених половців, коли Мономах є, з одного боку, надхненником протиполовецьких походів, в яких не бракувало й жорстокостей; так, наприклад, після Богородичного свята — біля Білої Вежі — вирізано 900 половців (875, 20), чи

після іншої битви в полоні вбито 4 князів і 200 половців (878, 17), але були також випадки помилювання: з полону випущено 9 знатніших князів і 100 менших (878, 15). Також поруч із 83 виправами згадано 19 мирових договорів (878, 9).

В сумі факти підтверджують у загальному брак виразної охоти до війни (брак агресивності), але й розуміння необхідності воєн, які виповняли життя Мономаха.

Для малої агресивності характерична також постава супроти кари смерті, коли Мономах, ідучи, зрештою, слідом за св. Володимиром, доручує:

«Ні праведного, ні злочинного не убивайте, ані не кажіть вбивати його. Якщо заслужить на смерть, не губіть душі християнської» (870, 26).

Паралельна аналіза обидвох диспозицій (агресивності й несення допомоги) насуває думку, що в княжій Русі було розмірне доповнення контрастів при мужності без бажання завойовництва і при виразнім ідеалі всеохоплюючого альтруїзму з відчуттям рівності людей та шануванням людської гідності. Переступлення цієї лінії розмежування було видне у княжих міжусобицях, здебільша гостро засуджених прилюдною опінією, зокрема угодниками у монастирях.

Друга протиставна пара виявів соціального життя — це бажання самопіднесення і бажання підпорядкування (чи готовність на нього), у витвореній суспільній (чи родинній) ієрархії, зумовленій займаним постом чи просто віком.

Підпорядкування вчить Мономах згідно з релігійним повчанням:

«Більш усього гордості не майте ні в серці, ні в умі, але скажім: 'Смертні ми, сьогодні живі, а завтра в гробі; все те, що Ти нам дав, не наше, а Твоє, довірене нам на мало днів'» (871, 5).

З довірливого підпорядкування Волі Божій — при зрозумінні власної немочі в обличчі невідхильної смерті — виникає також необхідність певного суспільного ладу, що його короткими натяками накреслює Мономах при з'ясуванні обов'язків і чеснот праведної людини: «Не легковажити влади, якій належить від всіх пошана» (867, 17).

Підставою всякого суспільного ладу є родина, від якої ми вишли на початку, вказуючи на зв'язок із предками й нащадками, переходячи згодом до ставлення на приклад поведінки авторитетних сеньйорів роду, конкретно Мономахового батька (872, 14). В княжому роді зобов'язувала Мономаха родова солідарність, і він намагався припильнувати усталеного ієрархічного права сеньйорату.

Крім княжої світської влади, Мономах радить шанувати також церковну:

«Від єпископів, священників, ігуменів приймайте в любові благословення і не лишайтеся осторонь їх, і в міру сил любіть їх і помагайте їм, щоб за їх посередництвом прийняли ви благословення від Бога» (870, 37).

Взагалі треба:

«Старих (...) шанувати, як батька, а молодих любити, як братів» (871, 11). Ба, що більше, в присутності старих бажана окрема поведінка: «при старих мовчати, мудрих слухати, старшим коритися» (867, 8), чи навіть: «Бути стидливим при старших», чи «додолу спускати очі» (там таки, 14, 15).

Щоправда, Мономах не дає ширших описів підпорядкування, але доручення є так зформульовані, наче б вони були самозрозумілі і зобов'язуючі (з витвореним певним церемоніялом поведінки молодших перед старшими).

Модель людини з індивідуалістичними рисами, але з одночасним розумінням ролі підпорядкування в житті спільноти, є у Мономаха досить гармонійно схоплений і є доброю підставою для формації спільноти — з засвоєними ідеалами людини у її співдії з оточенням. Для тривалого утримання бажаної гармонії між протилежними прямованнями у людині є необхідне *самоопанування*, до якого у «Поученні» Мономах постійно повертається. Не називаючи самого акту самоопанування, Мономах вимагає, однак, від нащадків постійної праці над собою, вказуючи, що личить і чого слід уникати; це в рівній мірі стосується опанування тіла, що й психічних функцій «душі», чи реакцій. В деяких випадках є тільки коротка вказівка, але іноді йде Мономах у деталі. Так, напр., доручаючи мати чисту душу і тіло нескверне, навчає

«говорити мало й лагідно», ... «їсти й пити без великого гамору», «мовчати при старих», «не спалахувати словом», «голосно не сміятися», «керувати очима», «стримувати язик», «усмирити гнів» (867, 5-29).

На іншому місці знаходимо ще пораду бути поміркованим у питті, їжі й обмежувати сон (871, 17), при чому з огляду на утримання здоров'я треба пам'ятати й про належний відпочинок. Всеволод, якого сонце не мало застати у постелі (як вище), після стомлення лягав спати, зокрема вполудне: Бо —

«сон вполудне є призначений від Бога, аджеж по труді спочиває і звір, і птиця, і людина» (873, 1).

Засудження п'янства в одному уступі поставлене поруч із осторогою, щоб вистерігатися розпустити (871, 24), а поручена любов

власної жінки є похвальна, проте вона не має переступати межі, тобто жінка не має оволодіти мужем (872, 8).

В тому самому напрямі опанування собою йдуть також лови, які вимагають гарту тіла, утримують людину боездатною з готовістю на риск та постійним перемаганням страху (як вище).

В сумі опанована людина стримується при змаганні до індивідуалістичного бажання самовияву від переступання меж, підпорядковуючи себе прийнятим традиційним нормам у постійній свідомості власної обмеженості (днесь живі, а завтра в гробі) (871, 7).

Так отже, служба ближнім краща від насилля. І заклик до послуг кінчається в Мономаха молитвою до Владичиці, і цією молитвою можна теж закінчити аналізу «Поучення» про шлях праведної людини XII ст., що в службі знаходить найкращу дорогу до самовозвищення в християнській покорі з ушануванням закону:

«А якщо хто зможе послужити другим, хай очікує нагороди від Господа і насолоди вічних благ. О, Владичице-Богородице, відійми від мого бідного серця гордість і самохвальство, щоб не величався я марного світу цього у цім нужденнім житті. Навчися, вірний чоловіче, бути — за євангельськими словами — благочестивим трудівником» (867, 21) . . . «Во істину, діти мої, розумійте, що Ти є Чоловіколюбєць, Бог милостивий і премилостивий. Ми люди грішні і смертні, — якщо нам хтось зло вчинить, бажали б пожерти його, і що скоріше пролити кров його. А Господь наш, що володіє життям та смертю, терпить наші гріхи, хоч би поверх голови нам виростали, а згодом знову до кінця життя нашого як Отець, дитя своє люблячи, хоч і б'є (карає), то знову пригорне до себе. Так само Господь наш вказав нам на перемогу над ворогами трьома вчинками: покаєнням, сльозами та милостинею» (868, 1 і наст.).

З такою вірою і таким ідеалом людини, який на словах і на ділі персоніфікував Володимир Мономах, вступили ми у важку епоху нашої історії.

Сарсель, 1-4 і Мюнхен, 9-13 березня, 1988.

Микола МЕЛЬНИК

ЕМІГРАЦІЙНІ УРЯДИ ТА ЇХ ІСТОРИЧНО-ПРАВНА АНАЛІЗА

Загальні відомості

Еміграційні уряди можна розглядати тільки у зв'язку з державами, що їх вони заступають. Їхня діяльність є тимчасова, себто до часу правного вирішення статусу відносної держави. Вони є владою, що у висліді воєнних дій хвилево втратила свою територію, враз із людністю на ній замешканій.

Наука про держави є дуже трудна. Це тому, що у світі є багато таких політичних творів, які не є підметами міжнародного права, себто не є суверенними державами, а тільки автономними областями чи тимчасовими урядами переходового характеру.

Як відомо, міжнародне право займається тільки взаєминами між державами в повному значенні того слова, допускаючи виїмково держави васальні і протекторати. Тому тільки уряди правно визнаних (де-юре) держав, які під час війни були змушені покинути власну територію, залишаються верховною владою аж до часу звільнення їхніх держав від окупації, згідно — до закінчення війни та укладення мирового договору.

Під час I і II світових воєн багато урядів були змушені покинути власну територію і переїхати до свого союзника (напр., до Великої Британії) в надії, що ворог буде переможений і вони повернуться до своїх батьківщин. Ці еміграційні уряди організували по змозі збройні відділи до дальшої боротьби або обмежувалися тільки до політичної діяльності.

В тому часі стрічаємо також представництва тількищо посталих нових держав, згл. політичних творів, які ще не змогли настало зорганізуватися та обняти владу на своїй території. Вони представляли себе як уряди держав, а фактично були проклямаціями автономій чи федерацій, себто не мали суверенних прав.

Уряди правно існуючих держав, покидаючи свою територію, задержували всі права, які мали їх представництва, себто екстериторіальність, повну юрисдикцію над особами, які з урядом емігрували, і взагалі над власними громадянами.

Беручи під увагу виїмкові воєнні обставини, міжнародне право визнає nadalше правне існування зайнятої ворогом держави аж до закінчення війни та укладення мирового договору, який оста-

точно вирішить існування держави. Якщо ціла територія буде включена до держави-переможця, згл. його союзників, а мировим договором це буде оформлене, тоді вона правно перестане існувати — перестане бути підметом міжнародного права. Її еміграційний уряд втрачає характер офіційного представництва. Він перестане існувати, а його члени стають звичайними емігрантами без жодних екстериторіальних управнень. Якщо його члени з кривдчими для них постановами мирового договору не погоджуються і надалі працюють для звільнення їхньої батьківщини, вони становлять національну групу, підлеглу законам держави, в якій вони перебувають.

Їхня праця повинна бути корисна для батьківщини, спеціально в публікаціях та видаванні наукових праць і на дипломатичному відтинкові. Якщо зміняться історичні обставини, як це було під кінець Першої світової війни, вони можуть бути визнаними як *політичні групи, воюючі за самостійність своїх держав*, т.зв. «Recognition of belligerency». Якщо ці групи зорганізують військові відділи і це буде корисне для держав, які визнали цю групу, тоді може наступити *визнання їх за воюючу сторону і надання їм прав, передбачених міжнародним правом*.

В серпні 1918 р. британський уряд визнав чехо-словацькі військові відділи за регулярну армію, яка бореться за незалежність Чехо-Словаччини («Regular belligerents»), а їхню Народню Раду за уповноваженого представника майбутнього чехо-словацького уряду і як союзника держав Антанти.

Також президент США 2-го вересня 1918 р. визнав Чехо-Словаччину за воюючу в союзі з Антантою сторону, а Народню Раду за найвищу владу.

Французький уряд визнав 15-го жовтня 1918 р. Чехо-Словацьку Раду без жодних застережень за новий уряд Чехо-Словаччини.

І дійсно, чехо-словацькі відділи боролися проти свого суверена, австро-угорського цісаря, що можна вважати за повстання та визнання цих відділів за повстанські з приміненням прав і обов'язків ведення війни (т.зв. «Recognition of insurgency»).

Польський Народовий Комітет (Polski Komitet Narodowy) в Парижі був визнаний союзником Антанти 8-го липня 1918 р. Він розгорнув широко закроєну діяльність для відбудови польської держави в її т.зв. історичних границях з-перед 1772 р. В тій цілі він прямо став еміграційним урядом майбутньої польської держави ще перед її проголошенням.

Відомо, що Регенційна Рада Польського Королівства вже 7-го жовтня 1918 р. проголосила незалежність Польщі, хоч фактично маршал Йосиф Пілсудський щойно 11-го листопада 1918 р. перебрав владу, а німецький губернатор Беселер покинув Варшаву.

Згідно з постановами міжнародного права, Польський Комітет Народовий в Парижі був тільки політичною групою, що організувала у Франції польську армію, від Аліантів виводила зброю та військове устаткування, а на Міровій Конференції висувала домагання відбудови могутньої Польщі від Балтицького до Чорного морів, майбутнього «одинокого стабілізатора на Сході Європи й заборона» перед большевицькою загрозою (т.зв. «Regular belligerents»).

Згідно з розвитком подій, польський уряд повністю підпорядкував свою східню політику Польському Комітетові в Парижі, як це можна запримітити в часі польсько-українських переговорів у 1919-1920 рр.

Для польських територіальних домагань був дуже корисний декрет Ради Народніх Комісарів РСФСР в Москві з 29-го серпня 1918 р. про анулювання договорів про розподіл Польщі, укладених царським урядом з урядами Пруссії та Австро-Угорщини¹.

Вищенаведений декрет большевики видали тільки для пропаганди тоді, як вони прихильно відносились до самовизначення народів бувшої російської імперії. Поляки знову використовували цей декрет серед кіл Антанти, що, мовляв, Польща мусить бути відбудована не в етнографічних, але в історичних границях.

Польський Комітет Народовий в Парижі, як і російська еміграція віднесли найбільш ворожо до української державности. Російський амбасадор у Вашингтоні Бахматієв у розмовах з польськими дипломатами негував українську проблему, а навіть погоджувався, щоб східні кордони Польщі (етнографічні) пересунути на схід з огляду географічно-стратегічних і економічних. Про це звітував член Польського Комітету Народового в Парижі Леон Васілевський до Начальної Команди Польських Військ: «Rosjane Ukrainę jako coś odrębnego zwalczają jak najusilniej. Trudno jest przekonać ogół polityków polskich, że naród ukraiński stworzy i utrzyma własną państwowość niepodległą i że ta nie będzie dla Polski gorszym wrogiem od Rosji».

Komitet Paryski zajmuje stanowisko jak najbezwzględniej wrogie wobec państwowości ukraińskiej, co ogromnie utrudnia sytuację, bo urzędownie na zewnątrz musimy z natury rzeczy występować solidarnie i bronić na przykład tych idiotycznych granic południowo-wschodnich, jakie są raz po raz zmienianych na mapach Komitetu»².

Ця напрямна польської східньої політики залишилася незмінною в урядових колах до сьогоднішнього дня.

Політика маршала Йосифа Пілсудського йшла по лінії Польсь-

1. "Materiały Archiwalne do stosunków polsko-radzieckich", Tom I, st. 647, Dok. CXXIII.

2. "Z dziejów stosunków polsko-radzieckich" — Studia i materiały, Tom VI, st. 242-243.

кого Комітету Народового в Парижі. Незалежно від того, яку дали їй назву деякі польські історики («*Za naszą i waszą wolność*»), вона була загарбницька й імперіялістична відносно українських етнографічних земель. Вже англійський прем'єр Лойд Джордж говорив, що поляки ще не здобули самостійности, а вже стали імперіялістами.

Укладені договори між польським урядом і урядом Симона Петлюри, як вказували наголовки тих угод, тільки правно оформлювали польський протекторат над територіяльно обкровою Правобережною Україною. Своєю формою (редакцією) вони затрачують характер міжнародних актів, договірними сторонами яких можуть бути тільки держави, а не уряди, чи навіть приватні особи, які могли репрезентувати державу, що мало бути відмічене в наголовках згаданих угод. Про це говорив сам Йосиф Пілсудський, що, незалежно від укладених угод з отаманом С. Петлюрою, Польща не визнала української держави.

Вже по ратифікації Ризького договору поляками 16-го квітня 1921 р., коли большевики зажадали зліквідувати на терені польської держави всі протибольшевицькі політичні організації, усунути їх провідників і взагалі припинити таку діяльність, польський уряд попірав і частинно фінансував т.зв. «Прометеївський рух» серед емігрантів неросійських народів, щоб створити на сході Європи цілий ряд держав між Балтицьким і Чорним морями, очевидно під протекторатом Польщі.

На зайнятих українських землях польський уряд вів екстермінаційну (вигубну) протиукраїнську політику. Назву для прикладу: ліквідацію українського шкільництва, вживання назви «русін» як ніби іншого від українців народу, спробу створити окремий гуцульський нарід, пацифікацію, нищення православних церков на Холмщині і Підляшші, політику волинського воєводи Генриха Юзефського, колишнього члена уряду УНР, і т.д., про що ще буде мова.

Як доносив директор Департаменту МЗС з 4-го серпня 1938 р., тільки протягом червня-липня 1938 р. на теренах Люблинського воєвідства розібрано 91 православних церков, 10 каплиць та 26 домів молитви. Польський уряд опрацював план переселення 6 мільйонів поляків на Волинь і білоруські землі, і виселення української людности на західні терени. Одночасно вирішено посилити парцеляцію земель тільки між поляків на схід від границь повітів Сянок, Доброміль, Перемишль, Ярослав, Білограй, Красностав, Холм, Володава, Біла Підляська та створення для польських колоністів сильних середнього розміру господарств.

Вже в 1937 р. був виготовлений план перевести це в життя³.

3. Referat "Perspektywy polskiego osadnictwa rolnego na wschodzie Polski".

Тільки вибух II світової війни не дозволив польському урядові зреалізувати цей план.

Відділи АК і делегатура Лондонського уряду зарядили примусове виселювання українських сіл, а у випадку ставлення опору цілими громадами наказувано палити села, а винних ліквідувати.

Наприклад, в грубешівському повіті тільки в місяці березні 1944 р. спалено 13 сіл, а в томашівському 6 сіл. Відділам, які переводили акцію виселювання української людности на схід, дано вільну руку в який спосіб це переводити.

Звичайно переселювання відбувалося ніччю. Всіх людей зганяли на одну площу і звідтіля гонили всіх на схід поза селом. Ціла акція була злучена з биттям усіх, розстрілами та паленням сіл, подібно як це робили німці з жидами. Виселювання перемінювалося в пацифікацію цілком невинної людности, як це робив польський уряд в Галичині 1930 р.⁴

Польські публіцисти не люблять про це писати або підкреслюють, що ця акція виселювання українського населення із західніх українських земель була тільки відплатою за виселювання польської людности із Забужанської землі і Волині.

Такий погляд польських публіцистів не має жодного оправдання. Українське населення Волині було прихильне до своїх західніх сусідів, тільки ворожа українцям (можна сказати — «україножерна») політика польського уряду змінила ці відносини.

Ризьким трактатом з 18-го березня 1921 р. Польща зобов'язалася забезпечити особам української народности всі права для вільного розвитку рідної мови, культури та виконування релігійних обрядів, а польська конституція забезпечувала рівність усіх громадян, без огляду на національність і віровизнання.

Польський уряд примінив цілком відворотну політику щодо українського населення, упосліджуючи його економічно і не даючи змоги розвивати його народню культуру. Хай тут послужать такі факти:

Українці становили 70,4% населення, поляки 15,9%, жида 9,8%, інші 6,6%. Поляки мали 1459 народніх шкіл польських і 520 утравістичних, а українці — 8 народніх українських шкіл, ані одної української гімназії.

Всі товариства «Просвіти» розв'язані, кооперативи піддані під польський Ревізійний союз.

Пересилка друкованого слова з Галичини заборонена (т.зв. «Сокальський кордон»).

Велика земельна власність в 77,3% належала до поляків. Парце-

4. "Podobne akcje, niejednokrotnie połączone z masowym terrorem fizycznym, miały miejsce przez całą pierwszą połowę 1944 r."

льовано ці землі тільки між поляків і протягом 17 літ утворено 7047 господарств у розмірах 10 до 50 гектарів.

Коли став відомим урядовий проєкт виселення українського населення на західні терени Польщі з опрацьованим пляном з 1937 року⁵, а польські підпільні організації (АК) вели посилену пропаганду, що Волинь по війні знову повернеться до Польщі, то це не могло не мати впливу на зміну українсько-польських відносин на Волині.

Польським публіцистам можна поставити питання, яке залишиться без відповіді. За що відплачувалися поляки українцям на Холмщині, зруйнувавши в 1938 р. понад 100 православних церков? В цьому вони цілком не відрізнялися від большевиків.

Стоячи на засаді стабільності східних границь (з 1939 р.), на які погодився Уряд Директорії УНР (згл. уряд Головного Отамана Симона Петлюри) в т.зв. Варшавському договорі, та які були правно оформлені мировим трактатом в Ризі 18-го березня 1921 року, польський уряд в Лондоні протягом цілого воєнного періоду видигав це домагання як основу польсько-большевицької співпраці.

Вже третього дня по вибуху німецько-большевицької війни (23-го червня 1941 р.) ген. Сікорський в радіопромові зазначив, що основою польсько-російської співпраці буде привернення східних границь з 1939 р. В протиставленні, амбасадор СРСР у Лондоні Майський під час липневих переговорів кількакратно заявляв, що майбутня польська держава має складатися тільки з поляків і територій ними замешканих.

Під час II світової війни бачимо цілий ряд еміграційних урядів держав, окупованих німецькими військами, як Польща, Чехо-Словаччина, Югославія і Греція та балтицьких країн, як Литва, Латвія і Естонія, зайнятих большевиками.

Користаючи з політичної і фінансової допомоги Великої Британії і США, ці уряди узгоднювали свою діяльність і узалежнювали її від Лондону і Вашингтону, які за всяку ціну стреміли до припинення німецької експансії та до мілітарного повалення Третього Райху, себто до повалення гітлерівського режиму. В тому напрямі ці еміграційні уряди були повністю залежні не тільки під мілітарним оглядом, але також і політичним.

Клясичним прикладом еміграційного уряду був польський уряд під проводом начального вождя й прем'єра ген. Владислава Е. Сікорського, який розвинув широку мілітарну, політичну й дипломатичну діяльність. Його уряд був визнаний урядами, воюючими з Німеччиною, а в цьому і Советським Союзом від 1941 р.

Між війнами була спроба створити між Німеччиною і Советсь-

5. "Perspektywy polskiego osadnictwa rolnego na wschodzie Polski".

ким Союзом певний політичний і економічний союз держав Малої Антанти (Чехо-Словаччина, Польща і Румунія) як антикомуністичний бар'єр — оборонний вал перед большевицькою інвазією. Це була польська концепція створення федерації, яка мала називатися «Intermarium» (Miedzymorze), що не вдалося зреалізувати.

Вже на початку II світової війни ту саму ідею видвигнув британський прем'єр Вінстон Черчіль, щоб створити східноєвропейську унію, згідно конфедерацію держав середньо-східної Європи. Пізніше (21-го березня 1943 р.) в радієвій передачі він з'ясував програму майбутньої Європи, опертої на засадах миру, свободи, справедливості та загального добробуту. Очевидно, в тій унії держав Польща як найбільша держава мала відігравати керівну роль.

У висліді переговорів між еміграційними урядами Польщі і Чехо-Словаччини та виданої ними спільної декларації 11-го листопада 1940 р., покликано до життя (утворено) Польсько-Чехо-Словацький координаційний комітет (31-го січня 1941 р.), а місяць пізніше (1-го березня 1941 р.) при польським уряді опрацьовано під проводом ген. Казімежа Соснковського проект такого союзу між Польщею і Чехо-Словаччиною в ділянках заграничної політики, військових і культурних справ⁶.

Дня 24-го січня 1942 р. видано спільну декларацію про утворення конфедерації обидвох держав, яка мала співпрацювати з балканською унією (Греції і Югославії), утвореної 15-го січня 1942 р. Проєктовано також до цієї конфедерації втягнути пізніше балтицькі країни — Литву, Латвію і Естонію, а вже по війні Угорщину і Румунію.

В цей спосіб мав бути утворений блок держав із около 110 мільйонів населення (barbed wire fence), як головна запора перед Німеччиною і Советським Союзом.

Той проєкт категорично відкинув міністр закордонних справ СРСР Вячеслав Молотов, заявляючи, що ці «федеративні проєкти заносять стухлиною давньої вже збанкрутованої ворожої супроти Советського Союзу політики».

Польський еміграційний уряд під час II світової війни співпрацював з польськими підпільними організаціями, включно до доставки для них зброї. Діяльність цих організацій (Армія Крайова, Баталіони Хлопські тощо) була спрямована в першу чергу проти українського населення на теренах бувшого Люблинського воєводства. Про це пише Всеволод Вальчев (у «Przycznek do stanowiska

6. На маргінесі можна зазначити, що поляки відкинули принцип етнографічного розграницення (кордонів) між сфедерованими державами, чого домагалися чехи.

угрупowań obozu Londynskiego na Lubelszczyźnie wobec kwestii ukraińskiej»⁷.

Згадані польські угруповання вже в 1943 році започаткували збройні дії проти української людності ніби як відплату за діяльність ОУН і УПА на теренах на схід від Бугу (Волині). Таке твердження автора є помилкове, бо українська людність на Люблинщині в жодних протипольських терористичних акціях участі не брала а щойно в часі польських наїздів на села організувала місцеву самооборону. Про це й згадує автор вищезгаданої статті: «Prawica obozu londynskiego już w 1943 r. Zapoczątkowała zbrojne działania antyukraińskie, przedstawiając je jak przeciwdziałanie antypolskiej akcji OUN i UPA. Uderzenie AK (Armii Krajowej) sierowane zostało w pierwszym rzędzie przeciwko spokojnej ludności ukraińskiej, która w swej podstawowej masie nie brała udziału w terrorystycznej akcji OUN i UPA, jednostek dywizji SS Galizien i policji ukraińskiej.

Акція лондонського підпілля була спрямована головно на винищення сіл, замешканих українцями: «Wysilek oddziałów podziemia londyńskiego sprowadzał się głównie do walki, a raczej wyniszczenia wsi, zamieszkałych przez Ukraińców i rodziny mieszane». «Kierownicze czynniki ugrupowań prolondyńskich na Lubelszczyźnie doskonale wiedziały, że większość ludności ukraińskiej nie uczestniczyła w zbrodniczej działalności ukraińskich nacionalistów. Organy lubelskiej delegatury rządu Londyńskiego oceniały jako lojalną lub wręcz przyjazną wobec Polaków postawę znacznej części ludności ukraińskiej». «W powiecie bilgorajskim obok oddziałów AK czynny udział w akcjach przeciwko ludności ukraińskiej brał oddział Narodowej Organizacji Wojskowej (NOW) pod dowództwem F. Przysiężniaka)».

В польсько-советському договорі з 30-го липня 1941 р., яким СРСР визнав польський еміграційний уряд в Лондоні, не порушувано справи східних границь Польщі.

Послідовне намагання задержати східні границі Польщі з 1939 року перед урядами Великої Британії, США, Франції та під час зустрічей з большевицькими дипломатами й Сталіном довело до зірвання дипломатичних взаємин між урядом ген. Сікорського та СРСР, що наступило вночі 25-26 квітня 1943 р.

Коли вже по війні прем'єр Станіслав Міколайчик з трьома міністрами ввійшов до польського уряду в Варшаві, який повністю прийняв постанови Ялтинської конференції, справа східних кордонів Польщі була вирішена по лінії лорда Керзона.

Уряди західних держав пішли по лінії постанов Мирної Конференції Антанти в 1919-22 рр., а саме, що польська держава має бути створена на теренах на захід від лінії Керзона аж до ріки

7. "Z dziejów stosunków polsko-radzieckich", T. V, st. 161-173.

Одри й Ніси Лужицької, себто додаючи землі, які до 1939 р. належали до Німеччини, та частину Прусії.

Новий польський уряд, утворений з «Польського Комітету Визволення Народового» в Любліні та частини польського еміграційного уряду в Лондоні (Ст. Міколайчик обняв теку заступника прем'єра, та 3 міністрів), розпочав своє урядування 28-го червня 1945. Він був визнаний урядами Франції 29-го червня, Великої Британії і США 5-го липня 1945 р., що було рівночасним денонсуванням польського еміграційного уряду в Лондоні, який правно перестав існувати.

Хоч члени того «уряду» й надалі залишилися в Лондоні і називають себе урядом, а своїх членів міністрами з президентом у проводі, він являється тільки політичною групою, яка діє в опозиції до польського уряду у Варшаві.

Члени цієї політичної групи є звичайними емігрантами без жодних екстериторіальних прав, підлеглими законам держави перебування. Вони не мають жодної влади відносно поляків, а є тільки організацією громадського характеру, яка може розвивати свою діяльність в ділянках культури, освіти, суспільної опіки, пропаганди і т.п.⁸

У своїй діяльності вони продовжують політику Польського Комітету в Парижі з часів I світової війни — стреміти до східних границь польської держави з 1939 р., згідно з постановами Варшавського і Ризького договорів.

8. Euzebiusz Basiński "Sprawa linii Curzona w polityce mocarstw zachodnich podczas II wojny światowej". "Z dziejów stosunków polsko-radzieckich", T. VI, st. 97-126. "Walka dyplomatyczna o miejsce Polski w Europie 1939-1945". Włodzimierz T. Kowalski.

Дарія РИХТИЦЬКА

ОКСАНА КЕРЧ: ПИСЬМЕННИЦЯ СИЛЬНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ

*«Література вилучена із законів тління,
Вона не визнає смерти».*

Французький філософ Дідро говорив, що мистецтво полягає в тому, щоб знайти незвичайне в звичайному, і звичайне в незвичайному. Простота є необхідна умова прекрасного, за своєю виразністю невлучимо своєрідною... Поетичне сприйняття життя всього, що оточує нас, — найбільший дар, що дістався нам з дитинства. Якщо людина не розгубить цього дару протягом довгих тверезих років, то вона поет або письменник, зрештою — різниця між ними невелика. Відчуття життя як безперервної новини — це той родючий ґрунт, на якому розквітає й визріває мистецтво. Той не письменник, хто не додав до зору людини хоч би трохи зірковості. Письменство не ремесло і не заняття — це покликання, це поклик власного серця. Голос сумління й віра в майбутнє не дозволяють справжньому письменникові прожити на землі пустоцвітом і не передати людям почуттів, що сповнюють його самого. Але людина стає письменником не тільки за покликом серця; голос серця найчастіше чується в юності, коли ніщо ще не приглушило й не розшарпало на клаптики свіжий світ наших почуттів. Та настають роки змужнілості і письменники виразно і ясночують, крім закличного голосу власного серця, новий міцний поклик людства свого часу і свого народу. За велінням покликання в ім'я свого внутрішнього потягу, людина може творити чудеса і витримувати найтяжчі випробування долі. Яскравим прикладом є українські поети і письменники, які протягом нашої історії показали той національний хребет негнучкості супроти ворога та важких обставин, у яких наші мистці жили і творили часто за ґратами до сьогоднішнього часу. Так, письменником може бути той, в кого є що сказати людям нового, значного й цікавого, та людина, яка багато бачить такого, чого інші не помічають... Отже, сила творів вимірюється тим, наскільки вони спроможні тривожити, будити і відкривати.

Уява є животворчою клітиною мистецтва. Уява — великий дар від Бога. Її закладено в природі людини. Але уява не може жити без дійсності, вона живиться нею. З іншого боку, уява часто в

якійсь мірі впливає на хід нашого життя, на наші вчинки й думки, на наше ставлення до людей. Одна з незаперечних істин сто-сується письменницької майстерности, особливо праці прозаїків. Вона полягає в тому, що знання усіх сусідніх галузей мистецтва — поезії, живопису, архітектури, скульптури й музики, надзви-чайно збагачує внутрішнє життя прозаїка і надає особливої вира-зности його прозі. Вона наповняється світлом і фарбами живопи-су, свіжістю слів, властивою поезії, різномірністю архітектури, опуклістю і ясністю ліній скульптури, ритмом і мелодійністю му-зики. Це все додаткові багатства прози, ніби її додаткові кольори. Я не вірю письменникам, які не люблять поезії і живопису. В най-кращому разі, це люди з трохи лінивим і пихатим розумом. Пись-менник не може нехтувати нічим, що поширює його бачення сві-ту, звичайно, якщо він творець цінностей, і якщо він майстер, а не ремісник.

Часто буває так, що після прочитаного оповідання, повісті або роману, навіть довгого, нічого не лишається в пам'яті, крім ме-тушні сірих людей. Болісно намагаєшся побачити цих людей, але не бачиш їх тому, що автор не дав їм живої риси. Але найбільше збагачує мову прозаїка знання поезії; поезія має одну дивовижну властивість: вона повертає слову його первісну незайману сві-жість. Найбільше стерті, до кінця «виговорені» нами слова, які зовсім втратили для нас образні риси і живуть тільки як словесна шкаралупа, в поезії починають виблискувати, дзвеніти. Я гадаю, що слово оживає у двох випадках: по-перше, тоді, коли йому по-вертають його звукову силу. А це зробити в співучій поезії на-багато легше, ніж в прозі. Тому і в пісні слова сильніше діють на нас, ніж у звичайній мові. По-друге, навіть стерте слово, постав-лене у віршах в мелодійний музикальний ряд, ніби насичується загальною мелодією вірша і починає звучати в гармонії з усіми останніми словами. І, нарешті, поезія багата на алітерації (повто-рення початкових приголосних у римованих складах віршованого рядка). Це одна з її дорогоцінних якостей. На алітерацію має пра-во й проза. Але головне не в тому, головне в цьому, що проза, коли вона досягає довершености, є по суті справжньою поезією. Точніше, проза наповнена суттю поезії, її животворними соками, найпрозорішим повітрям, її полонюючою владою. Поезія є про-вісницею того стану людства, коли воно перестане досягати й поч-не користуватися досягненням.

Цей вступ допоможе нам дещо зрозуміти інтимний світ пись-менниці Оксани Керч (Ярослави Куліш). Вона зуміла збудувати калиновий міст, по якому йдуть ті, що дорожать батьківщиною, головню молодше покоління, яке виховувалося на її творах. Влас-не в тому мості є сила зачарованого мистецького слова, де криєть-

ся вулкан полум'яної любови до всього рідного. Всю творчість Оксани Керч проникає тема України, незалежно від того, який вид чи образ вона приймає. І саме цю зачарованість нам подарувала авторка, яка майстерністю своїх творів закріпила собі почесне місце в українській літературі. Її талант спалахує райдугою кольорів у багатьох відтінках. Ці барви так насичені пелюстками обдарованости, що важко їх розділити, відокремити, бо вони творять корону повноти людини, якою є письменниця. Я не збираюся докладно аналізувати її творчість, її величезної вагової праці як суспільної діячки, журналістки, редакторки та багато інших професій, які вона виконувала протягом довгих років на батьківщині та виконує в діяспорі до сьогоднішнього дня. Я, на жаль, не маю доступу до належних джерел, які порозкидані по різних журналах у різних часах і чекають на видання монографії, присвяченої Оксані Керч. Є кольоритність у всьому, небуденність рис людини у щоденному житті, яка без пози, безпосередністю притягує до себе тих, що з нею в якийнебудь спосіб співпрацювали, зустрічались, чи нав'язали зв'язок у різних ситуаціях громадської праці.

Свою літературну і журналістичну творчість вона почала у Львівському щоденнику «Українські вісті» та в жіночих журналах «Нова хата» і «Жіноча доля» в тридцятих роках.

Статті, репортажі, сатири, а згодом новелі і повісті на еміграції в Парижі і під час довгих років побуту в Аргентині, в Буенос-Айрес. Писала вона також репортажі під псевдонімом «Ганібаль Марчук», друкувала в українській пресі у США, Аргентині, Англії та Канаді. Одержала вона першу нагороду на конкурсі «Української Думки» в Лондоні за різдвяне оповідання «Книга роду». В 1957 році у видавництві Ю. Середяка в Буенос-Айрес вийшов її роман «Альбатроси», який здобув собі 27 рецензій. Іншим твором Оксани Керч була повість «Вулька», друкована в журналі «Наше Життя» в Америці, а відтак «Ленка», повість «На сході тьмариться сонце», що була друкована підвалом в «Українській Думці» (Лондон). У 1965 році накладом Видавництва «Гомін України», Торонто, Канада, вийшла повість «Наречений». Темою і основним ядром повісти «Наречений», як і більшості творів авторки, були люди і підйом доби Визвольних Змагань українського народу 18-их і 40-их років. Події тих часів показані яскраво літературно-мистецьким засобом. Герої повісти «Наречений» символізують нову революційно-визвольну боротьбу за свободу українського народу. Повість названо «Наречений» тому, що головного героя повісти так назвала авторка. Він поручник, назначений долею нести одержимість віри та перемоги поневоленого, але нескореного народу. В цім творі бачимо відтинок нашої бурхливої новішої історії.

Письменниця у своєму романі «Альбатроси» поставила пам'ят-

ник усім тим альбатросам різних часів, об'єднаних у постаті свого героя. Альбатрос — це надморський великий птах дивної краси, який призначений до літання в просторах; на суші він неповоротний і смішний. У творі «Альбатроси» авторка представляє атмосферу львівської богеми, зокрема життя наших мистців у Галичині та Волині. Наша земля видала багато альбатросів протягом останнього століття. І так гинули таланти безслідно, назначені чорною долею приреченості. . .

Письменниця чутко відчула пульсування цього часу, бож сама вийшла з того середовища. Безрадісність наших мистців, безвихідність ситуацій та матеріальна нужда нівечили альбатросів, які тільки уміли ширяти у небесних просторах. Цей роман залишив особливо незатертий образ у моїй душі: силою свого оголеного зраненого серця нашої духової еліти, яка попри все творила. . .

Література сильна тоді, коли віддає глибокі переживання, гострі конфлікти. Оксані Керч притаманні, про що вона не писала б, вимір глибинності, широчінь полотна, суто гуманне осмислення героїв, які набирають живучості у з'ясуванні життєвої мети. Навіть у публіцистичних есеях, нарисах і літературних аналізах зайвого слова немає, усе подане стисло, стрункість готична, свого роду лаконічність, а при тім — не сухо-науково. Її мова поетична, міцна, свіжа, повна естетичного гумору, не навантажена штучними зворотами, описами. І тому читач, узявши в руки книжку Оксани Керч, не залишає її не дочитавши до кінця, а навіть розчарований, що скінчилась, бо хотілося б без кінця читати. А при тім якась нерозгаданість тремтить на сторінках її книжок, підсилюючи цікавість читача, і то читача вибагливого, що має відношення до літератури. Коли б я мусіла відповісти на питання, що мене найбільше хвилює у творах письменниці, то прийшлося б мені це рішення не легко робити. Її стиль насичений бенгальськими вогнями привабливості і проникливості, що в кожній дрібниці відкривають щось цікаве. А все писання у художній творчості вилискує поезією, як трава від роси.

Ось подам декілька прикладів з «Альбатросів».

«Піду подихаю зорями», — стор. 26. «Іду вулицями, тими, що слабо освітлені, де мало людей, тими, що пахнуть квітниками чорнобривцями й м'ятою», «Оверблені береги», «Сонце висить на тополях», — стор. 63. «Там купили мені колись мого вічного плаща, він огортав так тепло мої надії», — стор. 143. «Де в темному привулку розцвітав тюльпаном червоний ліхтар». От такими спалахами прозоро поетичної мови просякнена творчість письменниці.

Проза Оксани Керч лита, ясніє духовно-інтелектуальним наснаженням, вирізняється тонкістю аналіз скомплікованих явищ у

світі її героїв, та найбільш маркантна риса авторки, що видніє у всіх творах, — це подиву гідний розлогий діапазон знання у всіх галузях мистецтва, та й взагалі життєвої мудрости у всяких зустрічах спілкування з її героями. Саме тому книжки Оксани Керч є такі притягаючі, в яких елементи щирости, життєздатности — не порожні діалоги, а герої не паперові манекени, а живі люди зі своїми болями і радощами. І саме тому вони близькі нам, бо не підмазані дешевою косметикою. Ми бачимо себе у них, порівнюємо їхні діла до наших, а оце, власне, є серцевинне відлуння справжнього мистецтва, віртуозність повного звучання без фальшивої тональності.

Хочу ще згадати про роман «Такий довгий рік», який вийшов 1971 р. накладом Видавництва «Гомін України», Торонто (Канада), присвячений синам Яркові і Миколі. Це широка плахта, на якій розгорнене життя українських поселенців після Другої світової війни, хоча одна з головних героїнь — це жінка з давньої еміграції, яка приїхала до нового світу малою дівчиною. Роман навіяний легкістю атмосфери, в якому авторка надзвичайно цікаво і інтригуючо представляє болячки нашої громади, луною гротесковости відбивається наївність, непристосованість до нових обставин, та рівночасно закоханість у свої витворені уявою таланти. Персонажі, задивлені у дрібничкові справи, засохли зі своїми перестарілими ідеями, не спостерігають свіжого вітру в молодшій покійній, зате підпадають під вплив розкладницьких комуністичних ідей, гасел, якими просякнені деякі організації.

Драматичні конфлікти авторка вміло розв'язує, не затрачуючи при цій послідовности у діях людей. Помимо того, що багатовирний сюжет вимагає уважності від читача, але це не обтяжує, а противно: в романі сильно підкреслено незвичайність письменницького хисту, а саме зв'язок автора з читачем. Розповідь замає на вдалим дотепом, а радше переважає гротесковість ситуацій, що надає кольоритности і доступности для молодшого читача.

Твори авторки повні конструктивної туги за минулим, за всім рідним і близьким, за своєю землею, за людьми такими, як вони там були; за Львовом з його садами, крутими вуличками, каменицями, церквами, покаліченими жорстоким часом і зрошеними провесняними дощами, такими, як то падуть тільки в нас; за сніжнобілим Різдвом, яке не буває в інших країнах — з таким іскристо рідним, до болю дорогим снігом. . .

А на кінець відкрию ще одну грань Оксани Керч, що захована під плівкою не удаваної скромности, а саме, що вона є промото-ром і упорядником збірки у 15-ті роковини з дня смерті визначного поета сучасности Євгена Маланюка. Книжка вийшла 1983 року при допомозі Фондації ім. Ляристи Целевич та Уляни Целе-

вич-Стецюк при ОЖ ОЧСУ. Ця чепурна із вдало підібраним матеріалом книжка, видана на пошану поета, утривалила зібрані відомості близьких колись поетові осіб про його життя в Україні, Польщі, Чехо-Словаччині й Америці, та відгуки критиків і дослідників його творчости.

Блідо і неповно вийшла б моя аналіза, коли б я промовчала про велике діло Оксани Керч, а саме про її сильне намагання добитися Нобелівської нагороди для покійного Василя Стуса, поета світового масштабу, бо саме з Міжнародним комітетом для номінації Василя Стуса на Нобелівську премію пов'язані і його переклади. Цей комітет, очолений Ярославом Рудницьким, включав двох працівників цього діла: Оксану Керч — прозаїка і Світлану Кузьменко — поетесу з Торонта. Не змогли вони здійснити цей замір, на що склалися причини політичного, а не літературного порядку. Та все ж світ довідався про нашого поета і борця за індивідуальні і національні ідеали. Дуже вдалий переклад поезій на англійську мову виконав Ярополк Ласовський — музика, композитор і скрипаль, син Оксани Керч.

Повертаючись до заключних висновків, щоб не загубитись у голословних фразах, хочу чітко підкреслити, що пульсуючою силою у з'єднанні спільних свят на терені Філядельфії і поза нею різних політичних вітрів є власне *Ярослава Куліш*, тобто *Оксана Керч*. Як ми знаємо, це не легка справа, а їй це удається. Вона ж бо і дипломат, що спокійно, зі щирим підходом до людей і справ, без шуму, самореклями, при допомозі чародійної палички досвіду та авторитету організує Літературні вечори, Свята героїнь.

Спитайте, де знаходить вона час, силу і витривалість ходити по усіх засіданнях, а чи їздити по конференціях, вислуховувати жалі, нарікання, ну й писати, та ще і внуків доглядати. То вже таємниця, яку може знати, крім письменниці, її чоловік.

Творче обличчя Оксани Керч — це згущення духовної енергії, яка запалює, світить і гріє нашу думку і серце вірою й любов'ю у призначення величності нашого народу.

(Ця доповідь була виголошена на зустрічі з письменницею 25-го лютого 1989 р. у Детройті).

Поезії

Ігор КАЛИНЕЦЬ

ВЕРЛІБРОВИЙ ВИРОК
Збірка VII, кінець 1971 року
(Продовження, 2)

9

приходжу пригадати
що гаї калинові
корова язиком злизала
цвіте калинова бутаторія —
по театральних закамарках
приходжу пригадати
що від одкровення
калинової сопілки
кров стигне
а нам не до суму
за гонорарну суму
приходжу пригадати
що у капсулях ягід
заморожена енергія
моєї гіркоти

що буде
як визволю її

приходжу пригадати
що останнього вінка
останній із сосюр
зодяг у домовину

збіглися чорносотенні
києви
що воно таке є

а воно калина
моя батьківщина

а я її калинець

10*

ось почесний
громадянин міста
вагар
зі станції скнилів

чи безпомильна
залізнична вага

чи проста термінологія
брутто нетто

але терези правосуддя
потребують його плеча

виводиш нас
із хащів кодексів
за руку як дітей
на велелюдні шляхи

дорого платиш
за причетність
жодні понаднормові
вагони
її не зрівноважать

дивуйтеся люди

ось іде
без шеляга за душею
без даху над головою

у лаврів пасквілів
з почетом шпиків
шлейф погроз
волочиться
щораз довший

як ти вхитрився
втримати нас
горстку
коли півень
тричі пропіяв

як ти вхитрився
повернутися до нас
не тільки із-за ґрат
але з порогу
того світу

і як ти вхитряєшся
у львівській тісноті
здвигати
повітряні замки

де я твій
перший придворний
поет

* У верлібрі 10 йдеться про Вячеслава Чорновола, у верлібрі 11 — про Ніну Караванську з Одеси.

11*

звалилася тиша
на мене
як грім з ясного неба

виразно почулося
сюрчання коника
з дитячих літ

хоча наступила
конституція снігу

виразно залунали
жіночі кроки
у куцій камері

хоч в'язниця
була далеко звідси
аж над морем

дружно зарепетували
усі глушители
не лишивши
щілинки для вуха

хоч стояв
високосний рік
гуманізму

громадське сумління
як вправний актор
почало свій монолог

хоч ніхто його
не збирався перекричати

послухайте
кроки жінки
тільки заглушить

білий голос снігу
коли це зима

зелений голос трави
коли це весна

синій голос моря
коли це літо

багряний голос лісу
коли це осінь

золотий голос волі
коли це воля

12

де знайти
затишну печеру
для йвана вишенського
для йвана дзюби

у найглухішому
афонському закапелку
стінам вирости вуха

на пасторальних левадах
пси винюхують сліди
які ледь землі діткнулися

у найглухішому вертепі
стикаються
мечі радіохвиль
усіх континентів

свого слова
не вчуєш у галасі

постукай
може відчиняться

там за дверима
пасеться заангажованість
на бухгалтерських полях

там за дверима
вища естетика
поза гегелем
називається коритологією

там за дверима
мигалюють козаки
по газетах

свого слова
не вчуєш у галасі

вийди на залюднені
вокзали

чи не їдуть
до столиці
йвани дзюби

з книгами
що сверблять
у пучках пальців

з ораціями
що кільчаться
з твого зерна
на золотих полях
уст

залишайтеся в мирі
афони

відчиняйте вуха
оони

ворота відчиняйте
яваси

13

ти бачиш
флюгерних півників
над редакціями

невже ми колись
подавали їм руку

поспівчуй бідолашним

не з медом

круглу добу
тупцювати на одній нозі

особливо

при наглих подувах

але як приємно
подеренчати на леготі

заскочити до кав'ярні

на чарчину
 битися крильцем
 у груди
 і ми люди
 без нас вітру б
 не було
 стався б застій
 рідної
 укркультури
 а чого варті
 флюгерні півнячі
 бої
 за вищу вежочку

летить пір'я
 як із справжніх
 проте у тихе верем'я
 такі вони
 безпорадні
 клюють носами
 у різні боки неба
 напрямок вгадують
 коли б на розі
 не міліціонерське авто
 закукурікав би
 до них
 на цілу вулицю

спливла у калюжі
 самотня рибина
 ліхтаря
 збиваються
 у тісний гурт
 сусідні будинки і дерева
 а ті
 що перед хвилею
 вистромляли зубці
 в середмісті
 відходять у спомин
 сріблястий гобелен
 дощу
 навертає нас
 до ілюзій
 вечірні автомобілі
 влітають у нього
 довгі червоні нитки
 як на кольоровому фото
 схвильовано промовляє
 вікно до краплин
 врешті затуманює
 свій зір
 і заходиться у спазмах
 хрестоматійний
 пейзаж сутінку

14

заполонює кімнату
 віднайди свій настрій
 у транзисторі
 недописаний лист
 як равлик
 ховається у себе
 боїться залишитися
 віч-на-віч
 зі смутком
 з осіннім попелом
 дощу
 пригадай друже
 ті зливи
 що палахкотіли
 синім полум'ям
 що вінчалися
 золотими коронами
 блискавок
 що електричною дрожжю
 проймає
 кам'яне тіло міста
 що підносили
 тріумфальну арку
 веселки
 для нас

(Закінчення буде)

Тарас МЕЛЬНИЧУК

* * *

Вам сумно?
Мені — також.
Танки тіло моє прасують,
Танки мене колесують, —
Танки ж!
Танки рвуть моє тіло,
Танки — і наші, й чужі.
В рани трупних америк
набилось,
В рани — безночих росій
полетіло,
В ранах — трупи, жаби й вужі.
В ранах — жони-лебідоньки білі —
І чорні ворони — їх мужі.
В ранах — ферми й сільгоспартілі
З лайном пахучим бичачих коржів.
В ранах — Чорнобиль з червоним
билом —
Предтеча атомних вітражів.
В ранах. . .
О, Боже, як осточортіло
Пасти корів
На цій скотській межі!

* * *

В цю ниву посіяно руки,
В цю ниву посіяно очі,
В цю ниву — уже сьогодні! —
посіяно НАС.
А ми — ще сьогодні — про муки,
Про зустрічі й розлуки,
А ми — ще сьогодні — про ряст.
Що це? Відвага?
Тупе божевілля!
Це сліпота із сліпот!
Посадили мільйони на кілля —
Посадять і весь народ.
Що це? Байдужість?
Безглуздя оглоблене!
Тупість, що гірша злочинства
і вбивств! . . .
Нам в очі плюють Чорнобилем,
А ми: «Хай живе XXVII з'їзд!»

* * *

Лябіринтами душ — вогненне виття.
Люди — гіганти? . .
Люди — міста?!
Ха!!!
В черепку світу — жарина життя
І та — краплина крові Христа.

* * *

. . .Заревете од страху,
перетворитесь в гвалт, —
Тоді доводьте невинність свою! . .
Балда споруджений з ста
мільйонів балд —
О, це Гора! . . Це Гігант! . .
Це Атлант! —
Спробуй такого звоюй! . .

* * *

Не бачать! . . Засліплює очі піт?
Ні! Просто у кожному живе убивця.
Кого убити? А звісно: світ! . .
А Соломон у брилі пасе вівці.

* * *

Так що ж бо!
Швидше! Мерщій-бо туди,
Де ніхто не втече. Бо не втік! . .
О внуки веселі Сковороди,
Хай живе Рятівник:
Ваш Чорнобиль — ХХ вік! . .

За літературно-мистецьким додатком до часопису «Український Час», що
появився в Україні під назвою «Поезія — Час», випуск 1, Львів, червень
1989 року.

Дарія РИХТИЦЬКА

ПИСЬМЕННИЦЯ

(Оксані Керч — присвячую)

Її слово в'їлось
Корінням у землю,
Заирнула у глибінь
Надокколо,
І плоди творінь
Залишила,
Сплітаючи свої думки
У тисячі міцних
Сплетінь,
У тисячі дозрілих
Колосків,
Шукаючи доріг
Істини добра
На колючій стерні
Прадіда,
Збагнувши суть
Приречення мистця. . .

Через простір
Років,
Пахне згаром
Боїв,
На водах розлук
Розторощених доль,
Гіркне полином
Чужина,
Спомин виповнився
Чашею Дніпра,

Білий птах надії
Прилетів на підвіконня
Чекаючи завтрішнього
Дня. . .

А розсіяна ясність
Тінню печалі спадає,
Ріками квітів пливе
Крилом чайки
Неповторність торкає. . .

Зіницями її
Гляділа душа України,
Кров'ю калини співала,
Гілкою вишні світає,
Журавлі ключем пролітають,
Я в Тобі сльоза
Уся щезаю. . .

Тихше, серце, тихше. . .
Заспокійсь. . .
І сніги пролягли
Поміж нами. . .
Я до Тебе
Вже іду, спішу,
Там на мене
Наречений чекає. . .

З дому неволі

І. ДМИТРІВ

ДО НАЙНОВІШИХ ПОДІЙ І ФАКТІВ В УКРАЇНІ

Як 1988, так зокрема 1989 рік, а головню його друга половина, ввійдуть в найновішу історію України як період широких і глибоких духово-національних та політичних зрушень, що зачепили сливе всі ділянки суспільного життя нації в підсоветській дійсності. Кожен теперішній день виносить на поверхню національного життя України нові події та факти, серед яких на передове місце вибиваються питання національного і церковно-релігійного визволення, а впарі з цим і питання духово-культурного відродження, визволення з московських оков незалежної української науки, господарсько-економічного відродження та переосмислення цілої низки переважливих питань соціального характеру. Все це відбувається в Україні в часі глибоких непевностей у тому, що станеться завтра в СРСР та які сили і з яким наставленням до глибокою кризою охопленої російської комуністичної імперії появляться, скажімо, почерез ніч на Кремлі в Москві та в подібних місцях остою вислужницьких перед імперією республіканських осередків. Все це відбувається також в атмосфері трохи улюдяного в період «гласности» і «перестройки» імперіального устрою, за лаштунками якого стоять озброєні ватаги військ «спеціального призначення», кагебістів, певного гатунку комсомольців і загонів порядкової міліції, не згадуючи вже про розташовані у воєнних округах полки, дивізії і армії червоної Москви, підлеглої безпосередньо вищому командуванню в Москві та Варшавському пакті. І вкінці, все це відбувається, як популярно говорять, на неформальній платформі, бо не тільки прополітичні середовища, рухи або фронти не мають формального визнання компартією і державною адміністрацією, але досі такого визнання не осягнули навіть суто культурні середовища.

Не дивлячись на все це, піднятий в ювілейному році Тисячоліття Хрещення України прапор і кличі національного визволення осягнули багато. Ця багатість осягнень видна зокрема в тому, що вже досить широкі кола української інтелігентської верстви і дихають, і розмовляють українською мовою, видвигають і обговорюють національно-державницькі питання, формують рухи та фронти і в осередок своїх програмових заłoженів вставляють українську державницьку історичну і теперішню політику, духову, культурну, господарсько-економічну і соціальну рацію, відвертаючи Україну від цього маразму марксо-ленінізму, комунізму і «диктатури пролетаріату», які сковують український народ ще від 1920 років.

Читаючи ці рядки, серед їхніх читачів будуть люди, які можуть і не

погоджуватися з повище сказаним, вважаючи, що Україна, помимо цих важких обставин, серед яких жив її народ від програних перших Визвольних Змагань на переломі двадцятих років, весь час і боролася, і формувала своє національно-державницьке обличчя.

Бо дійсно, так і було, і інакше бути не могло. Такі важливі акти державности, як проголошення самостійности Карпатської України і збройна боротьба в ім'я її охорони від мадярського нападу, а відтак проголошення відновлення Української Державности Актом 30 червня 1941 року і довголітня політична та збройна боротьба за УССД проти німецько-нацистських і московсько-большевицьких наїзників — це продовження у більш яскравому зміслі та змісті того вельмиважливого процесу державницького ставання, який започаткувався у 1890 році (в духовій площині ще раніше) і допровадив до 22 січня і 1 листопада 1918 року, а вкінці до 22 січня 1919 року. Величезний позитивний вклад внесли в цей процес націоставання СВУ, СУМ, УВО, ОУН, УПА, УГВР та ряд інших суспільно-політичних, наукових і культурних формацій, що діяли в передвоєнних роках на частинах української землі під власною національною символікою в ім'я державницьких прав народу та самосвідомости його прошарків. Сороклітня діяльність в площині державницьких аспірацій української діаспори — це також поважний вклад у процес націоставання, що неухильно прямує до державницько-соборницького завершення. Українські Церкви католицького і православного віровизнань також відіграли і відіграють у цьому процесі величезну позитивну роль.

Але, за винятком періоду від 1941 по 1950 роки, коли підпільна боротьба ОУН і УПА на землях України охоплювала своїми безпосередніми рамами до мільйона людей, а посередніми — чергових чотири-п'ять мільйонів населення на західних, північно-західних і південно-західних землях, в інших періодах (поза НЕП-ом) ці визвольно-державницькі процеси надто глибоко і надто широко не могли сягнути. Від 1929 до 1941 років центральні і східні землі України були герметично замкнені в московському китлі насилля і репресій. Цим станом охоплено всю українську етнографічну територію і народ в повоєнних роках.

Той факт, що в 1960 і наступних роках та десятиліттях на арену української історії вийшли «дисиденти» з програмою, обмеженою менш-більше тільки до людських і національних прав у рамках конституційних положень УССР, — це наслідок в думанні і прямуваннях тиску тодішнього поновного герметичного затиску України та брутального знищування усього, що хоч би тільки самою думкою у вузькому колі людей сягало вище. Але сьогодні серед того радше невеликого інтелігентського кола тодішніх продовжувачів національно-державницьких стремлінь нації, і довкола нього, є вже багато відкритих самостійників-державників, які, як бачимо, втішаються підтримкою широких кіл населення українського і посеред національних меншин. Вже навіть назріває час скупчитись увагою і організаційними зусиллями на селянстві і робітництві, бо там сила народу, і там опертя і підтримка національно-державницького руху серед інтелігенції.

Найважливіше в цьому моменті — це поширення процесу націоставання на найширші маси населення в Україні і поза Україною, де є відносно багато українців (балтицькі країни, Польща, Чехо-Словаччина, Росія,

Казахстан, Сибір тощо), використовуючи кожну щілинку існуючого в УССР основного закону та осягаючи нові щілини та нові перспективи. Гандівський стиль змагання під цю пору є на часі, що, зрештою, в радше стихійній формі відбувається. Масові демонстративні виступи львівського типу, палкі дискусійні платформи типу з'їзду НРУ тощо — це середники, що збуджують почуття, оживляють світоглядіві та національно-політичні процеси думання народніх мас і сприяють формуванню концепційних дальшесяжних заłoженъ і передпосилок.

Майже всі діючі під цю пору в підсоветській Україні національно-політичні фронти і рухи починали свої перші кроки з позицій неорадянських, конфедеративних. Але вони скоро від цих позицій відійшли, за виїмком НРУ, ставши на більш радикальних національно-державницьких позиціях, змагаючи до їх здійснення легалістично-демократичним шляхом, в чому їх треба розуміти, якщо не зовсім погоджуватися.

З менш-більше таким розумінням сутности теперішніх визвольних процесів в Україні підходили ми до явищ і подій з останніх двох-трьох років, акумулюючи в першу чергу настрої, настанови і конкретний матеріал. Ступаючи цим шляхом у відношенні до ще радше ранніх, радше свіжих і радше стихійних явищ і подій, ми не тільки не відчували потреби ревідувати в будь-якому відношенні поставу і програму нашого безкомпромісового націоналістично-державницького визвольного фронту під проводом ОУН, але противно — глибоко вдячні усім тим Провідникам нашого Руху, його організаторам і керівникам, які своєю передбачливістю і працею вивели нашу Організацію з маразму п'ятдесятих непевних років і поставили її як діючу ідейно-політичну і державницьку силу в Україні і в діяспорі на грань теперішніх років, років важливих перспективних рішень і прямувань, що вже охоплюють сливе всю територію українського народу.

В такому загальному наставленні наш журнал пропонує своїм читачам і українському суспільству найновіші матеріали та документи з України, даючи першенство тим, що своїм національно-визвольним духом і думкою є найближчі цьому стремлінню української нації, якому на ім'я Самостійна Соборна Українська Держава!

Кожен національно й політично свідомий українець знає, що нашій Організації і чужі, і ворожі федеративні чи конфедеративні ідеї, чи концепції. Ми за українську державу, а впарі з цим і за співпрацю вільних і суверенних держав на широкому чи вузькому міжнародньому полі — полі культурному, господарському, а коли завгодно, то і мілітарному. Ми за українську державу, в якій її громадяни матимуть однакові права на розвиток особистого, родинного і національно-меншостевого життя, як це є в усіх культурних та цивілізованих державах світу. Ми категорично проти будь-якого узалежнення України від Росії комуністичної з людським обличчям, а чи навіть некомуністичної, демократичної. Віримо, що вкоротці шляхи, думки і настанови усіх патріотів в Україні і в діяспорі будуть головним промотором у дальшому процесі змагання за УССД!

Григорій ПРИХОДЬКО

В ТЕНЕТАХ ДЕКЛЯРАЦІЙ

(За часописом «Український Час», 1989)

Михайло Косів у статті «НРУ: Проблеми становлення»¹ пропонує одне *«із найважливіших положень Руху»*, в якому захищено права національних меншостей в Україні, зокрема визнано за необхідне сприяти *«... в місцях компактного проживання їх адміністративно-господарському самоврядуванню»*. Автор не дає тлумачення *«адміністративно-господарському самоврядуванню»*, тож я дозволю собі протлумачити його. Якщо таке самоврядування стосується державного господарства, то, утверджуючи його (шляхом самоврядування), автор наявно заперечує або, принаймні, сильно обмежує приватну власність. Цим він суперечить ідеї демократії, бо приватна власність є економічним гарантом демократії і забезпечує людині можливість реалізації її прав.

Деклярація Львівської регіональної Організації НРУ висловлюється чіткіше: *«Організація домагається зрівняння у правах усіх видів власності, створення умов для конкуренції між ними»*². Ця теза є важливим теоретичним досягненням української економічної думки. Порівняймо її з програмною вимогою іншого громадсько-політичного утворення: *«Для стимулювання економічного процвітання Республіки УГС вважає необхідним максимальне заохочення приватної ініціативи...»*³. Отже, виходить, що коли б не було потреби в економічному *«процвітанню Республіки»*, то УГС не вимагала б приватної ініціативи. В такому разі стає незрозумілим, які права людини захищає УГС, якщо право приватної ініціативи залежить від економічного стану *«Республіки»*? В історії відоме подібне ставлення до приватної ініціативи. Йдеться про НЕП: поки в Росії була економічна руїна, большевики на пропозицію Леніна пішли на *«максимальне заохочення приватної ініціативи»*, вдавшись до НЕПу, а коли Росія трохи вибралась з економічної прірви, то ті ж большевики скасували політику НЕПу, а самих непманів знищили. Суто прагматичне сприйняття приватної ініціативи закриває той факт, що приватна власність на знаряддя виробництва властива розвиненим суспільствам і є економічною основою громадянських та політичних прав людини. Українці в докомуністичний період набули досвіду приватного господарювання, і ця якість стала складовою їхньої культури. Тож вимога Народним Рухом України легалізації приватної власності, *«зрівняння у правах усіх видів власності»*² створює передумову для економічного відродження нації, а також сприяє демократизації суспільства.

Сучасне приватне господарювання не обмежується національними кордонами. Тож *«адміністративно-господарське самоврядування»*, яке пропонує Косів, матиме смисл лише як адміністративне самоврядування, якщо ми визнаємо право приватної власності. Але і таке самоврядування

викликає сумнів, бо не дефіновано критерій *«компактне проживання»*. Чи охоплюються цим критерієм лише ті випадки, коли народ ВЕСЬ проживає на невеликому терені (наприклад, кримські татари в Криму до їхньої депортації в Середню Азію)? Чи, може, цей критерій означає чисельне переважання одного народу в багатонаціональному населенні певного регіону (наприклад, росіяни в Криму становлять близько 80% населення)?

Критерій для надання національно-територіяльних автономій, яким користується УГС, ще менше визначений: *«суцільне замешкання»*³. Якщо його розуміти як замешкання терену ТІЛЬКИ одним народом, то таких теренів ми, певно, не знайдемо, і програмна вимога національно-територіяльних автономій втрачає смисл. Якщо ж цей критерій зрозуміти як чисельне переважання одного народу в багатонаціональному населенні, то вимога Деклярації принципів УГС вступає у внутрішній конфлікт. А саме, стає неможливим реалізувати *«національно-територіяльну адміністративну одиницю»*, тобто автономію для кримських татар при *«відновленні Кримської АСРС»*³. Адже, якщо критерій *«суцільне замешкання»* означає чисельне переважання одного народу, то в Криму таким народом є росіяни, і *«відновлена»* Кримська АССР означатиме автономну російську республіку в Криму. Тим паче не допоможе кримським татарам тлумачення *«суцільного замешкання»* як замешкання терену тільки одним народом. Здається, що кримські татари більше виграють, якщо стануть на бік Косіва, бо його *«компактне проживання»* можна тлумачити як проживання ВСЬОГО народу на обмеженому терені.

Із пункту 7 Деклярації принципів УГС можна вивести тлумачення *«суцільного замешкання»* як чисельне переважання одного народу в багатонаціональному населенні терену. Такий висновок підтверджується переліком народів, яким УГС обіцяє *«національно-територіяльні адміністративні одиниці»*: *«угорці, греки, гагаузи, румуни, болгары, росіяни та ін.»*³. Ці народи мешкають в Україні спільно з іншими, то можна вважати доведеним таке тлумачення критерію. Але в такому разі вимога національно-територіяльної автономії (в тлумаченні Деклярації УГС: *«національно-територіяльні адміністративні одиниці»*) вступає в суперечність з національними потребами українців і не забезпечується міжнародним правом, тобто є побажанням, спроба реалізації якого викличе політичну кризу, або ж побажання буде реалізоване формально. Зокрема, їй бракує осмислення національного терену як ареалу самореалізації народу. Без цього народ не може реалізувати свою державність, інакше кажучи, не стане нацією. Площа планети Земля обмежена, і справедливість вимагає, щоб один народ не мав більше одного ареалу, бо є народи, які не мають власного терену (наприклад, кримські татари після їхньої депортації з Криму, турки-месхетинці, які втратили свій терен з тієї ж причини, що й кримські татари, асирійці тощо). Якщо ж ми підемо за Деклярацією принципів УГС, то лише погіршимо і без того несправедливий поділ Землі. Так угорці, греки, румуни, болгары і росіяни, яким УГС обіцяє *«національно-територіяльні адміністративні одиниці»*, вже мають свої ареали. Кримських татар позбавимо надії на автономію, бо згідно з критерієм *«суцільне замешкання»* ми мусимо віддати Крим росіянам, а роздаючи

українську землю державним народам, скоротимо ареал самореалізації українського народу, бо в обіцяних Деклярацією принципів УГС *«адміністративних одиницях»* українська державність буде перервана. Укладачі Деклярації про це замовчують. Лукавлять вони й тоді, коли називають масштаби *«адміністративних одиниць»*, які вони збираються надавати названим в Деклярації народам: села, селища, райони. Здавалося б не багато, але треба було назвати кількість *«одиниць»*, або назвати число 120 тисяч квадратних кілометрів — таку площу української землі УГС обіцяє тільки росіянам. І в той же час Деклярація принципів УГС замовчує ще одне число: 400 тисяч квадратних кілометрів — площу української землі, яку вже анексувала Москва. З чого така щедрість? Або інакше: кому це вигідно?

Опортунізм УГС досяг апогею. Деклярація принципів завуалювала національно-територіальну автономію під *«національно-територіальні адміністративні одиниці»* і замовчує, що такі одиниці домагатимуться приєднання їх до терену, на якому існує їхня національна держава. Автори Деклярації принципів УГС чомусь не скористалися ідеєю Центральної Ради щодо захисту прав національних меншостей України. Стаття 1 Закону про національно-персональну автономію, який ухвалений Центральною Радою 9(22) січня 1918 року, говорить: *«Кожна з населяючих Україну Націй має право в межах Української Народньої Республіки на національно-персональну автономію, себто право на самостійне устроєння свого національного життя, що здійснюється через Орган Національного Союзу, влада якого шириться на всіх його членів, незалежно від їх заселення в межах Української Народньої Республіки. Це є невідімане право націй, і ні одна з них не може бути позбавлена цього права, або обмежена в ньому»*⁴ І хоч таке рішення теж є волюнтаристським, а все ж Центральна Рада не доходить до того, щоб роздавати національну землю. Національно-територіальна автономія є юридично оправданою тоді, коли вона утворюється на анексованому терені. Скажімо, російську автономну одиницю треба було б утворити, якби Україна приєднала до себе якусь частину російського національного терену. Національно-територіальна автономія на такому терені була б доцільною, і вимоги росіян про утворення такої автономії були б законними. Але Україна не має у своєму складі чужих земель (Крим я не розглядаю тут, бо він входить не до складу України, а до складу УССР), тож всякі вимоги національно-територіальних автономій юридично безпідставні.

Опортунізмом пронизані й економічні вимоги Деклярації принципів УГС: *«Промислові підприємства, об'єднання і кооперативи повинні мати право на економічні зв'язки із закордонними підприємствами і об'єднаннями. Корисним було б залучення матеріальних засобів і економічного досвіду української еміграції»*³. Сумніву немає в тому, що під *«промисловими підприємствами і об'єднаннями»* Деклярація принципів УГС подає державні підприємства, які відчужені від українського народу і які слугують військовому зміцненню імперії. Той факт, що керування промисловістю частково передається урядові УССР, нічого не міняє, бо ті підприємства залишаються власністю держави, тобто власністю ССРСР, а не України, і виходить, що, згідно Деклярації принципів УГС, ці під-

приємства має зміцнювати капітал українців — саме тих людей, яких СССР позбавив батьківщини і оголосив ворогами свого народу.

На тлі Декларації принципів УГС Декларація Львівської регіональної Організації НРУ виглядає поважним документом, укладеним компетентними людьми. НРУ теж висловлюється за використання «капіталу української діаспори»², але перед тим у своїй Декларації «домагається зрівняння у правах усіх видів власності, створення умов для конкуренції між ними». Інакше кажучи, НРУ виводить на світовий ринок не тільки державні підприємства та кооперативи, як це робить УГС, а і приватного власника, якому УГС відводить роллю «стимулювання економічного процвітання Республіки».

Можливо, що опортунізм Декларації принципів УГС зумовлений некомпетентністю її укладачів. Так в пункті II сказано: «Основою національної економіки України повинен стати республіканський господарський і самофінансування»³. В цій тезі допущено дві грубі помилки. Перша помилка полягає в тому, що основою економіки подано «республіканський господарський і самофінансування», що є способом господарювання, а не основою економіки. Осново економіки можуть бути: промисловість, сільське господарство, торгівля, (...), туризм, тобто виробництво капіталу. Друга помилка полягає в тому, що непрямо стверджується наявність української національної економіки. Така економіка мала б місце, якби: або українська держава була власником розташованих на її території виробництв, або виробництва знаходилися в приватній (чи акціонерній) власності громадян української держави, або була змішана власність на виробництва: української держави і громадян української держави. Але ні того, ні другого, ні третього ми не маємо, а маємо виробництва, які є власністю СССР. Київ виступає лише розпорядником чужої власності. В Україні немає української національної економіки, і економічні реформи Горбачова не передбачають утворення такої. Тож назоли Декларації принципів УГС про децентралізацію економіки, боротьбу проти бюрократії є спробами удосконалення апарату і методів керування імперською економікою. Завдання утворення національної економіки УГС не ставить, а коли вимагає «приватної ініціативи», то не для утворення національної економіки, а для «економічного процвітання Республіки», що при докладнішому аналізі виявляється клопотанням про скоре зростання імперської економіки, а отже, і імперської військової могутності. В Декларації принципів УГС нічого так не поставлено, але ж укладачам Декларації має бути відомо, що експансивна натура імперії не зникла і у всі часи Москва використовувала промисловий потенціал з метою зміцнення військової могутності. Запевнення нинішнього керівництва СССР у введенні нового політичного мислення ще не гарантують від загарбницьких рецидивів Москви.

Декларація Львівської регіональної Організації НРУ² подає республіканський господарський і самофінансування «як основу економічного суверенітету УРСР». Коректно і без фальсифікацій дійсного становища нації. Так же, як і назоли «воєного логіко-культурного розвитку національно-культурних меншостей, які проживають на території України». Так говорить Декларація Львівської регіональної Організації НРУ, уникаючи волонта-

ризму в захисті національних прав. Деклярація принципів УГС, як ми вже переконалися, щедро обіцяє роздати українську землю народам, які вже мають свої терени і держави. А як же вона бачить місце українців, які мешкають поза межами УССР? *«В межах Союзу тільки повне забезпечення культурно-національних потреб Берестейщини, Воронежчини, Кубані, придністровських районів Молдавської РСР зніме болісне питання перегляду кордонів республік за етнічним принципом»*³. Бач, які ми, українці, мізерні в очах укладачів Деклярації принципів УГС: в Україні маємо дати національним меншостям *«адміністративні одиниці»*, а для українців поза межами УССР УГС просить лише *«забезпечення культурно-національних потреб»*, і то не всюди, а лише на етнічно та історично українських землях. І УГС просить не тому, що українці так бажають, а щоб не мати клопоту з тими українцями, чи то пак, щоб зняти *«болісне (для УГС, звичайно) питання перегляду кордонів республік»*. Не знаю, чи знайдуться ще десь політики, які так легко і бездумно роздавали б національні землі, відмовляючись від земель, які анексував окупант, а заодно і від своїх людей, які опинилися на тих землях?

Міжнародне право не зобов'язує націю надавати на своїй землі адміністративно-територіальні автономії іншим народам, і українці в жодній країні не мають таких автономій.

Деклярація принципів УГС містить і пряму фальсифікацію історії. В пункті 2: *«УГС вважає, що під маскою союзу суверенних радянських республік Сталін побудував гранично централізовану авторитарну державу...»* А в пункті 1: *«Українська Гельсінська Спілка вважає, що відновлення української державності, яка сьогодні існує тільки на папері...»* Тобто УГС запевняє нас, що українську державність зруйнував Сталін, утворивши *«гранично централізовану авторитарну державу»* і що де-юре українська державність існує у формі УССР (*«існує тільки на папері»*). Українська державність була проголошена Третім Універсалом 20 листопада 1917 року у формі Української Народньої Республіки. Вона була зруйнована фактично (але існує де-юре) внаслідок окупації України військами РСФСР, а на її місце була утворена штучна структура — УССР, яка по відношенню до України стала окупаційною адміністрацією. Мушу нагадати, що перед наступом військ РСФСР на Україну рішенням ЦК РКП(б) 17 листопада 1918 року із числа російських комуністів був утворений у Курську *«радянський уряд України»*. Цей так званий уряд і проголосив у березні 1919 року так звану конституцію УССР. А Деклярація принципів УГС запевняє нас, що українську державність зруйнував Сталін. Така ж «правда» і про утворення Сталіном *«гранично централізованої авторитарної держави»*. Сталін, безумовно, мав до цього пряме відношення, і все ж будівництво *«гранично централізованої»* держави почалося з перших днів советської влади в Росії, коли большевики одержали приватну власність і монополізували керівництво господарським та політичним життям країни. Утворення ССРР теж почалося з централізації. Перша конституція ССРР (ухвалена 31.01.1924 р.), яка включала у себе Договір про утворення ССРР від 20.12.1922 року, відносила до компетенції загальносоюзної влади *«найважливіші галузі державного і господарського життя: зовнішня політика і торгівля, військові справи,*

шляхи сполучення, пошта і телеграфи»⁵. За Сталіна було лише завершено будівництво *«гранично централізованої авторитарної держави»*. Причиною цього є не зла воля Сталіна чи Леніна, а державна власність на знаряддя виробництва, державна монополія на виробництва та торгівлю і монополія однією партії на політичну владу. І укладачам Деклярації принципів УГС, перш ніж домагатися скорочення апарату керування державою і виробництвами (в Деклярації принципів УГС цей апарат названо бюрократією, що мітологізує уявлення про дійсні справи), треба домагатися приватизації виробництв, торгівлі, банків, шляхів сполучень тощо, а також запровадження багатопартійності. І якщо висуюються політичні вимоги, то треба ставити питання про владу, бо політична програма такого утворення як УГС може бути здійснена лише тоді, коли утворення очолить уряд. Якби УГС ставила питання про владу, тобто, якби вона переросла на партію, то, можливо, вона поставила б питання про гарант республіканської безпеки. Однією із стратегічних помилок українських комуністів стало те, що вони передали Москві республіканські збройні сили, чим об'єднали їй справу централізації, позбавили адміністрацію УССР захисту від сваволі уряду ССРСР і об'єднали геноцид проти українців. Коли вже УГС прийняла світогляд, розуміння історії і політичні цілі комуністів, то їй варто згадати долю українських комуністів у 30 роки. Не варто тішити себе надією, що Сталін у другому пришестві вбиватиме тільки націоналістів. Він також вбиватиме і комуністів за те, що вони є українці за походженням. Деклярація Львівської регіональної Організації НРУ теж легковажить тим, що першим пунктом не має вимоги утворення республіканських збройних сил як гаранту безпеки.

В пункті 1 Деклярації принципів УГС йдеться про необхідність відновлення української державності. Оскільки Деклярація ні словом не згадує Українську Народню Республіку, а натомість програмні вимоги націлює на удосконалення існуючої держави, то не буде помилкою, якщо я скажу, що УГС під українською державністю, яку вона прагне відновити, розуміє УССР. Але УССР утворилася внаслідок агресії РСФСР проти України, тобто внаслідок порушення міжнародного права і неспровокованого розриву акту про перемир'я між Україною і РСФСР, яким РСФСР визнавала незалежну Українську державу. . . Отже, УССР є незаконним утворенням, а тому не можна говорити про існування де-юре (*«існує на папері»*) її як української держави. І не може бути мови про відновлення української державності у формі УССР. Мова може йти лише про переростання УССР на українську державу, але залишається невідомим, як обілити УССР, тобто, як зробити законним це незаконне утворення? Деклярація принципів УГС на це питання не відповідає, та, певно, й не могла б відповісти, бо еклектика термінів, ігнорування міжнародного права і диктат ідеологічних стереотипів завели укладачів Деклярації в такі тенети, вибратися з яких можна шляхом зречення всього того, що написано в Деклярації. Визнання своїх помилок ще нікому не шкодило, а большевики, наприклад, визнавши свої помилки за Хрущова, придбали можливість правити і робити нові помилки аж до наших днів.

Новий виток розвитку належить починати з того, на чому зупинився попередній. Тільки так існуватиме спадковість. Деклярація принципів

УГС дотримується спадковості, але не національної, а большевицької. Доказом цього є непряме тлумачення УССР як форми національної державності, вигідне для компартії тлумачення історії, вірніше, її фальсифікація (про це йшлося вище), намагання удосконалити існуючу державу замість того, щоб домагатися відновлення Української Народньої Республіки, але основний доказ спадковості попереду. Ось як Деклярація принципів УГС подає свої державницькі вимоги (пункт 3): *«Підтримуючи ті впроваджувані правлячою партією законодавчі зміни, демократичний характер яких не викликає сумнівів, УГС разом з тим пропагуватиме необхідність повного анулювання антидемократичних централістських сталінсько-брежнєвських конституцій і вироблення Конституції СРСР та конституцій республік на новій основі»*³. Нові конституції потрібні для УГС, щоб продовжити розпочату большевиками в 1922 році справу. На відміну від большевиків УГС називає свій державний витвір конфедерацією, певно через те, що слово «союз» стало непопулярним: *«Майбутнє співжиття народів ССРСР ми уявляємо можливим у формі конфедерації незалежних держав, перехідним етапом до чого може бути федерація суверенних демократичних республік з наповненням поняття 'Союз ССР' реальним змістом. . .»*. Хотілося б запитати у авторів цього витвору: чим відрізняється «незалежність» від «суверенітету», і чим відрізняється угесівська «конфедерація незалежних держав» від капеушівського «союзу суверенних республік»? Читач, певно, вже відчув большевицьке виховання авторів Деклярації принципів УГС: та ж гра словами, абсолютно позбавлені смислу сентенції. Як все таки зрозуміти слова «конфедерація незалежних держав»? Це що, незалежні держави утворюють конфедерацію? Але в такому разі попередньою вимогою треба було писати державну незалежність України, а потім вже (через референдум) — конфедерацію. Сїбогу, не варто грати на невігластві маси. В конфедерації держави перестають бути незалежними, і я гадаю, що укладачі Деклярації знають цю істину. Знають також, що у Вірменії, Грузії, Латвії, Литві, Естонії йде рух за державну незалежність. Знають, але нехтують, і цим можуть повторити досвід українських большевиків, які виступили з ініціативою утворення ССРСР. Та й чому можуть, коли в Деклярації вже записана їхня мрія: конфедерація. Але на якій підставі автори Деклярації принципів УГС нав'язують іншим, незалежним від України, народам колоніальну залежність? Я розглядаю Деклярацію принципів УГС в редакції від 7 липня 1989 року, тобто того часу, коли вже весь світ визнавав про геноцид проти грузин у квітні цього року, знали про це і автори Деклярації, і лідери УГС. То що, може вони солідаризуються з генералом Родіоновим, який давав наказ на вбивство грузинів за те, що вони домагаються незалежності? Чи як розуміти цей прислужницький пункт про конфедерацію?

Деклярація Львівської регіональної організації НРУ ставить мету «*відновлення державного суверенітету республіки*». Під «республікою» вона розуміє УССР. Цьому заперечити важко, бо ініціаторами НРУ є комуністи, і вони говорять категоріями своєї партії. В той же час автори Деклярації НРУ не доходять до того, щоб подавати УССР як українську державу. Народний Рух України, принаймні його Львівська регіональна Орга-

нізація утримується і від планетарних намірів. Її Деклярація не має пунктів, які прив'язували б інші народи до метрополії. В цілому Деклярація Львівської регіональної Організації НРУ сильно виграє перед Деклярацією принципів УГС. Маючи ту ж мету, вона має раціональну мову, її вимоги зформульовані коректно і помірковано в захисті зацікавлень метрополії. Деклярація принципів УГС в цьому не знає міри, що робить її не тільки червонішою, ніж Деклярація НРУ, а просто антиукраїнською. Своєю Деклярацією УГС наносить шкоду уявленням про українців серед інших народів. Про нас і так вже існує уявлення як про прислужників імперії. Своім баченням майбутнього народів Деклярація тільки посилює негативне враження про нашу націю.

Звичайно, не УГС вирішуватиме долю українських земель, і ми можемо знехтувати її «щедрістю» в роздарюванні «адміністративних одиниць». Це дасть нам змогу спокійно подивитися на неї. Ми помітимо, що склалася цікава ситуація: виникли два утворення з однією метою і з одними методами дій. До утворення Українського Християнсько-Демократичного Фронту та Української Народньо-Демократичної Ліги УГС здавалася радикальним утворенням, і критика її програмних вимог викликала в певному середовищі розгубленість. Влада ж безпідставно звинувачувала УГС в націоналізмі та в намірах розвалити СРСР. З виникненням УХДФ і УНДЛ, які проголосили своєю метою національну незалежність, УГС зі своєю вимогою конфедерації пересунулася ближче до компартії. Ідеологічний відділ ЦК КПУ помітив еволюцію і розв'язав нову кампанію звинувачень УГС в націоналізмі, щоб спонукати її до ще більшого почервоління. На арену вийшов Народний Рух України, і УГС виявилася ще червонішою, ніж комуністичний НРУ. Але НРУ стає масовим — якраз та якість, якої не може досягти УГС. Отже, вона не спроможеться бути суперницею Народному Рухові, і їй знову доведеться еволюціонувати. Куди на цей раз?

Література:

1. М. Косів. «НРУ: Проблеми становлення». Газета «Віче», ч. 1, 1989.
2. «Деклярація Львівської регіональної Організації НРУ». Там же.
3. «Деклярація принципів УГС». Редакція від 7.07.1989 року.
4. «Закон про національно-персональну автономію Центральної Ради». «Українська суспільно-політична думка в 20 столітті». Документи і матеріали. «Сучасність», 1983, том 1, стор. 368.
5. «Енциклопедія Українознавства». Наукове Товариство ім. Шевченка.

Андрій СТЕПНЯК

УРОКИ МИНУЛОГО

(За часописом «Український Час», Дніпропетровськ-Львів)

Сьогодні, як і сім десятиліть тому, українську інтелігенцію звинувачують у тому, що вона камуфлює політичну мету національного руху. Інтелігенція же, як і її попередники, намагається довести щирість союзницьких намірів щодо Росії. Часом важко відрізнити вимушені клятви у вірності Москві від щирих переконань у тому, що нам не потрібна незалежна національна держава, що всі свої справи ми здійснимо в союзі, федерації, або конфедерації з іншими народами за умови, що «першим серед рівних» буде російський народ. Але якими причинами не зумовлювався б опортунізм, наслідки його залишаються трагічними, як для народу, так і для опортуністів.

У зверненні «До Українських Хліборобів» є такі сумні визнання: *«Всі дотеперішні спроби завести державний лад і порядок на Україні, ведені під різними прапорами, скінчились невдачею. В Батьківщині нашій панує повна анархія: село воює з селом, брат воює з братом, взаємна ненависть, деморалізація, насильство в різних формах, повний господарський розвал, пошесті і темнота — одно слово — руїна моральна і фізична — ось загальна картина сучасного українського життя»* (1. стор. 472). Так був оцінений стан в Україні в 1920 році. Але руїна почалася раніше.

В своєму Універсалі (29 квітня 1918 року) гетьман Павло Скоропадський писав: *«Буше Українське Правительство (Центральна Рада і Рада Народних Міністрів — А.С.) не здійснило державного будування України, бо було зовсім нездатне до цього»* (2, стор. 384).

Гетьман Скоропадський теж не зумів утворити український державний апарат, а його ставка на російських фахівців, співпраця з кадетами викликали масове невдоволення українців і повстання проти нього.

Що ж завадило національним лідерам утворити ефективний державний апарат в уже проголошеній і визнаній незалежній українській державі?

В листі до редакції російських газет Володимир Винниченко писав: *«І я, і мої товариші по партії на засіданні Малої Ради 23 жовтня (1917 року — А.С.) ясно зазначили економічний зв'язок України з державною цілістю Росії. . . Думати, що сей зв'язок в найближчій політичній часі розірветься, було б простою, непотрібною мрією, а не політичною реальною аналізою»* (3, стор. 323).

Таке уявлення про політичний розвиток існувало у національних лідерів («і я, і мої товариші по партії. . .») тоді, коли старі економічні зв'язки доживали останні дні. Як бачимо, лідери не володіли здатністю перед-

бачати найближчі події. Тому Винниченко продовжує триматися поглядів, які приведуть потім націю до катастрофи: «... можна рішуче й без хитань сказати: комбінація чинників соціально-політичного життя України не вимагає незалежності яко політичного державного оформлення його» (3, стор. 324).

Отже, політичний релятивізм. Винниченко формулює його так: «Я говорив у своїй промові й знову повторюю, що яко марксист я не можу признати принципіально ніяких абсолютних політичних цінностей. Політичні форми якогось соціального організму залежать від тої або іншої комбінації основних чинників — економічних, політичних, історичних і інших. Тому кожний чесний і послідовний марксист ніколи не може наперед відхрещуватися від тих або інших політичних гасел. Коли б комбінація основних чинників укладалася так, що їх надбудова, політична форма, вимагала б незалежності, я мусив би признати й ту форму, хоч для України не передбачую цього» (3, стор. 322).

Політичний релятивізм лідерів 1917 року викликає здивування — складається враження, що вони почували себе мовби в безпредметному просторі, мовби не існувало тоді загарбницьких імперій, мовби не йшла перша світова війна — війна за перерозподіл світу між світовими володарями. Винниченко так бачить необхідність національної незалежності, мовби перед ним не народ з давніми державними традиціями, не нація, яка вже вела збройну боротьбу за державну незалежність, а позбавлений волі і прагнень мертвий об'єкт. На відміну від українських соціалістів, російські комуністи на чолі з Леніном мали абсолютну політичну цінність — владу. І що з того, що «чесні марксистки» не мали їх за послідовних? Маневри Леніна часом сприймалися, як політичний релятивізм, а насправді вони були релятивізмом моральним. Російські комуністи, як і інші російські політики завжди керувалися політичним імперативом. Цим імперативом у них є «єдина і неделима Росія». Він залишився і тоді, коли большевики висунули гасло інтернаціоналізму, адже їхній інтернаціоналізм передбачав, що саме Росія стане провідницею світової революції і що саме російський пролетаріят об'єднає пролетарів усього світу.

Володимир Винниченко зрікається політичного імперативу взагалі і національної незалежності зокрема. Він іде за стихією, віддається їй і опиняється в її полоні. Він не творить подій, він підкоряється їм, і чинить не те, що вимагає від нього воля народу, а те, що диктує йому «комбінація основних чинників». Наведений вище лист Винниченка до редакції російських газет породжений тим, що російське населення України було занепокоєне автономістськими зусиллями Центральної Ради, в яких те населення вбачало спроби відокремлення України. Щоб заспокоїти росіян, він вдається до цього листа. Звичайно, Винниченко не обдурював їх, бо сам вірив у те, що Україна залишиться у складі Росії і що для українців це дозволить поладити всі національні справи. Кидається у вічі ще одна обставина: Винниченко говорить росіянам, не враховуючи того, як його слова вплинуть на українців. Те, що ці слова впливали як деморалізуючі, я постараюся показати пізніше, а зараз наголошу на тому, що

його політологічна концепція була хибною, бо спрощено сприймала «основні чинники». Ще раз назву їх за Винниченком: *«економічні, політичні, історичні і інші»*. Не відомо, що розуміти під словами «і інші», але з оцінок поточного стану видно, що Винниченко або не розумів, або нехтував таким чинником як етнопсихологічний. В своїх міркуваннях він не враховує культурний поріг, який існує між культурами українців і росіян, а тому допускається помилки і у висновку про можливість демократії у федеративній Росії. Хоч Винниченко і говорить про історичні чинники, але знову не зрозуміло, який смисл він вкладає в них. Якщо йдеться про відродження національної пам'яті, то пам'ять про геноцид Петра Першого проти українців, геноцид часів Бірона, заборона української мови царем Олександром Другим, постійне кримінальне переслідування українських націоналістів, заборона національних Церков — все це повинно було комбінувати чинники на те, щоб негайно і рішуче готувати державне відокремлення України. Історичний досвід, або чинник за Винниченком, вчить, що у складі Росії Україну чекає тільки смерть: культурна і фізична.

В січні 1918 року Володимир Винниченко схиляється до проголошення Української Народньої Республіки незалежною державою, але його рішення продиктоване не прагненням народу до незалежності, не можливістю скористатися слушною годиною, щоб здобути Україні волю, а схоластичною «комбінацією чинників». Мотиви поведінки в цьому випадку мають вирішальне значення, бо дозволяють розшифрувати здібності лідера та код його наступних дій. Політичний релятивізм поведе його згодом до коляборанства з тими, від кого він відокремлював Україну: *«Коли деякі українці бояться великоруського націоналізму, то на це можна сказати, що українцям треба бути якомога послідовнішими, вірнішими комуністами...»* (4, стор. 460). Отже, в 1920 році Винниченко знову бачив національне самовизначення у складі Росії, на цей раз вже комуністичній. І не боротьбу за національні права пропонує він українцям, а рабську покору: *«українцям треба бути якомога послідовнішими, вірнішими комуністами»*. Гірко посміхаєшся, читаючи ці рядки, бо згадуєш, як повелася Москва з вірними, послідовними комуністами з числа українців в 30 роки, але в 1920 році Винниченко вірив у марксистський міт і вчив цьому, нахилив в комуністичну віру українців замість того, щоб вчити їх боротьби за свою свободу, яка можлива тільки в незалежній національній державі. Його соціальна утопія йде далі: *«І що більшими, послідовнішими комуністами будуть руські, великоруські комуністи, то швидше вони тим самим муситимуть привести самі себе до знищення свого національного панування над українцями»* (4, стор. 460). Таким Винниченко був і в 1917 році. Його трагедія і трагедія народу зумовлені тим, що він, Володимир Винниченко, став лідером народу, що не зрозумів своєї моральної і політичної неспроможності, що народ не розгледів за його красивими словами звичайнісіньку схоластику, довірився йому і тим заслужив свою долю. Негативний досвід Володимира Винниченка особливо злободенний сьогодні, бо повторюються ті ж помилки. Висуваючи в лідери, наприклад, Івана Драча, народ забув, як його теперішній кумир писав у брежнєвські часи: *«Дихаю Леніном до останнього подиху...»*. Не

тільки Леніном дихає Драч. Йому дороге й близьке те, що блищить сьогодні, хоч в природі своїй воно потворне і антилюдське:

*»Я приймаю тебе з молодими, як грози, умами
І вростаю у тебе — у небо моїх надій,
Я кермуюсь тобою, моя сонцесяжна Програмо,
Я — оголений нерв твій і мускул напружений твій!«*

(Із збірки: Іван Драч. До джерел. »Дніпро«, 1972)

Читач здогадався, що у вірші Драча йдеться не про програму Народного Руху України, а про програму КПСС. Він залишається собою, тобто вірним тій програмі, а тому легко погоджується на керівну роль КПСС в Народному Русі. Він багато і голосно підспівував Брежнєву, Суслову та іншим катам українського народу і готовий підспівувати знову. То чому ж народ так наполегливо довіряється морально нестійким людям?

Було б помилкою гадати, що політичний релятивізм Винниченка зумовлений марксизмом, як це він сам говорить. Ми знаємо багато випадків, коли українці-немарксистки, а то й антимарксистки минулих і теперішніх часів проводять серед українців ту ж ідею підпорядкованості Москві або іншому світовому володареві. Одні відстоюють цю ідею, аргументуючи православним єдинородством, інші — пролетарським інтернаціоналізмом, а деякі затуркують українців конфедерацією чи федерацією. Конкретна філософія, як бачимо, служить лише оправданням опортунізму. А причинами опортунізму є прагнення влади, привілеїв і уявлення про свою націю як про вторинне явище.

Пошук шляхів самореалізації народу в умовах російської імперії ускладнений деспотією режиму, і це є причиною того, що значна частина української інтелігенції схилилася і зараз схиляється до так званої поступовості дій. Позиція здається переконливою, адже будь-який розвиток іде поступово: від простого до складного. Українські поступовці початку століття знайшли поступовість у тому, що спочатку вони вимагають автономії для України в складі російської демократичної федерації. Розрахунок, хоч і неявний, простежується: автономія дозволить розвинути національну свідомість, утвердить демократичні принципи стосунків, дозволить розвинути виробництво, а потім буде видно — можливо, що соціальні досягнення у складі Росії зроблять непотрібною державну незалежність. Подібна «логіка» веде до такого ж висновку, якщо національну проблематику звести до прав людини, а самі права відірвати від ґрунту культури, абстрагувавши їх в позакультурний, а, отже, позанаціональний феномен. Будь-які теорії опортуністичного гатунку породжені двома чинниками: московською деспотією і страхом перед можливими жертвами, якщо українці піднімуться на боротьбу за незалежність. І самі жертви сприймаються спрощено — як біологічні жертви. Соціалістичні і правозахисні філософії не піднялися до усвідомлення жертв культури, коли за жертвами національними звичаями, філософіями, етикою, правом, релігіями неодмінно наступає смерть нації. Уникнення біологічних жертв в умовах російської імперії веде до жертв культури, а в кінці кін-

ців — до культурного зникнення народу, звичайно, з допомогою геноцидів.

Шкода, яку нанесла політика поступовости, коротко змальована в цитаті, яку я навів на початку цієї статті. Її причиною є той психологічний стан народу і національних лідерів, який виробився тривалим політичним онанізмом — пропагуванням автономії у складі чужої держави і сподіваннями, що така автономія можлива і дозволить народові самореалізуватися. Назва цього психологічного стану — комплекс неповноцінності, відчуття вторинності свого національного буття на тлі первинної російської імперії, хай і у формі федерації. В такому стані люди стають психологічно залежними від будь-якого володаря. Такої еволюції прихильники поступовости не враховують, якщо тільки вони свідомо не нехтують наслідками своїх дій. Політична мета, досягти якої кличе народ та чи інша партія, має вирішальне моральне значення, вона виховує людей: або утворює в душі людини відчуття господаря своєї долі, невдоволення існуючим становищем нації і готовність жертвувати задля високої мети — незалежності, або сіє в душі відчуття власної мізерності, капітулянство перед подіями, які такій душі здаються непідвладними її волі, необхідність підкорятися подіям і повелителям. Та й малодушні ідеї легше сприймаються масою, ніж ідеї боротьби та самопожертви. Багато й тяжко грішать перед нацією ті, хто підігрує малодушності й невігластву натовпу, а не кличуть народ до боротьби. Легко і безпечно виголошувати такі сентенції: *«Автономія — федерація! Широка автономія України в її етнографічних межах у федеративнім зв'язку з демократичною російською республікою. Се наша платформа, се гасло, з котрим підіймаються і стають безконеchnі лави українського війська, селянства, робітництва, молоді...»* (5, стор. 272). До чого кликали ці слова Михайла Грушевського, які він виголосив весною 1917 року? Та чи й піднімала маси ідея автономії? Гадаю, що Грушевський гіперболізує, хоч і зазначив, що панівною політичною ідеєю була тоді ідея автономії, тобто ідея вторинності, неповноцінності, бо тільки неповноцінний нарід може зрікатися незалежності і шукати покровительства у правителів інших держав. Але образ українців як неповноцінної нації був утворений, і левина частка заслуг у цьому належить поступовцям.

Москва схильна вбачати в словах українських опортуністів прихований смисл, а саме — камуфлювання незалежності як політичної мети. Такі підозри спростовуються, бодай, виступами Винниченка і Грушевського. Я наводив їхні висловлювання, які вони робили після лютого 1917 року. Ось як говорить про той час (березень-квітень 1917 р.) сам Михайло Грушевський: *«Велика хвиля настала! Впали з України кайдани, в котрі прибрала її лукава політика Московського царства...»* (5, стор. 268). Отже, революція, а з нею — свобода слова, друку, зібрань. То чому ж національні лідери і в цей час кличуть народ до автономії? Не камуфлювали вони національну мету, ні! Вони самі повірили в можливість самореалізації народу, коли він залишиться у складі Росії. В кінці кінців вони стають жертвою своїх помилок.

Жертвою опортуністичної пропаганди стає й народ. Він також увірував

в автономію, а виховане почуття національної вторинності робить його мозок і серце глухими до думки про незалежність. Поодинокі націоналісти, які весь час кликали до незалежності, так і залишилися поодинокими, бо на них нападала не тільки влада, а й опортуністи, яким здавалося, що український народ не доріс до незалежності, тож заклики націоналістів зашкодять йому. В цьому й полягають причини того стану в Україні, про який йдеться у зверненні «До Українських Хліборобів» (1, стор. 472). Ці причини можна записати декількома пунктами:

1. Замовчуючи національну незалежність як мету політичного руху, національні лідери і теоретики не розробили теорію української держави та шляхи досягнення незалежності. Через брак теоретичних знань Центральна Рада не змогла здійснити належне державне будівництво і організувати військову оборону держави. Через відсутність теорій вона допустилася низки стратегічних помилок:

а) Третім Універсалом вона касує право власності на землю (6, стор. 341), чим загострює класову боротьбу і створює собі опозицію із числа землевласників.

б) Тим же Універсалом вводить національно-персональну автономію (6, стор. 342, 7). Цей крок не був зумовлений об'єктивною необхідністю і вимогами міжнародного права, тож з цим можна було почекати до закінчення війни, щоб не ослабляти ще не зміцнілу державу.

в) Скасування страти Третім Універсалом (6, стор. 342). В Четвертому Універсалі криміналогенна ситуація змальована так: *«По краю розплодились юрби грабіжників і злодіїв, особливо, коли посунуло з фронту військо, зчинивши криваву різню, заколот і руїну на нашій землі»* (8, стор. 371). В такій ситуації скасування страти рівнозначне сприянню злочинності, яка вже й без того поставила суспільство на межу остаточної руїни.

г) Хибна оцінка військової ситуації зумовила вимогу Четвертого Універсалу про *«переведення всіх заводів і фабрик на мирний стан, на вироблення продуктів, потрібних насамперед трудящим масам»* (8, стор. 373). Можливо, що з соціологічного погляду таким політичним рішенням можна знайти оправдання, але переведення промисловости на мирну продукцію під час війни є не просто помилкою. Воно свідчить про політичне невігластво лідерів, а по відношенню до держави воно межує зі зрадою. Це рішення приймала Центральна Рада тоді, коли російські війська стояли під Києвом, коли потрібна була мобілізація всіх наявних сил і знарядь на оборону молодій Держави.

д) Політика щодо національного війська Четвертим Універсалом зформульована так: *«Незмінно тяжка війна, розпочата буржуазним правительством, тяжко змучила Народ, вже знищила наш Край, розбила господарство. Тепер тому мусить бути кінець, з тим, як армія буде демобілізуватись, приписуємо одпускати деяких; після підтвердження мирових переговорів розпустити армію зовсім. Потім замість постійної армії завести народню міліцію, щоб військо наше служило охороною робочого люду, а не бажанням пануючих верств»* (8, стор. 372).

Важко ще десь знайти «шедевр» політичної думки, подібної до наведеної! Сантименталії Центральної Ради настільки сильні, що паралізують політичний розум. Молода незалежна українська держава оточена ворогами, її виживання можливе тільки в жорстокій боротьбі, а національний уряд не тільки ослабляє оборону, а позбавляє її захисту зовсім, бо утворювати міліцію збирається після того, як розпустить регулярне військо. Ось де причина наших поразок. . . Не народ виявився неспроможним до незалежного державного існування, а шарлатани, які очолили націю, не маючи на те ні моральних, ні інтелектуальних підстав. Народ у тривалій, запеклій боротьбі виборов незалежність для своєї держави, а сантиментальні соціялісти не спромоглися побачити своє історичне покликання — організувати нарід на останній бій з одвічним ворогом і відстояти завоювання народу.

2. Пропагуючи й утверджуючи ідею національної автономії у складі російської федерації, українська соціялістична демократія домоглася:

а) Утвердження в народі комплексу національної неповноцінності, вторинності по відношенню до інших народів, через що українські маси увірували в неспроможність своєї нації до незалежного державного існування;

б) Переважання в громадській свідомості вартостей класових над національними. Це зумовило розкол нації на ворогуючі табори, ослаблення військової могутності і орієнтацію національних лідерів на інші країни (Росію, Польщу, Німеччину). Порівняймо з нашими днями: апеляції опозиціонерів до уряду СРСР, до московських депутатів, московських газет тощо. Автори звернення «До Українських Хліборобів» так оцінюють стосунки своєї партії з соціялістами: *«... наша велика помилка була в тому, що замість шукати собі... спільників серед свого класу, серед своїх братів хліборобів, чи отієї більшості, що не має покищо ніякої орієнтації, чи у тих меншостей, що мають орієнтацію російську та польську — ми замість того все з 'національно-свідомою' українською інтелігентською і переважно соціялістичною демократією в ім'я патріотизму порозуміння шукали, одночасно на її державну творчість нарікаючи. Зустрічали ми насмішки з свого 'самоствітництва' за тих часів, коли 'свідомі українці' були ще федералістами в Центральній Раді; потім нас стали ненавидіти та звинувачувати в 'федералізмі' за Гетьманщини, коли наші соціялістичні демократи самі вже самостійниками стали; врешті як гетьманцям, грозила нам розстрілами, судами і тюрмою українська національно свідомо соціялістична Директорія. А що соціялістичні українські партії і між собою не могли дійти до порозуміння, то в той спосіб згинув той національний патріотизм, котрий виробився був в патріотичних українських гуртках в часах дореволюційних. Його знищили самі 'свідомі українці', розбившись на демагогічні, взаємно пожираючі себе партії...»* (1, стор. 479). Розбрат був зумовлений тим, що ідея національної незалежної держави була придушена ідеєю федерації, а отже, із свідомості українців було вилучено той стрижень, якому лише одному під силу консолидувати українців та їхні партії. Ворожнеча між соціялістичними партіями стала закономірною, бо

коли зникає центральна ідея — нації, то смислом існування партії стає партійний егоїзм. Це ми спостерігаємо й сьогодні на прикладі політичних угруповань, які стоять на позанаціональних позиціях. Їм властива само-реклама, прагнення монополізувати ідеї й політику, встановити контроль над іншими громадсько-політичними угрупованнями, диктаторські й тоталітарні схильності, а це веде до ворожнечі між угрупованнями. Яскравим прикладом переважання партегоїзму над запитами нації є поведінка ЦК КПУ, яка, втративши моральний вплив на нарід, перешкоджає виникненню й розвитку інших політичних угруповань.

в) Обурення неукраїнської, переважно російської маси населення України. До січня 1918 року національні лідери запевняли населення в тому, що вони домагаються автономії у складі російської федерації і не збираються відокремлювати Україну від Росії. Наводили на доказ своєї вірності Росії численні об'єктивні аргументи. І раптом Четвертий Універсал... Що мали відчутти росіяни — мешканці України, читаючи про те, що віднині Українська Народня Республіка стає незалежною державою? Очевидно, вони сприйняли це як зраду їх з боку українського уряду, який, один раз підвівши їх, не може бути гарантом їхньої безпеки. Не важко зрозуміти і їхні дії, що спрямовані на саботаж рішень Центральної Ради. Тобто, обіцяючи тривалий час російському населенню України федерацію з Росією, Центральна Рада сприяла утворенню на Україні п'ятої колони з обдурених росіян. Якби національні лідери з самого початку лютневої революції в Росії домагалися від Тимчасового уряду не визнання автономії, а надання Україні державної незалежності, то на час проголошення незалежності російське населення України встигло б поляризуватися, і значна частина росіян, якщо не переважна більшість, підтримала б вимоги незалежності. Демократичні принципи Української Народньої Республіки і сьогодні здаються привабливими, тим більше привабливими вони були в революційні роки. Незалежна Українська Держава вигравала морально, але морально, політично і військово програв її Уряд. Для перемоги УНР забракло одного, але головного — компетентності національних лідерів.

3. Не маючи належної теоретичної підготовки, національні лідери переоцінили свої можливості в справі дипломатії. Вони не врахували, зокрема, те, що, можливо, їм не вдасться виконати взяті на себе зобов'язання перед центральними державами. Невиконання цих зобов'язань підштовхнуло німецьке командування до державного перевороту в Україні і арешту Центральної Ради.

30 травня 1918 року Український Національно-Державний Союз політичних партій і організацій звернувся до німецького народу. У зверненні є такі слова: *«Метою московської навали було знищити українську самостійність, вирізати провідників українського народу. На горі собі пізно зрозумів український нарід справжні цілі москвинів. Він дав себе одурити брехливими словами і замість того, щоб збройною рукою виторщити насильників і викинути їх з України, щоб назавжди свою самостійність і незалежність забезпечити, український нарід здебільшого пасивно відносився до большевицької навали»* (9, стор. 395).

Отже, за словами авторів звернення до німецького народу, український народ дав себе одурити московським демагогам, народ пасивно ставився до московської навали. А чому? Автори замовчують, а, можливо, не усвідомлюють, що моральний стан українського народу під час московської навали в кінці 1917 — на початку 1918 років був зформований задовго до навали. Його формували ті політики, які запевняли його в необхідності і достатності автономії. Тривалий час опортуністична пропаганда замовчувала наявність в українському суспільстві прихованих міжнаціональних антагонізмів, а якщо й говорила про ці антагонізми, то подавала їх як класові, тобто позаетнічні. Національне пробудження авторів звернення до німецького народу сталося надто пізно, тому воно подано у зверненні емоційно, напружено, відчувається бажання людей надолужити вгаяне, компенсувати колишній опортунізм нинішньою нетерпимістю: *«Але ледве була оголошена перед цілим світом відроджена Українська Держава, ледве український нарід зробив мирову згоду з центральними державами, як колишній поневольник України — московська нація оголосила криваву війну українському народові і у формі так званого большевизму московський нарід залив своїми варварськими ордами територію України... але руйнуючи український нарід, вирізуючи його інтелігенцію, вони виразно щадили московську та жидівську колонізацію на Україні...»* (9, стор. 394-395). Або таке: *«Жидівський нарід, буржуазія якого вже цілком засимілювалася по мові з москалями, бачить у відокремленню України територіяльне скорочення своєї торговельно-промислової діяльності, а в національнім і культурнім відродженню й розвитку українського селянина вбачає безпосередню загрозу своєму звиклому способу життя торговельного посередника. Жидівський нарід прагне єдиної Росії і ненавидить українську самостійність. Польська шляхта, маючи величезні маєтки на Україні, неприхильно ставиться до державного відродження українського народу»* (9, стор. 396).

Міжетнічні антагонізми існували в Україні весь час, і зле робила українська соціалістична директорія, замовчуючи їх. Цим вона не лікувала хворобу, а заганяла всередину. Сьогодні теж помітні малодушні тенденції запевнити самих себе, що з міжетнічними стосунками у нас все гаразд. Що це не так, доводить приклад балтицьких країн, де відверта заява опозиції про незалежність як свою політичну мету викликала реакцію серед російськомовного населення. Якщо в Україні ця реакція ще не проявилася на повну силу, то лише тому, що численні опозиціонери виступають з утопічними ідеями конфедерації та федерації. Але антагонізми існують, і приховувати їх неварто. Якщо вони є, то це означає, що для них існують причини. Якщо ми зуміємо за мирного часу викрити ці антагонізми, дати їм нормально розвиватися, то цим зуміємо пом'якшити їх і не допустити терору на національній основі. Замовчування явищ, які існують, ще нікому не принесло користи. Якщо ми відверто говоритимемо про свою мету, про причини соціальних негараздів, то ми зуміємо зробити національні потреби приматом наших політичних зацікавлень.

Підводячи підсумки, можна сказати, що незалежна Українська Народна Республіка, взявши на озброєння кращі гуманістичні принципи, здобувши широке міжнародне визнання, стала жертвою опортуністичної по-

літики й пропаганди значної частини української інтелігенції, особливо соціалістичних демократів, яким забракло розуміння примату національного в налагодженні соціального буття. Наслідком опортуністичної пропаганди серед українців став комплекс національної вторинності, а це допомогло російським колонізаторам деморалізувати українців, що й зумовило їхню неспроможність консолідуватися довкола ідеї національної незалежності. В поневоленні народу є дві причини: зовнішня, тобто загарбник, і внутрішня, тобто сам народ і зокрема його еліта, яка не спромоглася виконати свою історичну місію. Я зосередив увагу читача на внутрішній причині, бо негоже такому великому народові, як наш, нарікати на зовнішні причини. Якби наша чисельність становила, скажімо, мільйон душ, ми могли б нарікати, не ризикуючи честю. Але нас близько 50 мільйонів! То на кого нам скаржитися?

Література:

1. «До Українських Хліборобів». Дорошенко Дмитро, Липинський Вячеслав, Скоропис-Йолтуховський Олександр, Шемет Сергій. Відень, 1920. Із книги «Українська суспільно-політична думка в 20 столітті». Том 1. «Сучасність», 1983.
 2. Універсал Гетьмана Павла Скоропадського. Там же.
 3. Володимир Винниченко про українську державність. Там же.
 4. Володимир Винниченко. Лист до класово-несвідомої української інтелігенції. Там же.
 5. Михайло Грушевський. «Вільна Україна». Там же.
 6. Третій Універсал Української Центральної Ради. Там же.
 7. Закон про національно-персональну автономію. Там же.
 8. Четвертий Універсал Української Центральної Ради. Там же.
 9. Політичні засади Українського національно-державного союзу. Український національно-державний союз. Звернення до німецького народу. Там же.
-

Степан ХМАРА

ІДЕЯ СВОБОДИ ЗАЛИШАТИМЕТЬСЯ УТОПІЄЮ БЕЗ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Слово з приводу вшанування Героїв України в Червонограді

10,000 осіб взяло участь у вшануванні пам'яті Героїв України, що спільними зусиллями Товариства Української Мови, Філії УГС та українських католиків було zorganizовано в місті Червонограді. На відновленій могилі Стрільців Української Галицької Армії священник Української Католицької Церкви о. Мар'ян Чернега відправив Панахиду. Після Панахиди відбувся мітинг, на якому читали вірші та співали стрілецькі пісні. Під час мітингу о. М. Чернега зачитав слово, що його з приводу відзначення надіслав активіст УГС та член Комітету захисту УКЦ Степан Хмара, який зараз перебуває у Москві. Пропонуємо увазі читачів слово Степана Хмари — УЦІС.

* * *

Дорогі Брати і Сестри,

Сьогодні ми є свідками і учасниками історичної події. До нас повертається наша історія. Ми зібралися вшанувати пам'ять тих, хто заплатив найдорожчою ціною — життям за те, щоб наш народ був господарем на вільній українській землі. Їм не судилося в нерівному двобою здобути волю Україні. Проте, вони відстояли честь і гідність нашого народу, стали прикладом жертвенности задля ідеї свободи для майбутніх поколінь. Вони творили славу історію України і ми, їх нащадки, схилиємо голову перед їх подвигом.

Їх жертва — це той вогонь світильника на вівтарі свободи, яким народ засвідчив свою непохитну волю і відданість ідеї демократії і державності. Кістлява рука загарбника десятиріччями душила наш народ, намагалася покрити мороком забуття нашу історію, розривала могили наших героїв. Можна знищити надмогильні хрести, розрівняти могили, але нема такої сили, яка змогла б вирвати з душі народньої пам'ять про тих, хто віддав життя за ідею свободи і незалежності України.

Сьогодні повертається народові наша історія, наша пам'ять, без чого не можна будувати майбутнє, не можна сподіватися досягнути заповітної мрії — свободи, перетворити цю шляхетну ідею в дійсність. Ми вшановуємо пам'ять героїв — стрільців Української Галицької Армії, які боролися відновлену молоду українську державу, цю необхідну першооснову і гаранта існування і розвитку нації. Вони сповна виконали свій обов'язок перед Батьківщиною.

Вшановуючи пам'ять героїв, не можемо забувати про наш обов'язок перед Україною. Свобода, державність, жертвенність — триєдина умова буття нації. Мусимо пам'ятати, що ідея свободи залишатиметься утопією без української державности. Свободи і державности можливо досягнути

при високому ступені суспільної готовості до самопожертви. Драматична дійсність сьогодення показує, що спроба вижити ціною духовних поступок, історичного забуття, суспільної пасивності нависає небезпекою біологічного виродження і смерті. Така ж доля очікує наших братів з національних меншин, що проживають посеред нас. Усвідомлення спільної небезпеки повинно об'єднати зусилля всіх нас в боротьбі за кращу долю.

На наших очах швидко відроджується наша правдива Христова віра, без якої неможливе оздоровлення суспільства. Сьогодні ми молимося на відновленій могилі наших героїв, що віддали своє життя за Україну, за її волю, за наше майбутнє. Нехай ніколи не в'януть квіти на могилі. Але пам'ятаймо, що Україна рясно зрошена кров'ю і засіяна кістками героїв — Стрільців Української Повстанської Армії, які відчайдушно захищали рідну землю від загарбників найлютішого за всю історію людства злочинного режиму. У більшості могили цих героїв невідомі або недоглянуті, а ворожа пропаганда продовжує паплюжити їх світлу пам'ять. Наше завдання: покласти край такому блюзнірству. Наруга над нашою історією — це глум над нашою національною честю і людською гідністю. Відновлення почуття чести допоможе нашому народові скинути пута неволі. Він перестане бути іграшкою в руках жорстоких і підступних ворогів. Ніколи не забуваймо тих, хто все віддав для України.

Пам'ятаймо заповіт Пророка: «Борітеся — поборете, вам Бог помагає».
Вічна слава Героям України!

30.7.1989 року

Володимир ЗАБІГАЙ
пенсіонер, колишній шахтар

ЗВЕРНЕННЯ ДО РОСІЙСЬКОГО НАРОДУ

Володимир Юхимович Забігай — шахтар-пенсіонер із Дніпропетровщини, самовідданий ентузіаст української національної справи, що віддає всі свої сили на відродження України. Він автор «Звернення до російського народу», український переклад якого пропонуємо читацькій увазі. — УЦІС.

* * *

Росіяни, браття-слов'яни!

Французький письменник і мандрівник минулого століття А. де Кюстін у своїй книжці «Росія 1839 року» писав: «Хоч яка це величезна імперія, вона ніщо інше, як тюрма народів, ключ від якої зберігається в імператора». Миколу I де Кюстін називає «тюремником однієї третини земної кулі», вказуючи на загарбницьку зовнішню політику російського самодержавства. Поняттевою словосполучкою «тюрма народів» користувався у своїх творах і Ленін. До нинішнього дня Росія так і залишилася тюрмою народів.

Протягом століть царські, а після них сучасні ідеологи прищеплювали

російському народові великодержавний російський шовінізм і претенсії до панування над світом. У жодній національній культурі, літературі, науці, мистецтві, засобах масової інформації світу так не оспівувалася нація й все національне, як у Росії. Російський народ, російська людина, російська жінка, російський солдат, російський характер, російський дух, російська мова, російські берези, російські ріки, природа, культура й так далі — буквально все. Це велетенський позитивний приклад виховання патріотизму й національної гордості свого народу, любови до свого народу за допомогою правлячої ідеології. На ділі ж виявилось, що це махровий націоналізм, і його ідеологи забули зацеплювати такі самі почуття російському народові у відношенні до інших націй світу. Національна гордість — природне почуття кожної живої нації на Землі, і Бог створив усі народи рівними й тільки для взаємної любови. На якому ступені свого розвою не знаходилася б нація, вона має право вважатися рівною з іншими.

Природне і законне прагнення кожного народу до національної незалежності, власної державності ніколи не порушує і не применшує права інших народів, за винятком прав колонізаторів і окупантів. Російська імперія трактувала й трактує прагнення своїх васалів до самостійності як націоналізм, з чого виникають жорстокі репресії проти нього. Проголошується і всіляко підтримується боротьба за національну незалежність усіх народів, які стогнуть у колоніальному ярмі капіталістичних держав. Усім, хто визнає і розуміє, що СРСР — російська колоніальна імперія, Москва не прощає. Віками гноблений, запряжений у залізне ярмо, із затруєною свідомістю, переносючи неймовірні злигодні, російський народ має лише одну перевагу над іншими народами імперії — він ніколи не зазнав національного гніту. На його мову, культуру, духовість, традиції, за винятком християнської віри, ніхто не посягав. Російська людина від самого народження до останніх своїх днів учиться, розмовляє та спілкує рідною материнською мовою. (. . .)

Слід ще схарактеризувати наскрізь лживу російську історіографію, укладену в угоду абміціям імперських ідеологів: виникнення російської держави, «добровільне возз'єднання» інших народів з Росією, вільний і рівноправний Союз «суверенних» советських соціалістичних республік. Під цією вивіскою не процвітає СРСР, а перебуває на грані політичної, економічної та духової катастрофи остання в історії цивілізацій імперія — Росія. Колишні колоніальні «кити» — Велика Британія, Іспанія, Португалія, Франція та інші давно відпустили свої колонії в національну незалежну державність, розуміючи неуникненість історичного процесу деколонізації. Протягом 20-40 років визволені з-під колоніального гніту, отримавши національну самостійність, відсталі держави Африки, Азії, Океанії, Латинської Америки випередили в своєму розвитку СРСР за всіма показниками, за винятком озброєння та космонавтики.

Якою ввижається мені Росія майбутнього? Добровільно, безкровно ліквідує з власної ініціативи імперію. З почуття глибокої вини й розкаяності, по-братерському надасть національну незалежність усім поневоленим республікам. Також добровільно віддасть загарбані території інших держав їхнім законним власникам. Оголосить недійсними нерівноправні глобальні й накинені силою домовленості. Територія і потенціальні жит-

тезабезпечуючі природні багатства Росії великі, і абсолютно немає потреби в розширенні життєвого простору. Потрібна справжня свобода для трудової російської людини, і тоді наступить достаток і багатство. Вільний трудар стає й мудрим. Він не буде по-грабіжницькому визискувати багатство своєї батьківщини і працювати будь-як. У руках правдивих господарів сама тільки Вологодська й Новгородська землі прогують молоком, маслом, сиром і м'ясом пів Росії.

Росія — ініціатор проголошення повного роззброєння, ліквідації зброї масового нищення, нейтралітету, засади неприєднання й принципів мирного співіснування, дружби з усіма народами на християнських принципах людинолюбства. Назавжди і невідворотно зречтись всіх, яких би то не було, ідеологій і втручання у внутрішні справи інших країн. Вивозити лише товари й християнське людинолюбство. Росія має армію з однієї-трьох дивізій, споряджених на зразок гусарів чи московських стрільців для відбуття врочистих церемоній, свят та вітання почесних гостей.

Нова, справді демократична Росія повинна гордитися не найсильнішою військовою машиною, а новоствореною армією вишколених мобільних рятувальників з віддресованими собаками і сучасною, передовою рятувальною технікою для надання швидкої допомоги всім народам, кого постигне стихійна катастрофа, подібна до чорнобильської. На жаль, сьогодні Росія має міцну й агресивну армію і оперативним порядком формує спецвійська штурмовиків з собаками та найновішими засобами для придушення волевиявлення свого і поневолених народів СРСР. Насправді миролюбна, з глибокою християнською мораллю Росія ніколи не стане об'єктом агресії. Нейтральні Швеція, Швейцарія і малі держави Європи не були жертвами гітлерівської агресії тому, що нікому не загрожували, не приєдналися до різних блоків, не претендували на чужі території, а головне — не експортували революцію. Від дня заснування російської держави й до нинішньої перебудови Росія мріяла про світове панування. «Дайош мировую революцію! Смерть капіталізму! Пролетаріят — могільщик капіталізму!» І так далі, і тому подібне. Це й довело до Другої світової війни. Навіть державний герб СРСР — явна й завуальована претенсія на світове владарювання. А скільки мільярдів відібрано в народі на організацію революцій, переворотів, озброєння та утримання т. зв. братніх і дружніх країн. . .

Взірцем для Росії може стати Швеція. Вона, як і Росія, заявляла претенсії на панування в Європі. Відмовившись від таких експансіоністичних амбіцій, проголосивши нейтралітет, Швеція під час двох минулих війн не втратила жодної людини, крім одного дипломата — Валленберга, ув'язненого в підвалах Луб'янки. Скерувавши всю енергію на внутрішній господарський розвиток, Швеція досягла найвищого рівня життя для своїх громадян, про що і досі Москва вперто мовчить.

Увесь політичний, економічний і науковий потенціал майбутня розкріпачена Росія спрямовує на добробут свого народу, рятування довілля, припинення грабіжницької експлуатації та розбазарювання своїх національних багатств. При будівництві нової Росії не потрібні нові ідеї, старі та нові догми-постулати, — ними наїдаються різні вчені мужі, далекі від справжніх бід і горя народу. Досить експериментів! Люди — не піддослідна скотина. Сьогодні людство нагромадило цінне знання і досвід у всіх

галузях. Переймаючи це, через п'ятилітку-дві Росія займе належне їй місце в світовій співдружності країн достатку й благопочуття. Погоничів і керманичів не потрібно, потрібні справжні обранці народу — його еліта, його сумління, його кровинка, його захисники беззавітних служб. Який державний лад, які й скільки буде партій — це справа самого російського народу.

Розвал російської колоніальної імперії й народження нової Росії принесе свободу, мир і щастя не тільки російському народові. Весь світ віддихне з полегшею. Розпадуться військові бльоки. Стане реальним нищення ядерної зброї й роззброєння, зникне страх і загроза війни. У справді демократичних державах питання війни не вирішують десятків-два ідеологів, як це вирішується в тоталітарних диктатурах. Виникнення братерської співдружності національно незалежних, нейтральних і не приєднаних слов'янських держав може стати надійною гарантією миру та безпеки в усьому світі.

Мені здається, що людство прийде до відмови і ліквідації будь-яких політичних партій. Вони потрібні на певному етапі розвою цивілізації, коли народи не мають елементарних прав, свобод і моралі, проголошених Творцем. Поряд з істинно народніми партіями постали й прислалися п'явками до трудового люду партії-диктатори, які управляють, диктують, визискують, тероризують, нищать, улаштовують світові війни та геноцид ради своїх особистих та корисливих цілей.

Людство росте і стає мудрішим, і не далекий той час, як десятків і сотні правлячих ідеологів уже не зможуть неподільно вирішувати судьбу народів. Державами й світом будуть вершити обрані великі гуманісти, люди творчої діяльності, вчені, духовенство, найрозсудливіші з-поміж розсудливих, представники своїх народів. Людство від Адама й Еви має вічне, безсмертне вчення Бога, Творця всього суцього, який створив народи для любови й благоденствія. Вчення Бога-Творця й повинно стати фундаментом пануючої ідеології і державної системи всіх країн. Я далекий від звинувачення і докоряння багатостраждальному російському народові й не ототожнюю його з десятком тисяч блудних синів Росії — землі, історії, культури, духовости, традиції, носителів ідеології великодержавного шовінізму та імперських амбіцій. Молюся й вас закликаю: нехай Господь урозумить блудників, наверне їх до істинно людських християнських цінностей, простить, помилує й обдарує їх своєю Божою любов'ю й ласкою.

Закінчу словами відомого українського правозахисника, багатолітнього в'язня сумління ГУЛАГ Левка Лук'яненка — з його Звернення до російського народу: «Рабів зробила з вас політика загарбання. Під тиском світового прогресу ви відпустите інші народи й на своїй власній землі станете вільними нормальними людьми».

Квітень, 1989 р.

м. Вільногорськ на Дніпропетровщині

ВЕЛИКА МАНІФЕСТАЦІЯ У ЛЬВОВІ

Більше 150 тисяч людей вийшли 17 вересня на вулиці міста Львова, щоб своєю масовою участю посилити вимогу свободи для Української Католицької Церкви, а також відзначити 50-ту річницю большевицької окупації Західної України. Масові імпрези цього ж дня у Львові відбувалися в трьох частинах. О 12-ій годині полудня десятки тисяч українських греко-католиків, що відгукнулися на заклик Комітету захисту Української Католицької Церкви, прибули на Богослуження поблизу Порохової вежі, що відбувалося під відкритим небом. По закінченні Богослуження віруючі рушили вулицями міста, носили з собою хоругви і національну символіку. Попереду громади йшли священики. Їх було аж 22.

Поблизу собору св. Юра відбулося ще одне Богослуження, після закінчення якого люди влаштували летючий мітинг.

Увечорі цього ж дня, на заклик Львівського відділення Української Гельсінської Спілки та інших неофіційних організацій, народні маси відзначили на центральних вулицях міста траурну дату 50-річчя окупації Західної України советською владою. Тисячі людей запалили свічки і створили живий ланцюг смутку. На 45 хвилин над містом панувала повна тиша. Лише горіли свічки і стояли люди. А від десятої години ночі в багатьох будинках було погашено світло і на підвіконниках виставлено запалені свічки.

Атмосферу цього ж дня найкраще представило двох із учасників подій, що поділилися своїми враженнями телефоном на Захід. Вони сказали:

«У Львові ще не було такої маси народу, як у неділю. Це було щось імпозантне! Це — Львів! Якби такою була східня Україна, то можна б багато важливих питань вже вирішити.

«Найперше був Молебень у центрі міста, а потім масовий похід з прапорами і хоругвами до Собору св. Юра, де на майдані відправлено Акафіст. Львів'яни проявили велику дисциплінованість, організованість, відчуття свого обов'язку і розуміння політичного моменту. Не було ніяких провокацій. Просто така невидима дисциплінованість. Тут і там стояли окремі дружини і втримували порядок, а коли ставало тісно у колонках, давали команду зупинитися, аж поки не було команди рухатися далі. Було дуже приємно спостерігати, що львів'яни вели себе так гідно.

«А ввечері була багатотисячна маніфестація в центрі міста. Величне видовище. Уздовж центральних вулиць Львова, по обидвох боках люди мовчки, в повній тишині стояли 45 хвилин зі свічками в руках, а після того — знову похід з прапорами. Перший ішов червоно-чорний прапор, а далі синьо-жовті, багато їх, а теж і плякати. Були теж прапори Естонії, Латвії і Грузії. Співпраця між народами була особливо наголошена. Всі відчувають спільну біду. Було багато закордонних кореспондентів, навіть з Японії, які всім цікавилися, бо то дійсно була велика подія, навіть для Львова нечувана. У Львові після цього дуже велике піднесення серед людей, які дуже задоволені, що так добре все відбулося».

Маніфестація у Львові — найбільша досі демонстрація самосвідомості

українських народних мас — виявила готовість українського народу об'єднано боротися за українські національні й релігійні права. Це й підкреслив один з організаторів маніфестації, Іван Гель. Звертаючись до західних кореспондентів він сказав: «Дивіться, якою силою наша Церква є, дивіться, які ми сильні! Ми об'єднані!»

НАМАГАННЯ СТВОРИТИ «ІНТЕРФРОНТ» У ЛЬВОВІ

Напередодні великої маніфестації у Львові на захист УКЦеркви та з приводу річниці окупації Західної України большевицькими військами, місцева влада намагалася мобілізувати народні маси проти Народного Руху України. Як повідомляє активіст Української Гельсінської Спілки Богдан Горинь, міське та обласне Товариство ветеранів війни й праці 16 вересня поблизу стадіону «Дружба» у Львові влаштували мітинг, на якому, згідно з наміченою програмою, мало відбутися обговорення платформи КПСС з національного питання. В дійсності, як зазначає Б. Горинь, мітинг влаштовувався з метою засудження РУХ-у та створення протирухівської організації на зразок «Інтерфронтів». Присутні на мітингу, переважно партійні і комсомольські функціонери, тримали червоні й червоно-сині прапори. Однак, громадськість міста не залишила цю подію без уваги. Тисячі львів'ян взяли участь у мітингу і принесли з собою синьо-жовті прапори.

Промовці від організаторів мітингу розповіли присутнім про те, як багато зробила советська влада для нинішнього щасливого життя жителів Західної України. Реакція слухачів на такі заяви була досить жвавою. Більшість учасників висловила своє ставлення до них криками «Ганьба!»

Від незалежних громадських організацій на мітингу виступали Всеволод Ісків (РУХ), Вячеслав Чорновіл та Богдан Горинь (УГС). Також виступали редактор газети «Львівська молодь» і член-кореспондент АН УССР Голубець.

Мітинг не схвалив жодної резолюції, бо свою резолюцію організатори мітингу запропонувати не наважилися, а резолюцію РУХ-у зачитувати заборонили.

УСТАНОВЧИЙ З'ІЗД НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ В КИЄВІ

УЦІС) Нижче подаємо одержані матеріали з України від учасників Установчого З'їзду Народного Руху України за перебудову, який відбувся 8, 9 і 10 вересня 1989 р. у Києві, в Актівій залі Політехнічного Інституту. Матеріали передаємо в оригіналі, в якому ми їх одержали з України.

* * *

У днях 8-10 вересня 1989 року в Києві, в Актівій залі Політехнічного Інституту відбувся Установчий з'їзд Народного Руху України за перебудову. На з'їзді були понад 1100 делегатів від усіх областей України і не менше пів тисячі гостей із усіх республік Советського Союзу та закордону.

З'їзд, замаєний українською національною символікою, розпочався гимном «Ще не вмерла Україна». На з'їзді був затверджений статут і програма Руху, з якої усунуто пункт про керівну роль комуністичної партії. Делегати осудили партійно-бюрократичний апарат України як реакційний і поставилися вимоги про негайне зміщення з керівництва першого секретаря ЦК компартії республіки Володимира Щербицького. З'їзд обрав керівні органи НРУ. Головою Руху став письменник Іван Драч, головою Ради представників — депутат Володимир Яворівський, головою Ради колегій — депутат Володимир Черняк, а головою Секретаріату — член УГС Михайло Горинь.

Ряд промовців на з'їзді, зокрема голова УГС Левко Лук'яненко, поставили питання про необхідність для України повної державної незалежності. Під час роботи з'їзду, за стінами Політехнічного Інституту стояли сотні людей, які слухали виступи делегатів через встановлені назовні гучномовці.

Особливо багато людей зібралися 10 вересня пізно ввечері під кінець з'їзду. О 23.00 годині з'їзд завершив свою роботу і делегати та люди, що зібралися на майдані перед Політехнічним Інститутом, 5-тисячною колоною із синьо-жовтими прапорами рушили до пам'ятника Шевченкові. Там проведено мітинг, на якому виступили голова Руху Іван Драч, депутат Володимир Яворівський, письменник Павло Мовчан, член УГС Михайло Горинь та інші. Мітинг закінчився співом Шевченківського «Заповіту».

Пояснення: В структурі Руху є три Ради: Рада представників, до якої входять представники від областей; Рада колегій, до якої входять представники різних референтур-колегій, наприклад, правничої, культурної, релігійної, економічної, екологічної і т.п.; Рада національностей, до якої

входять представники різних національностей в Україні [ця Рада ще не є повністю зформована і навіть голови ще не обрано на з'їзді]. Крім Рад, створено Секретаріат Руху. Всі голови Рад і голова Секретаріату є одночасно заступниками голови НРУ).

УСТАНОВЧИЙ З'ЇЗД НРУ ЗА ПЕРЕБУДОВУ

(Подали Анна Стеців і Михайло Осадчий)

Київ, 9.9.1989

В актовій залі палацу культури Київського Політехнічного Інституту продовжує свою роботу Перший З'їзд Народного Руху України за перебудову. А на площі біля палацу зібралися сотні людей. Вони приїхали сюди з різних областей України. Піднявши синьо-жовті знамена, люди слухають трансляції З'їзду. Є серед них молоді і старші, робітники і службовці, студенти. Ми розмовляли в основному з представниками східних областей України. Запитували їх про те, чого вони чекають від З'їзду НРУ, як ставляться до національної символіки та закону про державність української мови. Люди відповідали, що чекають від З'їзду консолідації перебудовних сил в Україні, що втішені, що через увесь З'їзд проходить ідея єдності усіх націй у боротьбі за перебудову. Ми маємо право на національну символіку, на те, аби говорити на рідній землі українською мовою. Ми визнаємо таке право за кожним народом, як і те, щоб представники всіх інших національностей мали право на вільний розвиток своєї мови і культури, живучи на нашій українській землі. Було приємно чути такі слова від людей, бо вони перегукувалися з тим, про що говорилося на З'їзді.

Це дає право зводити висновок — З'їзд НРУ має велику підтримку в народі. Про це свідчить досить незначна, але характерна, на наш погляд, деталь. Сьогодні ранком, їдучи на З'їзд, ми взяли таксі. І коли таксист довідався, куди ми їдемо, відмовився взяти гроші за проїзд. — Я так рідко чую українську мову в Києві, — сказав він. — Бажаю успіху в роботі Вашого З'їзду НРУ.

Отже, З'їзд НРУ продовжує свою роботу. А на вулиці співають стрілецьких пісень. Люди вітають один одного з великим святом України. З однією з перших наших перемог. НРУ набирає розгону.

СЛОВО МИХАЙЛА ГОРИНЯ

Народам світу треба було пережити штучно викликаний в Україні голод, найжорстокішу Другу світову війну, концтабори Біломорканалу, Воркути, Колими, Бухенвальду, Майданека, аби зрозуміти, що роками пропагована тоталітарними режимами філософія ненависти, знецінення

особи, народу, перетворення їх у знаряддя для досягнення злочинних цілей можуть привести до катастрофи.

В пошуках виходу з моральної кризи, післявоєнна демократична думка звернулася до відродження гуманістичної теорії цінності особи, як вінця творіння, а її процвітання — як основної мети. Замість пропаганди міжрасової, міжнаціональної і міжкласової ненависти і перманентної боротьби на чільне місце стала ідея братства між людьми і народами.

Саме ці принципи лягли в основу «Загальної декларації прав людини ООН», міжнародних пактів про економічні, культурні, громадські і політичні права, конвенції про попередження злочинів геноциду і покарання за нього, і «Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам», які в 70 і 80 роки були підтверджені учасниками Гельсінської і Віденської нарад з питань безпеки і співробітництва в Європі, в тому числі представництвом СРСР. Вони проголошували найвищим досягненням людства створення такого світу, в якому люди будуть вільні від страху і злиднів — цих двох найважливіших атрибутів рабства, матимуть свободу думки, слова, переконань, совісти, особисту недоторканість, тайну переписки, право на отримання і поширення інформації, незалежно від кордонів, право на утворення асоціацій, профспілок, приватних шкіл, право на зібрання, демонстрації, мітинги і страйки, право вибору місця проживання, виїзду з країни і повернення до неї.

Із цього далеко не повного переліку прав висовується постать вільної людини, у розпорядження якої даються всі блага соціального поступу. Різким контрастом виступає образ людини, який складався на основі 70-річної практики соціалістичного будівництва. В нас особа стала рабом. Від неї відібрали власність, право на вільний вибір місця проживання, підпорядковували жорстокій контролі за допомогою паспортної системи, по суті, позбавили майже всіх перерахованих вище політичних прав. Масовий терор породив панічний страх. Саме він — один з найбільших злочинів тоталітаризму.

Жертви терору в могилі, нащадки живуть, але тінь убитих переслідує їх на кожному кроці. Цей страх наповнює важкими кайданами на ногах і душі, не даючи змоги йти в ногу з часом і піднятися вгору над сьогоденням, аби визначити подальші віхи нашого поступу.

Вороги демократизації й національного відродження вміло використовують інерцію страху, як знаряддя владарювання. Вони його підживлюють мікрорепресіями, але коли народня воля вимагає радикальних змін, тоді маємо Тбілісі.

Не робімо собі ілюзій щодо влаштування перебудови згори. Репресивна машина не демонтована. Сьогодні вона працює у чверть сили, але, збагачена досвідом боротьби з народом, вона завтра може бути пущена на повний хід. Вовки ніколи не стануть ягнятами. . .

ВИСТУП ДІЯЧА ПОЛЬСЬКОЇ «СОЛІДАРНОСТІ», Відповідального редактора «Газети виборової» Адама Міхніка

Ми разом переживаємо кінець тоталітарної системи, кінець сталінського комунізму. Я привіз вам привітання з Польщі від діячів «Солідарності», від депутатів до польського сейму. Слухаємо ваш з'їзд і з радістю та зворушенням спостерігаємо ваше національне відродження. Маємо за плечима великий відтинок спільної історії, доброї і поганої, але спільної. Запитуємо нині: що нам завжди псувало наше співжиття? І думаємо, що прийшов час назвати те зло своїм іменем — шовінізм. Ви, українці, і ми, поляки, добре знаємо обличчя великоросійського шовінізму, скільки він приніс шкоди і самим росіянам, бо не може бути щасливим той народ, який зневажає і пригнічує інший народ. Шовінізм — це ім'я ненависти між народами. Розрізняємо шовінізм народів великих і могутніх та народів слабких і загарбаних. Але і один, і другий — це хвороба. Захищаймося від неї. Усуваймо ми, поляки, шовінізм із польських сердець, а ви, українці, з українських сердець.

Я — діяч «Солідарності», тієї, яка прагне побудувати демократію на традиціях виrozumіння і боротьби проти тоталітарних ідеологій. Виходимо з християнських традицій, з вільнолюбних змагань польської інтелігенції, з опору польського села проти колективізації. Але понад усе — із страйкової боротьби польських робітників. І тому ми не є ні «правими», ні «лівими», як кажуть про нас у світі, а ми є поляками і солідарними. Церква навчила нас, що кожен із нас повинен відкинути тоталітарне насильство над сумлінням, а клякати лише перед Богом. І саме завдяки цьому ми вільні і можемо будувати стосунки з іншими народами як вільні з вільними, як рівні з рівними.

З увагою і надією спостерігаємо за змінами, які відбуваються у Москві, — процес демократизації, перебудови, демократизації і гласності. Бачимо у тому шанс для центральної і східної Європи, бачимо у тому дорогу до нового європейського співжиття. Спільна європейська сім'я має бути збудована на рівних правах для всіх народів. Кожен народ повинен мати право на свою самобутність, на свою історію, на свою національну символіку. Кожна національна меншість повинна мати загарантовані людські права. Якщо такого ладу не збудуємо, чатує на нас «балканізація» — між-національна ворожнеча і військова комуністична або антикомуністична диктатура. Майбутнє має право і на національну солідарність, і на повагу до інших. А це — відкриті кордони і спільна боротьба з екологічною загрозою. Західна Європа знайшла такий модель співжиття, ми мусимо віднайти власний модель.

Ми щасливі, що нині, в ці історичні, урочисті хвилини для України і всієї Європи, в цій залі є і поляки. Ми щасливі, що в час національного відродження, за яке ви заплатили таборами, судовими процесами, терпінням, стражданнями, смертями найкращих синів цієї землі, з вами «Солідарність», і з вами Польща. Щастя вам! Хай Бог дасть вам сили!

Хай живе демократична, справедлива, вільна Україна!

ВИСТУП ВАСИЛЯ БАРЛАДЯНУ НА УСТАНОВЧОМУ
З'ІЗДІ НРУ

Шановні Пані і Панове!
Співвітчизники!

Мені постійно доводиться приїздити до Києва з Одеси. Але я — відрядник 700-тисячної галузки українського народу, що є частиною корінного населення Молдавії. Внаслідок національної політики КПСС нас по війні позбавили шкіл. 44 тисячі українців, що живуть у фашистській Румунії, бо націонал-комунізм — це теж фашизм, мають ліцеї, педагогічний коледж, відділення у Букарестському університеті, катедру в Інституті іноземних мов, газету, альманах. А 700 тисяч моїх земляків позбавлені голосу й права на рідне слово. І сьогодні вороги молдавського народу називають нас російськомовним населенням. Примушують селян щотижня віддавати одноденний заробіток у фонд страйкуючих колонізаторів.

Проте тільки визнання молдавської мови державною й мовою міжнаціонального спілкування поверне моїм землякам голос і право на рідне слово.

Важким виявився шлях до цієї трибуни. Я записався на виступ 8-го перед початком З'їзду. Усі чули, що головуючий запевнив: «Представникові молдавських українців надамо слово завтра». 9-го я знову записався на виступ. І знову просив, аби мені дали час для повноцінного виступу. Але вчора про моє бажання забули. Організатори З'їзду віддають перевагу киянам і львів'янам. Гадають, що в провінціях розумних голів немає. Проте доля України вирішиться не в Києві і не у Львові, а на Сході та Півдні. Нагадаю: нашому народові шлях до незалежності в 1918-1919 рр. перетнули т. зв. Донбаська советська республіка й причорноморські міста, які не дали Центральній Раді заволодіти військовою флотією. Флоту було потоплено, а відтак було потоплено й нашу незалежність.

Мав намір виступити з аналізом «платформи» КПСС з національного питання. За чотири хвилини аналізу не зробиш. Якщо вдасться, то хібащо зупинюсь лише на деяких важливих моментах цієї ворожої народам «платформи».

Критикувати КПСС — це не антисоветщина. В СРСР є тільки одна антисоветська організація, яка відібрала у Рад народних депутатів всю владу. Ім'я цієї антисоветської організації — КПСС.

Шановні Пані і Панове! Ми переживаємо дуже цікавий час. Називаю його бездержав'ям. Держава — це економіка й економічні зв'язки. Ні економіки, ні конкретних зв'язків не існує. І якби сьогодні навіть малесенька, але економічно сильна країна, скажімо, Південна Корея, побажала завоювати СРСР, то їй вистачило б свого економічного потенціалу, аби дійти до Москви й там піднести свого прапора.

Проте доба бездержав'я цікава ще й тим, що існує влада, в руках якої такі репресивні органи, як армія, КГБ й міліція. Але нинішнє бездержав'я передусім цікаве такою революційною прикметою, як **двовладдя**. **З**

одного боку влада КПСС, а з другого — влада страйккомів, які вже існують в Кемеровській області й у нас в Донбасі. Не демонстрації, а страйки — єдиний мирний шлях до завоювання народом влади.

Для того, аби відродити державність, треба демонтувати все те, що нагородила КПСС за 72 роки свого панування. Усе, що ми сьогодні маємо, — економічну катастрофу, духовий занепад — було запрограмовано КПСС. Саме вона знищила майже 109 мільйонів безневинних людей. Це правдива цифра. 10-го червня, коли 3'їзд народних депутатів ССРСР оголосив себе «найвищою державною владою в країні», Михайл Горбачов заявив, що «20 мільйонів комуністів спроможні й далі виконувати ролю 'носія' програмних цілей». І саме тому завдання народу полягає в тому, щоб цих програмістів позбавити влади раз і назавжди. Але в складі ССРСР Україна буде жити, як духово, так економічно. Сьогодні тільки економічно безграмотна людина може виступати проти самостійності України. У «Програмі» РУХ-у незалежність сором'язливо називається суверенітетом. Останній зводиться до госпрозрахунку та самофінансування. Панове, «суверенітет» перекладається з німецької та французької на українську як незалежність. І не треба цього соромитися.

Автори «Програми» не лише соромляться, але й не називають цілі історичні епохи своїми іменами. А це вже гра. Панове, ми граємося, коли говоримо, що за часів Сталіна було порушено «ленінську національну політику». Те, що ми сьогодні маємо, якраз і є ленінською національною політикою. Не був Ленін другом народів. Ось що він писав у «Тезах» з національного питання: «Визнання соціал-демократією права всіх націй на самовизначення аж ніяк не означає відмови соціал-демократії (яка зараз називається КПСС — В.Б.) від самостійної оцінки доцільності державного відокремлення тієї чи іншої нації в кожному окремому випадку».

Ось уже другий рік 76 відсотків населення Нагірного Карабаху бажає возз'єднатися з Вірменією, а КПСС не бачить у цьому «доцільності». Якби після того, як обласний Совет Нагірного Карабаху схвалив рішення про возз'єднання з Вірменією, партія не озиралася на Ленінову «доцільність», не було б сумгаїтської різанини.

Закон, вірніше, проект закону УССР про мови — теж провокація.

Партія нав'язує нам в Україні російську (мову), як мову міжнаціонального спілкування. КПСС обрала ще за часів Леніна російську (мову), як жаргон, що об'єднує злодіїв у концтаборах, аби душити народи. І при цьому посилається на Леніна. Доки ми не скинемо з п'єдесталу цього боввана, нас дуритимуть різного роду теоріями.

Головуючий Михайло Горинь: «Прошу звільнити трибуну. Ви вичерпали свої чотири хвилини».

Барладяну: Нам потрібна тільки незалежність. Якщо виходити з сьогоднішніх народних потреб, то незалежність — це мило, хліб, м'ясо. А для нас усіх — свобода особистості, розквіт культури й добробут. Хай живе незалежна Україна!

Павло СКОЧОК

РУХ — ЦЕ ПЛЮРАЛІЗМ

*Невиголошене слово на 1-му З'їзді
Народного Руху України в Києві*

Вступ

Після бою, як кажуть, кулаками не махають. І хоч в бою, що тривав в Києві з 8 до 10 вересня 1989 року на Установчому з'їзді Народного Руху України публічно повоювати мені з трибуни не дали, вважаю за свій громадянський обов'язок піддати розголосові текст, який я підготував для виступу на тому З'їзді. Роблю це для своїх читачів і слухачів для того, щоб вони об'єктивніше орієнтувались в поляризації сил, які зіткнулись під прапорами Руху.

Лідери Руху, проголосивши вустами поета Павличка перед делегатами в перший день роботи З'їзду про підготовку резолюції про політичну недовіру сьогodнішнім керманичам застійної України Щербицькому і Шевченко, в останній день раптом дали задній хід і резолюції на розгляд З'їзду не подали. Народного депутата ССРСР від України Куценка, який перед закриттям рухівського віча піддав за цей положливий крок нещадній критиці його ініціаторів і присутнього в залі завідувача ідеологічного відділу ЦК Компартії України Кравчука, головуєчий з Президії безцеремонно позбавив слова. Печально, що в ролі позбавлювача був не кручений з епохи застою поет Павличко, який в цей момент головував на З'їзді і по-езуїтськи докладав максимум зусиль, щоб згладити гострі кути у виступах радикальних ораторів, а мій колега по «Українському віснику» й УГС Михайло Горинь, якому поет передав мікрофона в Президії. Побачити свого соратника, 12-літнього в'язня комуністичних концтаборів, одного з лідерів УГС, в ролі захисника режиму було настільки дико, що я, вдосталь накричавшись за три дні роботи З'їзду разом з залею «Ганьба!» на адресу недругів вільної України, вимушений був прокричати незвичне «Ганьба Гориневі!».

Трохи полегшало від того, що таку ж печаль побачив я і на обличчях своїх сусідів — Василя Барладяну і Степана Хмари, найрадикальнішого з ораторів з'їздівських і чи ненайбезкомпроміснішого в дні роботи З'їзду бійця, та однак через призму тієї розділеної на трьох печалі фінал З'їзду видався мені оперетковим, хоч на сцені одягнуті в барвисті українські вишиванки співаки публічно виспівували нашого загнаного (...), не питаючись, річкою побігли мені на груди з-під окулярів сльози. Крізь ті сльози з висоти 23-ох років опору збанкрутілій системі запитую свою сиву голову, що ж то я спостерігаю:

— плюралістичну Україну?

— зодягнуте у вишиванку шоу, вміло розігране неокомуністами Драчем, Павличком і Яворівським, що раптом, засоромившись здобутого в роки стагнації лавреатства, стали рятувать неньку Україну?

— втому чи надто замудрий крок соратника на шляху до української столиці, де він, згодившись очолити в Русі головний секретаріат, збирається поселитись?

— малоросійське тавро на лобастій голові української державности?

* * *

Несподівано для себе напередодні цього З'їзду одержав я від його організаторів пропозицію стати з своїм вірним пером під рухівські стяги для редагування газети. Це й вимусило мене вийти на цю високу трибуну.

Для тих, хто мало інформований про мою творчу долю, рекомендую: незалежний журналіст Павло Скочок. Творчого апогею в журналістиці досягнув у 60-ті роки в газеті «Радянська Україна». В 1966 році за активні протидії першим брежнєвським політичним арештам на Україні від офіційної журналістики був відлучений. В роки застою збанкрутіла система намагалась насильно залишати мене своїм прибічником за допомогою психотропних засобів за стінами бастіону розвиненого соціалізму — в дніпропетровській спеціальній в'язниці Міністерства внутрішніх справ. Бог поміг — вижив, пером скоряти слово не відучили. Влітку 1987 року впарі з Вячеславом Чорноволом легалізували незалежний «Український вісник». Не зважаючи на кепський стан здоров'я і побутову невлаштованість, з юнацьким запалом гасав по всіх гарячих точках розбурханого Союзу, став рекордсменом перестройки по адміністративних затриманнях, членом Міжнародної федерації журналістів. Коли ж Чорновіл з амбітних, не творчих міркувань розпустив редколегію «Українського вісника», спрямував пресову службу УГС на продукування інформаційних шпигачок і став для здобуття дешевої популярності лицемірно-старанно хрестити на масових молебнях свого безбожного лоба, то моя перманентно непокірна душа знову стала незалежною серед незалежних, занурився в господарські клопоти в убогій садибі в рідному Острові над Россю, куди після відбуття ув'язнення мене виштовхано з Києва жить; потихенько студією своїх «Симиренків». Тут і знайшла мене рухівська пропозиція. Для відповіді на неї з висоти 23-літнього стажу опору існуючій на рідній землі системі є потреба прояснити один принциповий момент.

В силу історичних умов, веління Божого чи нашого географічного становища, українська державність мислилась досі лише в моменти, коли мала опертя на козацькі шаблі. Руки наші нині, як відомо, безшабельні, а доля прив'язана налігачем до чужого воза. Інтернаціонально-імперського того воза ведучий корінник на ім'я КПСС дотяг нині до прірви. Ветхий великодержавний віз ось-ось розсиплеться на друзки, та завислий над прірвою ведучий коник аж ніяк не демонструє реального мислення, по інерції лякаючи страхом загнані до імперії народи лише підупалою силою кованих державних копит. Для народів тих, цинічно ствердив після большевицького перевороту 1917 року російський монархіст Шульгін, «интернационал смоется, а Единая Неделимая останется». Фальшивий інтернаціонал, як вочевидь бачимо, таки «смывается», а ось «Неделимая»...

Російських та українських соціялістів, що збирались руйнувати імперію одним махом, український наш державний розум, Драгоманов, любив безжально отверезлювати улюбленими словами: «се діло затяжне».

В моменті, що переживаємо сьогодні, багатьом з нас хотілося б забути про фатальний наш, шабельний, спосіб здобування волі й пристати до цивілізованого парламентського. Америки тут не відкриваємо. Інший наш світлий розум, гетьман Мазепа, що прекрасно володів і словом, і шаблею, одним з найважливіших державних постулатів для козацької нації відстоював оцей: «доходьмо всього правом».

Чітко кажу про парламентський шлях здобуття незалежності, бо в умовах сьогоднішнього моменту, втретє після 1905 і 1917 років посланого Богом нашому стражденому народові в цьому столітті, пункт цей має бути домінантою для кожного громадського об'єднання, що, мов гриби після дощу, вибруньковуються на нашій розбурханій землі. Хоч в програмі Народного Руху України державницькі наміри його фундаторів і не зовсім окреслені, проте окремі дії, надто боротьба за альтернативний виборчий закон, вселяють надію, що це неформальне об'єднання стане незабаром наймасовішим на Україні. Цим не кажу нічого образливого для Української Гельсінської Спілки. На моє тверде переконання, УГС і не повинна прагнути до масовості, а стати через місяць на своєму Установчому з'їзді елітарною національною партією, яка, рішуче відкинувши збанкрутілі федеративно-конфедеративні ідеї, стане серйозно готувати державних мужів для самостійної України, а не займатися химерами.

Химер вистачає і в Русі. Та до них я ставлюся поблажливіше, в складі ж строкатого громадського об'єднання набагато менше, ніж в УГС, гартованих політтаборами українських патріотів. Найбільша з химер — провідна роля збанкрутілої КПСС — випаровується, думається, вже на цьому З'їзді. З-поміж інших ахіллесових п'ят Руху особливо кинулась мені в очі одна. Про неї, власне, я дізнався з передвиборчого інтерв'ю Івана Драча «Вечірньому Києву», та не думаю, що наш відомий бард, повторно згоджуючись слугувати громаді (очолювати Рух напевне ж буде), так швидко поміняв погляди.

Відповідаючи кореспондентові на запитання про ставлення в часи перебування до ОУН, Іван Федорович відповів, що майбутню Україну він хотів би бачити під прапорами Скрипника і Довженка, а не Бандери. Віддаючи належне хистові поета і будучи гарної думки про його інтелект, дивуюся, як він так примітивно дався газетяреві бути загнаним на слизьке, а потому ще й поїхати до Львова виборювати депутатство. Якби в депутати виставлявся я, то на каверзне вчора запитання відповів би, що, відкидаючи сьогодні в ОУН збройний шлях в боротьбі за державну незалежність, бачу в майбутній плюралістичній Україні Степана Бандеру в пантеоні кращих її синів. . . Може, газетяр з «Вечірнього Києва» і перебрехав поетові слова, та якщо й сьогодні ти, шановний Іване Федоровичу, так дивисься на зусилля ОУН здобути державність в глупу воєнну ніч на порубіжжі двох тоталітарних систем Сталіна і Гітлера, то годі тобі розраховувати на перші ролі серед українських державних мужів, задовольнишся другими, як і в поезії, де ти своїм, прийнятим в лихі часи лавреат-

ством і пеаном «сонцесяжній Програмі» (ясна річ, КПСС, а не Руху) добровільно віддав корону короля української поезії Василю Стусові, прах якого незабаром буде перевезено з табірної цвинтаря до Києва.

Кажу правду в очі лідерам Руху, бо комусь же й треба казати, коли навіть мій найближчий колега по незалежній пресі Вячеслав Чорновіл поспішив заявити світові про сверблячку відредагувати відомий заклик львівського опришка Івана Макара ставити пам'ятники бандерівцям, як і всім жертвам сталінського терору. Не думаю, що бойовий наш публіциста добавив цим наміром собі лаврів чи відвернув лявіну казенних звинувачень вірнопідданої преси від УГС, яка до того ж поспішила вилучити Івана Макара зі своїх лав, не добавивши в очах радикалів ані грана до свого рейтинга. Ось вам і плюралізм в дії, якого ми всі так прагнемо: комуніст Драч разом з тінню відлученого від їхньої партії Довженка геть відкидає державницькі зусилля оунівця Бандери, комуніст Кравчук критикує комуніста Драча, дисидент Чорновіл з висоти своїх 15-ти табірних літ зверхньо дивиться на тримісячний тюремний досвід Макара, той Макар, в свою чергу, не лише критикує на мітингах лідерів УГС за амбіційність, а й створює свою організацію на засадах ОУН-УНР, а збудлений же розвинутиим соціалізмом народ, прозріваючи, тисячоголосно кричить під мурами Президії Верховної Ради УРСР: «Геть Щербицького! Геть комуністів!».

Плюралізм такий, люди добрі, не повинен нас лякати. Це нормально — в суперечках народжується істина. Дай, Боже, щоб плюралізм наш розвивався і кріп, а не захлинувся під траками танків, які конаюча імперія, вважає, уже виставила на балтицьких фронтах. Український фронт порятунку лише формується, то ж пошли, Боже, йому та ще вільновибраним народним депутатам спроможність врятувати цю нещасну землю від громадянської війни, дай змогу стражденному 50-мільйонному народові спокійно зажити в дружній сім'ї народів світу. «Хто володіє Україною, той володіє Європою», — зганьбив нас перед світом Гітлерів соратник Розенберг. Час вже нам самим володіти Україною.

Мусів тут внести принципову ясність для відповіді на пропозицію українського руху-фронту, бо маю їх цього року вже три. Соратники по УГС пропонували редагувати нашу газету «Голос відродження». Згоджувався при умові розв'язання моїх житлових проблем в Києві чи селі — живу в перекошобоченій халупі. Місяць тому Іван Макар кликав редагувати їхню газету. «Не поспішай, Іване, — сказав йому на те, — ось радикалізується УГС на своєму установчому з'їзді, займе чітку державницьку позицію Рух і тоді, можливо, відпаде потреба в твоїй організації».

Так що ж, дивіться, шановні лідери Руху. Якщо мовлене мною за цією трибуною для вас не пустий звук і ви дійсно збираєтесь рятувати Україну, то ось вам моя чесна рука, нелживе перо і — за роботу: творити рухівську газету не згідно латвійської «Атмоди» чи нашої першої української — «Рада», породженої революцією 1905 року. При згоді в принципових справах, другорядну проблему — моє повернення до Києва — для вас буде розв'язувати простіше: як-не-як прожив я в столиці нашої більшу половину свого 54-літнього віку, звідси сідав політв'язнем до тюрми,

та й пращур мій у восьмому коліні, козак київського полку Івашко Скочок, топтав бруківку «матері городів руських» ще при Богдані Хмельницькому, як про це свідчать Кулішеві «Акты Юго-Западной России». Так що й справа мого повернення до столиці мала б стати для Руху принциповою, — не буде ж він надалі спокійно спостерігати, як безпардонно селиться тим часом у Києві різна непотріб, як вільно розгулює по Хрещатику чорний від крові дітей українських матерів генерал-афганець Громов, нині командувач військами Київського округу, імперська місія якого на Україні аж надто прозора: не вгризли афганців, то хохлів доконаємо.

На цьому можна й закінчити безхитру свою промову. Скільки ж вже можна хитрувати? «На цвинтарі розстріляних ілюзій уже немає місця для могил» — прокричала наша свідомість голосом Симоненка на останній хвилі тієї, хрущовської, перестройки. За вікном сьогодні нова. Химерна вона у нас. Химерний і перебудовний Рух, в лавах якого останні квитконосці збанкрутілої імперії, політичні жертви тієї партії, неокомуністи, декоративні гегемони на силі існуючої системи — робітники, з прошарком і недекоративним — шахтарі, прозрілі міліціонери, творчі амбітники, незалежні народні депутати залежного парламенту і хто там ще? Та це реальність. Реальність, правда, під прицілами імперських танків генерала-афганця Громова. Та що ж поробиш — таку посилає нам Бог чи доля. Долі, кажуть, треба коритись. То що — й собі спробувати? Незалежним був в офіційній пресі, незалежним в незалежній, то, може, згадати молодість і в рухівській спробувати, раз того вимагає Україна, що теж хоче бути незалежною! Тож: СЛАВА НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ!

Огляди, рецензії

Володимир ЖИЛА

ПОШУКИ НОВИХ ШЛЯХІВ

Василь Ящун, «З нив і доріг життя», поезії (Пітсбург: Українсько-Американське Літературне Видавництво, 1986). 196 стор. Ціна 12 амер. доларів включно з пересилкою.

На книгарських полицях недавно появилася друга збірка поезій Василя Ящуна. У ній поет наполегливо шукає нових шляхів у літературі, нових поетичних прийомів і засобів зображення. У його віршах все частіше постає ідейна суперечка, змагання, боротьба. Він поступово виходить на шляхи медитативної лірики та ділиться з нами своїми думками, висловлює вагання, заперечення тощо.

Естетичний ідеал Василя Ящуна складався під впливом народно-пісенної творчості та кращої поетичної літератури — як рідної, так і чужої. Уже в одному з перших віршів поета ще 1937 р. чуємо навіяні цими впливами мотиви та інтонації — відтворення минулого, пройнятого смутком і тугою:

При церкві кілька могилок,
Тендітні хрестики на них,
Ніхто не знає, хто там спить
З часів далеких, не нових.

Від церкви кроків двісті вбік —
Біленька школа край села.
Там років п'ять навчався я,
Там книжка радістю була.

(«Мое село», 1937)

За звертанням до церкви в рідному селі не важко вловити уболівання молодого поета щодо невідрадної долі українського села та України взагалі. Ці почуття він надхненно висловлюватиме у своїй пізнішій творчості.

Його дитячі та юнацькі літа припали на буремно-тривожну пору в історії українського народу. Затяжна війна за відновлення нашої державності, а згодом непримиренні відносини під польською, совєтською і німецькою окупаціями зробили великий вплив на долю поета.

Василь Ящун народився 24-го січня 1915 р. на Поділлі, в селі Шнирів,

Брідського повіту, в родині селян. Початкову школу закінчив у рідному селі, а середню освіту здобув у польській гімназії в Бродах, в якій українська мова і література були обов'язковим предметом для українців. Готувався він стати священиком і 1938 р. закінчив філософсько-теологічні студії у Греко-Католицькій Богословській Академії у Львові. Під час большевицької окупації Галичини 1939-1941 рр. працював учителем української мови й математики в неповно-середній школі в містечку Лешнів. 1944 року Ящун переїхав до Грацу на університетські студії слов'янської філології, які закінчив докторатом 24-го липня 1948 р., захистивши дисертацію «Культ св. Миколая в українському фолклорі й церковнослов'янській літературі. Самобутні риси і впливи Заходу і Сходу». До США прибув 1949 р. і тут поволі, але впевнено, почав будувати своє майбутнє. Почав працю 1956 р. в середній школі як викладач латинської мови, опісля перейшов на посаду лектора в Пенсильванському університеті, потім став доцентом у Стейтовому університеті в Айові, а 1965 р. — звичайним професором у Пітсбурзькому університеті. Тут працював до 1981 р., коли вийшов на пенсію як заслужений професор у науково-педагогічній і науково-дослідницькій ділянках із признанням заслуг для громади.

За 25 років праці в трьох різних університетах, професор Ящун викладав 29 різних курсів (13 звичайних і 16 аспірантських) з різних ділянок слов'янських мов, лінгвістики й філології. Керував магістерськими тезами й докторськими дисертаціями та був членом численних комітетів для докторських дисертацій в інших відділах. Він автор шести наукових монографій, двох педагогічних книг, численних наукових статей і рецензій та дійсний член НТШ. 1981 року появилася його перша збірка поезій «Дійсне і мрійне», яку критика прийняла прихильно. Автор цієї праці, у своїй рецензії, писав:

«Збірка *Дійсне і мрійне* — це молодечі поетичні надбання Василя Ящуна (сьогодні професора-емерита й науковця), шукача якоїсь укоханої вищої правди, яку він розглядає в площині дійсного й мрійливого. Він не прихильник абстрактного експресіонізму й штучних новотворів, він твердо стоїть за поворот до справжнього реалізму іноді з мотивами неоромантики. Його мистецькі образи доспілі, відстояні, відзначаються всебічністю життя. У нього немає ні порожнечі мислі, ані порожнечі діла, навпаки, в його віршах домінує свіжість і самородність. Він знає життя й самородну душу й пише про них тепло та з чуттям»¹.

В. Ящун почав захоплюватись поезією ще десь 1937 р. (єдиний вірш, що зберігся з того часу, — «Мое село»), творячи ліричні вірші в стилі тодішніх галицьких поетів. Проте ця творчість не задовольняла його. Під час першої большевицької окупації Галичини, озирнувшись на своє минуле, він знову почав писати вірші, ладен охопити українську дійсність у болісних стражданнях. Про ці роки він пише таке:

1. «Свобода», 27 листопада 1982 р., стор. 2 і 3.

«Муза часто підходила до мене, але з її принадою насувалось теж мариво небезпеки з боку більшовицьких можновладців, які часто впадали в школу, де я мешкав, та розглядались по всіх кутках; пильнували мене. Муза підсувала мені теми, які були б завели мене на Сибір або кинули за колючі дроти. Ці теми знайшли свій вислів у низці віршів, написаних тількищо під час німецької окупації та в час студентських років у Грацу. Саме в цьому періоді я написав понад сорок віршів, але ніколи не намагався їх видати. Усю цю збірку я привіз до ЗСА 1949 р. і вона пролежала на полиці аж до 1980 р. Була б вона, мабуть, і далі лежала, якби не Яр Славутич, який, прочитавши її, заявив, що її варто видати. Я вибрав 36 віршів і видав як «Дійсне і мрійне» 1981 р.»².

Збірка «З нив і доріг життя» обіймає 102 поетичні твори (у тому числі 26 віршів, написаних у роках 1951-1955 і 1960-1961, тексти яких наново переглянуто й дещо поправлено, та 57 перекладів з англійських, американських, німецьких, польських, російських і білоруських поетів (22 автори). Усі інші вірші написано після 1980 р., коли поет вийшов на пенсію. Він так пише про цей період своєї творчості: «Вийшовши на пенсію, я продовжую науково-дослідницьку працю, а час, що його забирала мені викладацька праця в університеті та пов'язані з нею інші зайняття, я посвячую тепер поезії. Моя муза голосно заговорила до мене моїм знанням, досвідом і почуваннями, і я йду їй назустріч, щоб, таким чином, частинно надолужити втрачене, через обставини недосяжне в минулому»³.

Отже, поет не відразу стає виразником своєї музи. Кожен новий вірш наближає його до ідеалу — гармонійної єдності у сприйнятті прекрасного і його естетичного зображення. Це можливе лише при утвердженні на позиціях українського національного світогляду. Поет відчув це всім своїм еством ще 1937 року:

В могилі дух завзятий їх
Дрімає легко, щоб почуть
Синів дорослих спільний клик
І їх вести на краю путь.
(«Моє село»)

Бурхливі події українського життя та глибокі студії в американських університетах перетворили слово поета з дрібних ліричних роздумувань і вібрацій у його ранній поезії в сильний мистецький засіб аналізу, філософського обґрунтування та прагматичного вислову національно-політичної суті нового життя, що привертають увагу в збірці «З нив і доріг життя». Його серце часто сповнюється журбою і тривогою за долю України, але він теж вірить у її нове життя на волі. Він пише:

2. З листа до Володимира Жили з 18 квітня, 1986 р. Лист на руках у адресата.
3. Там же.

Здається, уже не побачу тебе
в моєму житті на цім світі,
щоб в Божому пляні і благословенні
дивитись на радісні сльози твої
в рожевім світанку твого воскресення.

(«Моя Батьківщино»)

Поета глибоко хвилює також думка про роль української жінки, а зокрема української матері, що

Підносить до неба задумливі очі
І долі благає для дочки і сина.

(«Українська мати»)

Не визначаючи точно її ролі, поет вірить у неї, вірить у її завдання — утверджувати правду, бути виразником прагнень народу. Чіткий ритм вірша, його карбівний стрій та емоційна забарвленість зливаються наприкінці з голосом поета, що впевнено заявляє:

Під неба покровом, незламна душею,
Твердиня традицій і світло пенатів
Сіє відвічно в народних скрижалях —
Дочка України, заслужена мати.

(Там же)

Завдяки широті світогляду та вмінню всебічно розглядати життя і пофілософському усвідомлювати його, поезія Ящуна стає справжнім мистецьким зображенням явищ і духа часу з його складністю і драматизмом:

Наш змаг увічниться тріумфом
Над тьмою злоби й ганьби,
Бо наша сила й перемога —
Христос і дух до боротьби.

(«Століттів десять проминає»)

Яскравим взірцем ліричних ідеалів поета є його широкий тематичний діапазон: природа, людина і Бог; людина — одиниця суспільства й народу, поезія патріотична, сатирична й присвятна (в основному такий плян цієї збірки). У віршах стільки ж енергії, а головне, любови до Творця та свого народу. Все це сприяє утвердженню світлого, прекрасного; а найважливіше — викликає упевнені емоції, почуття віри й ствердження глибокої справедливості:

Народе мій, ти твір Творця,
Твоя я частка, син, дитя.

(«У всесвіті»)

Найбільшої сили слово поета досягло в поемі «Провина і кара». Читаючи цей твір, переносимось думкою до часів голоду в Україні й жорстокої окупації Галичини більшовиками (1939-1941). На широкому епічному полотні автор зображує трагічну історію своєї вітчизни, що впала жертвою російсько-комуністичного експерименту, зазнавши страшного матеріального й духового спустошення. Історія вчителя Пирого — це не відірваний факт, а уривок того страшного горя, що його судилось пережити патріотам України. Перед нами, ніби на екрані, проходять суворі епічні картини національного лихоліття, поєднані тут і там з виявами воістину високої віри поета — голосом його віщої правди:

«... сила в нас самих. Могутність — це наш шлях.
Хто ж дав нам вірус, хлист слабих — москаль, татарин, лях?»
.....
Де згода, Павле, і любов — там сила, ріст, краса;
Де гнів єднання розколов — там рабства зла коса.

Духова краса й велич віри тут очевидні, але бувають і сумніви, що підповзають і ранять душу народу. Тон поеми урівноважений і спокійний, не зважаючи на їдкий біль з приводу знищення й розлуки:

«Спини
Покоси смертної коси. Пречистая верни
Його для мене і дітей! Верни, верни, верни!»

Дуже часто в центрі уваги поета — слово, його рідна мова. Він її любить і вона для нього не просто матеріял, з якого він ліпить свої твори, а «скарб душі, розуму і волі», щось «наче нектар Божий чародійний». Його мова бринить, відтворює цілу гаму звуків, творить мелодію, що викликає і подив, і зачарування:

Моя ти мово! Скарбе мій коханий!
З тобою я живу, думки мої мережу
На струнах арф твоїх принадних і рясних.
(«Рідна мова»)

Муза Ящуна в цій збірці — в помітному вияві свого всесилля. Його мистецькі зображення ясні й промовисті. Вони відображають його ідеалістичний реалізм в усуцільненні з неоромантичними мотивами. У нього багато радості життя, яку він розуміє по своєму. Він уміє органічно поєднати в собі гнів і ніжність, розум і почуття, його сила в кровних зв'язках з народом, якого він частка й виразник його прагнень. Його думка найкраще втілилась у вірші «Він квіти мистецькі ростив для народу»:

Він квіти мистецькі ростив для народу,
Плекав їх під сонцем своєї душі,
Їх запах вдихають в погоду й негоду

Верхи і низи, і лани, й комиші.

Його для народу багате суцвіття —
Народна і людська краса на століття.

Вірш, до речі, присвячений Богданові Лепкому, винятковому лірикові, поезія якого сповнена громадянського патосу й патріотичних почуттів.

У своїх багатьох віршах із загальнолюдською тематикою поет розглядає людину як мікрокосм, у якому існують елементи добра й зла, гарного й поганого, з перевагою одних чи інших у залежності від розуму й волі самої людини. У віршах присвятних елементи релігійно-філософський і національний об'єднуються в одну цілість. Помітна широка ерудиція поета, що дозволяє йому використати багаті образні й емоційні засоби рідної мови, збагатити їх глибокими думками з метою зробити поезію дохідливою і зрозумілою для широких кіл народу.

У збірку включено також 57 перекладів слов'янських і неслов'янських авторів, близьких перекладачеві ідейно-тематичним змістом, але в більшості різних духом, патосом і мистецькими спроможностями своєї творчості. В перекладах, з якими я мав можливість ближче ознайомитися, збережено ритм оригіналів, віршовий розмір, дотримано характер римування та найголовніше — не втрачено суттєвих елементів змісту й стилістичних особливостей першотвору.

Яскравою ілюстрацією доброго перекладу можна вважати вірш Янки Купали (1882-1942) «Пам'яті Тараса Шевченка», що добре відтворює дух першотвору та його ідейно-мистецьку своєрідність. Переклад читається і сприймається природно, вільно:

До нас твоє слово також долітало;
Ми слухали пильно, що скаже сусід.
В віночок твоєї великої слави
Прийми наш листок — білоруський привіт!

У Василя Ящуна немає якоїсь спеціальної вишуканості по лінії сучасного модернізму, проте в його віршах знаходимо багатство добрих стилістичних засобів, як, наприклад, персоніфікації, алегорії, метафори, порівняння, алітерації, епітети тощо. Так, основа вірша «Слова-вінки» будується на п'ятьох поставлених епітетах-тезах:

Є слова звичайні,
Прості й життєдайні;
Є слова крилаті
Й слова вузькуваті.

Епітети зведені в окрему семантичну й конструктивну систему градацій-атрибутів, що кожен наступний втілює окрему важливу рису слова, а разом вони складають картину його чуттєво-емоційної функції, що апелює до людського розуму. Вірш кінчається ланкою епітетів, створюючи велике силове поле, що моделює структуру цілого:

Велична і славна,
Сумна і страждальна,
Багата та бідна,
Жива і промінна,
Розп'ята й нетлінна
Моя Україна!

Ці епітети взаємно себе доповнюють у першій, другій і четвертій строфах, творячи контраст у третій і п'ятій. Таке використання епітетів збільшує експресивну навантаженість вірша, в якому слова, крім свого основного змісту, створюють характерну тональність, диференціюючи поняття та образи.

В основному вірші поета, між якими є теж 16 гарних сонетів, написані у формі традиційних ритмічних римованих строф з різноскладовими стопами, серед яких частіше виступають дактилі, ямби, амфібрахії та анапести. Мова поета нормативна, багата й добірна. Знаходимо також чимало новотворів, наприклад: шовколиста (липа), злотострунні (тони), темнохмар'я, змієвидні (блиски), тиходійно, чорнокрильна (ніч), тепловійний (усміх), льодозмійки, плодорости, лихоспливи, чортокрилля, гаслодань, пановито, холоднолеза (журба), трудовтіха, вабноосніжна (задум), блідолистий (звій), сяйно-видове (квіття), доброфоб і ін. Діалектизми зустрічаються рідко. Вони служать для експресії, вужче для типізації мови персонажів.

У збірці «З нив і доріг життя» В. Ящун виступає як національний поет з універсально-ідеалістичним світоглядом, з визнанням примату духа над матерією. Біль українського села й міста — це його біль, а страждання, висловлені народом, — це його страждання. Звідси сила й наснага його слова. Збірка в цілому — цінний здобуток української літератури в розсіянні, вона знайде свого вдячного читача.

Книжку можна замовити:

Prof. Wasyl Jaszczun,
1415 N. Euclid Avenue,
Pittsburgh, Pa. 15206,
U.S.A.

ЛІТОПИС ПРО ДІЇ УПА НА ПОДІЛЛІ

Влітку ц. р. вийшла друком нова важлива книга про УПА. Третя подільська воєнна округа «Лисоня», що є 12 томом книжкової серії (Літопис УПА). В книзі зібрані матеріали й документи про дії УПА на території «Лисоні». Воєнна округа «Лисоня» охоплювала приблизно територію сучасної Тернопільської області. Проте до неї не входили райони колишнього Крем'янецького повіту (Волинь), зате до неї належали деякі райони

Кам'янець-Подільської (тепер Хмельницької) області, а за німецької окупації — також колишній Рогатинський повіт.

Книгу підготував і зредагував Євген Штендера. Вона має 352 сторінки, англomовні резюме, багато оригінальних ілюстрацій, список скорочень і вичерпний показник. Ціна тому — 15 дол.

Головним матеріалом тому є виготовлений командою Третьої ВО «Лисоні» документ під заголовком «Короткі описи боїв 'Лисоні' (від 16 грудня 1943 до 2 серпня 1945)». В цьому документі коротко описані майже всі бої відділів УПА на території округи за понад півтора року. Важливість цих описів у тому, що вони зроблені працівниками штабу воєнної округи, які розпоряджали звітами і персонально знали ці відділи УПА. Тобто описи оперті на найбільш вірогідних джерелах. Власне тому — вони неоцініме джерело інформації про УПА і її дії на цьому терені. В них майже завжди названі відділи УПА, їхні командири, місця, де відбувалися бої, часто поданий кількісний стан відділу, його організація, озброєння тощо. Такої багатой документації не має жодна інша воєнна округа УПА. Документ цей був відкритий проф. П. Потічним у національному архіві США. У 1946 р. представники УПА передали цей документ до амбасад США у Варшаві, звідки він був пересланий до Вашингтону, де зберігався як «тайний» аж до декласифікації у 1982.

Історію діяльності відділів УПА «Лисоні» доповнюють ще й інші підпільні документи та матеріали, що надруковані в цьому томі. Між ними неповна версія коротких описів боїв, списки боїв, списки полеглих на полі слави, спомин про сотника Дмитра Карпенка («Яструба») й інші. Найцікавішим між ними є «збірник революційних пісень», що вийшов у підпіллі в 1947 р. для відзначення 5-річчя боротьби УПА. Назва співаника — «Повстанський стяг», автор або укладач — «Санік». Він містить 20 пісень з нотами, біографічно-історичні примітки й «Післяслово» про ці пісні й про п'ятирічну боротьбу УПА. Всі пісні оригінальні, досі невідомі в українській діаспорі. Найцікавіші між ними — це про полк. Дмитра Клячківського (Клима Савура), про кур. Дмитра Карпенка («Яструба»), про працівницю УЧХ Галину Гусак («Ракету»), Дмитра Мирона, «Кармелюка», про Гурбинський бій УПА з большевиками і бій чоти УПА з полком німецької поліції у Загорівському монастирі на Волині. Виготовлені в підпіллі ноти поміщені перед кожною піснею. Всі ці підпільні матеріали, за винятком споминів про сот. Д. Карпенка, друковані на еміграції вперше. Їх оригінали зберігаються в архіві ЗП УГВР.

До підпільних документів належить ще «Характеристика Залозецького району», пера «Жура» з 1946 р. Автор, сам працівник районної адміністрації, дуже прозоро описав працю советських установ району, що, крім НКВД, війська й міліції, налічували понад 300 працівників. Автор показує, як цей величезний державний апарат витискав останні соки з українського селянина й робітника.

Окремий розділ книжки становлять написані на еміграції спомини учасників боротьби УПА і збройного підпілля на території Третьої подільської ВО «Лисоні». Ст. бул. Михайло Небола («Голка») описав свої переживання в час побуту в УПА в роках 1943-1945. Він був вояком,

курсантом підстаршинської школи, ад'ютантом курінного «Романа» і заступником сотенного «Чорного», а якийсь час також сотенним. Про це і про свій марш на Захід він широко оповідає у споминах «Лісами та ярами західнього Поділля». Чот. «Чорноморець» написав спогади про одну з перших сотень УПА в Галичині «Трембіту». Вона вишколювалася й найдовше діяла в Карпатах, але більшість її вояків походили з Поділля. «Збручанський» кинув у своїх споминах жмут світла на події за фронтом напровесні 1944 р. Там він вступив до волинської сотні УПА під командою «Тополі». Андрій Галайбіда, кол. станичний села Сільце Божиківське Підгаєцького повіту, описав працю станиці — найнижчої клітини підпільної адміністрації — за часів німецької окупації. Знову ж Петро Кузьма («Камінь») описав працю низового підпільного адміністративного апарату в Велико-Глибочоцькому районі, також за німецької окупації.

Книга ще має розділ «Додаткові списки полеглих вояків». У цьому розділі поміщені зібрані на еміграції життєписи і списки полеглих у боротьбі з окупантом вояків УПА, вояків збройного підпілля, діячів ОУН і також замордованих окупантами селян і робітників. Найбільше прізвищ зібрано за селами, бо односельчани звичайно знають про своє село. Редакції вдалося зібрати понад 500 прізвищ полеглих. Це охоплює лише незначну частину сіл подільської воєнної округи УПА. Редакція закликає й надалі присилати інформації про боротьбу і про впадших, які будуть надруковані чи використані в дальших томах «Літопису УПА». Такі інформації повинні збирати також земляцькі комітети й публікувати у своїх виданнях.

Назагал цей том «Літопису УПА» дуже багатий новими різноманітними матеріалами. Він виповнює нову, досі велику білу пляму в історії УПА. Том вийшов коштами нового фундатора «Літопису УПА» Степана Гаврилюка з Йонкерсу, Н. Й., що пожертвував 25,000 дол.

Замовлення на книжку просимо слати на адресу:

Litopys UPA, P.O. Box 97,
Station "C", Toronto,
Ont. M6J 3M7,
Canada.

Богдан БУДУРОВИЧ

СОРОК ЛІТ НА БОЙОВІЙ СТІЙЦІ

*До появи збірника статей і есеїв Романа Рахманного**

Ім'я Романа Рахманного — одного з найвидатніших журналістів, публіцистів і радіокоментаторів нашої діаспори — добре відоме українському читачеві. Від кінця Другої світової війни, коли його статті почали появлятися в підпільній пресі України, аж до сьогодні він стояв мужньо й непохитно на сторожі української справи. Співзасновник і редактор газети «Час» у Фюрті та «Української Трибуни» в Мюнхені, головний редактор «Гомону України», керівник української радіослужби СіБіСі, викладач української літератури на МекГільському університеті в Монреалі — ось кілька головних етапів та досягнень його багатогранної кар'єри. Чотири десятиліття, підсумком яких є *«Україна атомного віку»*, — це довгий і важкий шлях, пройдений ним прямолінійно і послідовно. Його двотомник — це вимовний та вдумливий коментар до історії того періоду, багатий не тільки на глибокі й проникливі спостереження про наше минуле й сучасне, але й на думки, які, за словами автора, «могли б пригодитися в будівництві особистої та збірної концепції державницького українства».

Це, зрештою, не перша спроба зібрати журналістичний дорібок Рахманного та звести його, так би мовити, до спільного знаменника, згруповуючи його статті навкруги певних основних проблем. Ще починаючи з 1960 року, появилось кілька збірок його писань (*«Кров і чорнило»*, *«На п'ятдесятій паралелі»*, *«Вогонь і попіл»*, *«In Defense of the Ukrainian Cause»* та інші), що засадничо торкалися двох головних тем: тодішньої ситуації в Україні та життя і майбутніх перспектив українців у розсіянні.

Упорядниця двотомника, Надія Олійник, вибрала з багатого дорібку Рахманного найкращі й найсуттєвіші статті, есеї і нариси, які, з одного боку, дають повну і різноманітну картину основних подій і напрямків у житті України й української діаспори, а з другого, дозволяють читачеві пізнати глибше й осмислити неабиякий публіцистичний і літературний талант самого автора. Щоправда, деякі речі, включені в двотомник, вже друкувалися окремими виданнями чи відбитками, або входили в склад інших збірників, але їхня поновна публікація дозволяє читачеві ще раз продумати та оцінити їх в контексті інших писань автора. Як сам Рахманний пояснює у своєму вступному слові, чотири десятки років, що їх покривають ці дві об'ємисті книги, «становлять один чітко закреслений

* Роман Рахманний, *«Україна атомного віку». «Есеї і статті, 1945-1986»*. Редакція і вступна стаття Надії Олійник. 2 томи. Торонто, Видавництво «Гомін України», 1987-1988.

період атомного віку», розпочатий ядерною бомбою, скиненою на Гірошіму, і завершений чорнобильською трагедією.

Упорядниця поділила весь збірник на вісім розділів, чи, радше, тематичних циклів (по чотири в кожному томі) і вміло підбрала найбільш репрезентативні та найцікавіші статті, есеї і нариси з кожної групи. Перший цикл — «Слово на сторожі» — присвячений українській пресі в діаспорі і в самій Україні, другий — «Україна і світ» — обговорює різні аспекти міжнародного становища України в сучасному і майбутньому, третій — «Український діалог» — включає уявні й дійсні дискусії автора з різними особами і читачами в Україні (деякі з них справжні журналістичні шедеври), а четвертий — «Жива Україна» — слідує за розвитком самотійницької української думки в Україні і в діаспорі.

Другий том збірника ще більш різноманітний своїм змістом і приковує увагу читача не тільки пристрасністю і запалом цілої низки викривальних статей і памфлетів, спрямованих проти ворожих імперіялізмів (цикл «На позвах з імперією»), але й всесторонньою обізнаністю автора зі специфічними проблемами історії України, силою аргументації та ясністю думки (розділи «За суверенну українську державу» і «Пріоритет української організованості»). Особливо вражає вийнятова увага, яку Рахманний присвячує ролі Церкви як одного з основних чинників нашої історії. Крім своїх публіцистичних кваліфікацій і глибокого знання політичної та історичної проблематики, автор виявився також досвідченим літературознавцем, який чітко і переконливо накреслює силуети окремих письменників та вміло й тонко аналізує їхні твори і літературні явища в цілому (цикл «Літературно-критичні нариси»).

Хоч час інколи знецінює журналістику і публіцистику, писання Рахманного за останні десятиліття зуміли успішно видержати цей важкий іспит і звучать ще сьогодні актуально та немов перегукуються з сучасними подіями. Гостра логіка, проникливість і передбачливість в оцінці головних напрямків історичного процесу в Україні та на міжнародній арені, і рівночасно легкість вислову та добірна, соковита мова — це основні прикмети журналістичного дорібку Рахманного. При цьому треба теж відмітити, що зовнішня форма деяких його статей — навіть на політичні чи історичні теми — іноді виходить поза межі публіцистики і надає їм посмак літературно-мистецького твору. Зрештою, всі циклі збірника об'єднує одна провідна думка: Рахманний одержимий Україною — її минулим, сучасним і майбутнім, а його палка проза бойового трибуна ближча до гнівної, буремної лірики Стуса чи Симоненка, ніж до сухих, безпристрасних писань кабінетних експертів. Очевидно, що емоційна наснаженість стилю Рахманного може бути не під смак деяким його читачам, а ще інші можуть бути вражені його наявною байдужістю до світових проблем, які не мають безпосереднього відношення до української справи («А до того я не знаю людства»); але першу з цих характерних особливостей його писань можна пояснити вдачею і темпераментом автора, а другу — його всецілою і беззастережною відданістю своєму народові, яку він поділяє зі своїм улюбленим постом Іваном Франком («А у мене ти сам лиш, один, і тебе мені досить»).

Як ми згадали вище, двотомник Рахманного — це вдатний і репрезентативний підсумок його журналістичної праці за останніх сорок літ, але це аж ніяк не означає, що він сам готовий вважати його завершенням чи епілогом своєї багатогранної і невсипущої діяльності. Будемо надіятися, що полум'яне слово автора, яке вперше пролунало в жорстокі роки руїни, коли катаклізм Другої світової війни прокотився нашою землею, буде далі стояти на сторожі української справи в цей не менш вагомий і хвилюючий час: коли «розковуються заковані люди» і коли, за його власними словами, «організації та люди революційно-визвольного світогляду й діяння повинні рішуче зміцнювати й прискорювати цей рух до усамоствінення української духовно-політичної думки — у вільному світі та в Україні».

Примітка Редакції: д-р Богдан Будурович — історик, професор Торонтського університету в Канаді.

В. ГОЦЬКИЙ

ЩЕ ОДИН АЛЬБОМ

Так, ще один Альбом присвячений нашій Церкві. І ще одна книга, яка збагатила наш ювілейний дар нашій Церкві. Могло б здаватися, що того роду дублювання зайве. Але після перегляду книги раз, а потім вдруге, думка міняється. Назовні виглядає те саме, що ми бачили та читали в попередніх альбомах з тієї самої тематики, однак підхід і спосіб наświetлення зовсім інші.

Чудовий своїм зовнішнім виглядом альбом «Церква в руїні», що її автором є інж. Іванусів, детально відтворює церкви колишньої Перемиської єпархії, отже, виключно греко-католицької, що залишилася в межах теперішньої Польщі, та з яких лише деяка частина збереглася.

Коментарі та історичне введення опрацьовані по-науковому, з можливими всякими даними про кожну церкву та її сучасний стан. Але багато чого недоговорено. Автор, з якихось собі відомих причин, обійшов мовчанкою акції УПА проти насильного переселення та проти бандитських нападів польських боївків на українські села, хоча згадує про помордованих священиків та про примусове переселення українського населення.

Тут хочу згадати про новий «Альбом Українських Церков Закарпаття, Лемківщини, Холмщини та Підляшшя». Альбом цей приготував та зібрав для нього матеріяли ред. М. Поврозник, а книгу видала Українська Видавнича Спілка в Лондоні, в ювілейний 1988 рік. Ціна альбому £10.00, або 18 амер. доларів. Альбом має 320 стор. та містить около 270 знімок наших церков із згаданої території України, яка нині приєднана до чужих держав. Сорочинку виконав п. Марко Мудрий.

В Альбомі немає поділу на греко-католицькі чи православні церкви.

Також упорядник поставив собі одну особливу ціль. Вказати знімками наших церков, які нині, може, вже й не існують, по яких часто і сліду немає, хто ті дома Божі будував, і чия це земля, на якій їх було здвигнено.

Ось уривок з вступного слова: «В храмах Божих відбита глибока християнська віра, неповторне в своїй оригінальності та красі архітектурне та художнє мистецтво, висока культура та духовність українського народу. . . На протязі століть храми Божі на всіх просторах України були не лише осередками релігійного життя, але не менш наукового та культурного і через це стали вони національними твердинями. . .».

Далі читаємо: «Видаючи Альбом частини українських церков Закарпаття, Лемківщини, Холмщини та Підляшшя. . . прагнемо зберегти для історії це, що в умовах чужини можна було зібрати, чи то з архівних матеріалів, чи з оригінальних світлин останнього часу. . . Наше видання на відміну від інших обіймає майже всі землі України, що знаходяться зараз у межах Польщі чи Чехо-Словаччини. Багато з церков нині вже залишились лиш на світлинах. . . Варто звернути увагу, що з около 200 світлин українських церков, ані одна не є повторенням іншої, що вказує на величезне багатство церковного архітектурного мистецтва. . .».

У тих коротких словах умістовлено ціль видання. Це не наукова праця, а праця душі й потреби хвилини — врятувати в пам'яті людській всі оті скарби, які витворила українська релігійна спільнота протягом віків у ділянці церковної архітектури, такої відмінної від західньої і такої багатої у своєму стилі. А нині зумисне нищеної!

* * *

Що ж ми знаходимо в Альбомі? Крім коротких речевих вступних слів видавництва та самого редактора, маємо згадку про фундатора (є ще такі жертвенні одиниці серед нас!), а також короткі пояснення в чотирьох мовах — англійській, французькій, німецькій та еспанській. Потім короткий енциклопедичний опис тих частин нашої батьківщини, які нині опинилися поза кордонами УРСР, себто під Польщею та Чехо-Словаччиною, з відповідними картами. Все це взятє із Енциклопедії Українознавства, що дає читачеві можливість докладніше ознайомитись з тими частинами нашої батьківщини, які відступила Москва нашим сусідам.

Черговий коротенький список священиків (на жаль, лише греко-католицьких), помордованих поляками під час Другої світової війни. А їх — 33. Теж подано серед яких обставин їх убито.

Дальший розділ — це поазбучний список усіх місцевостей, про які є подані знімки, і врешті від стор. 41 до 312 поміщені 270 світлин, які упорядник того Альбому зумів роздобути, наших церков у більшості поруйнованих, або перемінених на польські костьоли.

На закінчення подано знімки церкви Свв. Володимира та Ольги, побудованої у Волвергамптоні з нагоди Ювілею 1000-ліття, та пам'ятника Св. Володимирові в Лондоні і фрагмент з його посвячення. Для пам'яті

читачів подано теж репортаж про цю подію посвячення пам'ятника та небуденного величавого концерту української релігійної музики з нагоди 1000-літнього Ювілею, відбутого в Лондоні 29.5.1988 р.

Обидва ці моменти, церква-пам'ятник у Волвергемптоні та пам'ятник Хрестителеві України, ніби не належать своєю тематикою до самого Альбому та його завдання. Але, коли вдуматись, то вони саме і підкреслюють тяглість нашого духовного життя. Вони вказують, як українська людина тісно пов'язана з християнською духовністю, як вона з руїни на батьківщині черпає сили для відродження нашого церковного життя на чужині.

Альбом цей — не якась забаганка одиниці. Це потреба душі сотень-тисяч, щоб підкреслити саме оту тяглість нашої духовности в розбудові нашого церковного будівництва, отого Собору душ, що для нас став твердинею нашого буття, став запорукою незнищимости духа нації.

В інших подібних виданнях, може й більш розкішних, знаходимо архітектурно-технічні пояснення нашої церковної архітектури, стилеві пов'язання з візантійським будівництвом, чи точні та вичерпуючі історично-статистичні дані про парафії, церкви та ін.

У праці ред. Михайла В. Поврозника знаходимо щось зовсім відмінного. Тут бачимо незнищимість української душі, яка виявляє себе в церковній архітектурі. Тут маємо у практиці український екуменізм, бо поділ на віровизнання відсунений на другий план, а на першому стоять наслідки Христового благовістя для українського народу. А резюме в чотирьох європейських мовах робить цей Альбом доступним теж чужинцям. Тому він знаменито надається на подарунок приятелям-чужинцям, щоб наша правда ширилася серед них. Оце друге, побічне завдання цього Альбому, бо перше й найважливіше — це самому ознайомитись з його змістом і зробити Альбом настільною почесною книгою у своїй хаті для дітей і для гостей.

* * *

У книзі є деякі недоліки, може не суттєві, але всетаки недоліки. У самому наголовку перший недолік, чи радше — неточність. Подано, що церкви «Закарпаття, Лемківщини, Холмщини та Підляшшя». А між Лемківщиною і Холмщиною пролягає немалий простір нашої батьківщини з містами Перемишль, Ярослав, Лежайськ та Любачів, які не належать ані до Лемківщини, ані до Холмщини. Вони творять під географічним оглядом «Посяння», а під розговірним «Долиняни». На тому коліні Сяну є ще кілька містечок та десятки наших сіл, про які мова в Альбомі.

Другим огріхом є кілька перекручень назв сіл, або неточних очеркнень їх приналежності. Наприклад, стор. 35: о. І. Гайдук був адміністратором села Лубни, а не Лубин. На тій же самій сторінці подано, що о. Лев Собор був адміністратором с. Кобильниця Руська, а не Руська Кобилиця. Також ніде не можу знайти села Величиховичі, де був убитий о. В. Ридош. На стор. 188 при знімці подано «Мілик б. Мушини» — має бути Милик. На стор. 213 при знімці подано «Поздяч пов. Ярослав». Фактично Поздяч належав до пов. Перемишль. Також на стор. 291 і 292: церква з підписом «Чарне», — це очевидно сучасна спольонізована назва місцевости.

Подібних помилок, може, є й більше, та вони зовсім не зменшують документальної вартості Альбому. Їх треба буде лише виправити, якби прийшлося готувати черговий наклад видання. А це зовсім можливе. Бо хоча кола наших читачів маліють за кордоном, та хто зна, чи не буде потреби наситити того роду працею запотребування з рідних земель.

І хоч це вже друге подібне видання у 1000-ліття про наші церкви, та його вартість набагато цінніша від попередніх, бо в ньому відчувається українську душу, відчувається свідомість ваги збереження отих перлин українського духа, збереження принципів українського екуменізму і пов'язання з нашим буттям на цьому терені. Тому я сподіваюся, що наклад скоро розкуплять усі ті, хто в душі своїй плекає любов до своєї Церкви і віри.

Замовлення разом з належністю треба слати до:

Ukrainian Publishers Ltd.,
200 Liverpool Road, London N1 1LF,
Great Britain

або до українських книгарень.

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —
ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,
ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН
І ФОНД АБН!

Питання правосуддя

Пейшенс Т. ГАНТВОРК

СПРАВА ДЕМ'ЯНЮКА Коментар юриста

(Переклад з англійського Святослава Караванського)

25 квітня 1988 р. ізраїльський суд виніс присуд смерти Іванові Дем'янюкові, колишньому громадянину США, за вбивство 900.000 гебреїв у сумнозвісному таборі смерти Треблінка. Цей вирок, як здавалося зразу, був успішним завершенням 12-літніх спільних зусиль американських та ізраїльських чинників, з одного боку, і юридичних органів ССРСР, що про них я маю уявлення¹, з другого боку. Однак, протягом 12 місяців, що минули з дня оголошення присуду Дем'янюкові, світова совість не могла заспокоїтися. Я, й собі, спонукана совістю і моральною повинністю юриста й американського громадянина, не могла мовчати. Як наслідок, з'явилася ця аналіза справи Дем'янюка і zarazом заклик до всіх, хто її прочитає, поставитись до цієї праці толерантно й без упереджень.

Історія мого зацікавлення справою. Уперше я запізналася із справою Дем'янюка 3 червня 1987 р., коли доповідала комісія адвокатів штату Арізона (США) про угоду між Асоціацією американських адвокатів (ААА) і советськими адвокатами. Представник ААА Вейман Ландквіст прибув з цієї нагоди із Сан-Франциско викласти позицію свого проводу. Торкнувшись «вигід» угоди між ААА й советськими адвокатами, п. Ландквіст пояснив, що він, Вільям Фалсграф (президент ААА), Менахем Бергер (президент юристів Ізраїлю) і Александер Сухарев, голова Асоціації советських юристів, уможливили, завдяки згаданій угоді, доставку советських свідчень у справі Дем'янюка.

Думка про те, що А. Сухарев, советський пропагандист, антисіоніст і голова одіозної Асоціації советських юристів буде доставцем «доказів» у одній з найскладніших і найтяжчих справ нашого століття, не давала покою. Подумавши, що слова Ландквіста треба переказати обороні Дем'янюка, я так і зробила. Після цього я зацікавилась справою сама, обтяжена думкою, що *невинну людину можуть засудити* за один з найтяжчих злочинів історії.

1. Авторка була ініціатором успішної міжнародної кампанії (1986-1988 рр.), що закликала Асоціацію американських адвокатів припинити її формальні контакти з Асоціацією советських юристів (АСЮ). Бувши нібито правовою організацією, АСЮ являла собою невичерпне джерело пропаганди й дезінформації.

18 квітня 1988 р., коли Дем'янюка визнано винним, мене поймав жах від припущення, що будь-який суд, не кажучи про ізраїльський суд, може винести вирок, не взявши до уваги, що оборона дістала змогу подати судові виправдовчі матеріяли, видані сім'ї Дем'янюка у січні 1988 р. судом дистрикту Колюмбія на підставі Акту про свободу інформації². (Коли ізраїльський суд відхилив клопотання про допит нових свідків, я зробила висновок, що Дем'янюка виправдають).

25 квітня 1988 р. Дем'янюкові було винесено присуд смерти. Широка громадськість здебільшого вважає, що смертний вирок можна застосувати, коли скоєння підсудним жахливих злочинів незаперечне. Так само, більшість людей не припускає можливості смертного вироку у справах, де має місце великий ризик помилок і у фактах, і у процедурі упізнання. Оскільки я вірю, що Дем'янюк невинен, я зараховую його справу до тої категорії справ, де надто велика можливість помилки не дозволяє перед лицем освідомленої й розсудливої громадськості виносити присуд смерти. З причин викладених нижче я не бачу в проведеному судовому розгляді підстав для застосування кари смерти.

У травні 1988 р. репортер газети «Арізона ріпаблік» попросив мене прокоментувати політику уряду США в питанні депортації колишніх американських громадян до ССРСР на страту (або її еквівалент). Я опублікувала кілька статей, висловлюючи свою незгоду з такою політикою, а також побажання, щоб осіб, підозрюваних у воєнних злочинах, судили в США з усіма юридичними гарантіями, прийнятими в американському судочинстві³.

Тим часом мій колега у галузі людських прав Вільям Вольф опублікував кілька статей про справу Дем'янюка. В. Вольф — це надихущий взірець гебрейського віроісповідання й моралі для тисяч, а то й мільйонів людей, бо він не зупинився перед наслідками, які можуть виникнути для гебрея й сіоніста від висловлювань з приводу засуду Дем'янюка.

У додаток до цього коментаря наведено два уривки з розмови В. Вольфа та колишнього в'язня Треблінки п. Глейзара, звідки випливає, що ізраїльська офіційна особа нібито намагалась перешкодити контактам адвокатів Дем'янюка з п. Глейзаром.

Тут треба відзначити, що Бюро спеціальних розслідувань (БСР) Департаменту юстиції США і далі практикує нічим не виправдане затаювання свідчень, необхідних для забезпечення повноцінної

2. Тут ідеться про свідчення колишніх в'язнів Треблінки, які не визнали в Іванові Дем'янюкові «Івана Лютого». Видати ці свідчення обороні Дем'янюка Департамент юстиції США довгий час відмовляв, послаблюючи таким чином можливості оборони.

3. Одну з цих статей наведено в додатках до цього коментаря.

оборони І. Дем'янюка. Свідчення Річарда Глейзара, Курта Франца (коменданта Треблінки) і Франца Сухомела (охоронця табору) так і не було видано з архівів БСР адвокатам І. Дем'янюка, mimo всіх зусиль сім'ї останнього. Ці свідчення містять безцінний виправдовчий матеріал для оборони.

*Посвідчення особи з Травників*⁴. Єдиний вагомий доказ, що його подало звинувачення на процесі Дем'янюка, було посвідчення особи з Травників. Виходячи з моєї поінформованості про використання дезінформації й фальшивих доказів у советській юридичній практиці, не можна виключати можливість підробки посвідчення советськими службами, аби підтримати звинувачення проти Дем'янюка, висунуте перший раз у відомому пропагандивному виданні «Вісті з України» 1975 року. Той факт, що згідно з посвідченням Дем'янюк служив у таборі Собібор, а не в Треблінці, пояснюється тим, що «Вісті з України» зразу оголосили І. Дем'янюка охоронцем у Собіборі, але це звинувачення Департамент юстиції не зміг підтримати свідченнями колишніх в'язнів.

Як визнають тепер усі сторони, автентичність посвідчення не можна виводити з того, що експерти звинувачення не знайшли слідів підробки в елементах чорнила й паперу. Свідчення *усіх* експертів — звинувачення й оборони — щодо підпису Дем'янюка встановили, що підпис чи то підроблено, чи то нема як визначити підроблений він чи справжній.

Що більше, відповідно до советських вказівок, експертам оборони не було дозволено відокремити фото від посвідчення для експертизи чорнила й клею на зворотньому боці фота, що могло б остаточно визначити, підроблено документ чи ні.

Цілком очевидно, що посвідчення не може бути «незаперечним» доказом вини І. Дем'янюка. І вирок ізраїльського суду у справі Дем'янюка так і каже, що він покладається не на посвідчення особи, а на упізнання свідків. Представник центру Симона Візенталя Мартин Мендельсон заявив у своїм виступі на радіопрограмі «Франтлайн» 19 квітня 1988 р. (радіостанція WNTR), що й він не покладається на посвідчення з Травників, а виключно на покази свідків. (Побіч усього іншого, можна спитати, чому посвідчення особи, що його охоронець мав носити при собі, опинилось у Советському Союзі).

Мене зацікавили обставини, що супроводили заяву на перехресному допиті судового експерта Вільяма Флінна, свідка оборони,

4. Травники — нацистський концтабір у Польщі, де вишколювано охоронців для служби в інших таборах, таких як Треблінка й Собібор. Посвідчення особи, нібито виписане в Травниках на ім'я Івана Дем'янюка, було доставлено американській та ізраїльській владі советськими органами, як передають, через посередника — американського промисловця Арманда Гаммера.

що, будучи пов'язаний контрактом з фондом оборони Дем'янюка, він не може свідчити. Деякі коментатори гадають, що ця заява ставить під сумнів його свідчення, що документ з Травників — підrobка. Причиною заяви Флінна стала та обставина, що після того, як суд вилучив велику частину майбутніх показів В. Флінна на захист підсудного⁵, адвокат Дем'янюка прийняв рішення відкликати В. Флінна як свідка «на знак протесту», що дозволено за законами Ізраїлю.

Виконуючи рішення про відклик свідка, Едвард Нижник⁶ у перерві свідчень В. Флінна довів до відома останнього, що свідок підлягає судові у разі, коли він не підкориться рішенням оборонця й не припинить свідчити. Після цього В. Флінн зробив свою заяву в суді, яка стала предметом суперечливих коментарів.

Викладені вище обставини й заява свідка В. Флінна були наслідком постанов ізраїльського суду, що обмежував свідчення свідків. Ці обставини аж ніяк не спростовують opinіі експерта В. Флінна у справі Дем'янюка. (В. Флінн це той експерт, який установив 1975 року, що мормонський лист «Білої Саламандри» під-роблено, після того як 12 експертів світової слави визнали лист за справжній). У справі Дем'янюка В. Флінн зробив висновок, що посвідчення особи з Травників — фалшивка. Цей висновок збігається з висновком д-ра Джуліуса Гранта, британського судового експерта документів, який викрив фабрикацію «Щоденників Гітлера». Д-р Грант показав на процесі Дем'янюка, що найвищий ступінь фахової впевненості виявляє в посвідченні особи з Травників ознаки підrobки.

Оpinія цих експертів, разом з нездiбнiстю звинувачення визначити автентичність підпису Дем'янюка, виключає можливість, що посвідчення особи з Травників може бути підставою для засуду, тим більше підставою для винесення остаточного присуду смерті.

Свідчення очевидців. Ізраїльський суд у своєму вирокі твердить, що експериментальну науку про пам'ять і свідомість не ро-

5. Треба відзначити, що на перехресному допиті В. Флінн не міг сказати чогось суперечливого собі, бо його записана на тасьму заява на семінарі судових експертів, зображувана ізраїльською прокуратурою в суді як нібито «несумісна», насправді сумісна з його свідченнями в Ізраїлі. Ось що заявив Флінн на зборах судових експертів Південного Сходу (США) у жовтні 1987 р.: «Якби я не вивчав цю (Гофмана) справу, документи Марка Гофмана, я був би абсолютно певен, що посвідчення особи з Травників є справжнє. Знання того, що я знаю зараз, без сумніву, вплинуло на мій підхід до таких документів. Ми всі хотіли б вірити, що існують готові ключі до розгадок, легко збагненні експерту документів, але, як ви побачите, коли хтось має у своїх руках відповідне чорнило, відповідний папір і може вправно підrobляти підписи, то має місце збіг обставин, що виходить за межі цієї (Гофмана) справи». Заява ця зовсім не значить, що посвідчення особи з Травників є справжнє.

6. Едвард Нижник — зять І. Дем'янюка і президент фонду оборони Івана Дем'янюка.

звинуту до такої міри, щоб виміряти вірогідність юридичних упізнавчих процедур вірогідним тестом пам'яті. Згідно з цим, суд вилучив з матеріялів справи покази свідка оборони, експерта пам'яті й свідомости, які сприяли обороні Дем'янюка.

Усупереч цьому твердженню, ізраїльський суд першої інстанції базує далі свій вирок на зовсім недоведеній і науково неперевіреній тезі, що, попри тривалий час, в'язні-переживці Голокосту пам'ятають обличчя своїх мучителів, отож свідки на процесі Дем'янюка не могли помилятися, упізнаючи підсудного. Однак, цю тезу спростувало упізнання запідозреного у воєнних злочинах Франка Валюса; не менше як одинадцять в'язнів-переживців Голокосту під присягою наполягали на упізнанні, яке згодом було визнано за цілком помилкове; звинувачення проти Валюса було знято, а його самого реабілітовано.

Викликає подив і той факт, що замість схвалити рішення судді Роеттгера на процесі Федоренка про відсутність правдоподібности у показах свідків на цьому процесі, ізраїльський суд у своєму вирокі, без належного фактичного обґрунтування, припустив наявність упередження з боку судді Роеттгера.

Крім того, зі слів колишнього адвоката І. Дем'янюка Джона Гілла, прокурорам на процесі дозволялося контактуватися із свідками в період між прямим та перехресним допитами, всупереч правилам ізраїльського судочинства, зате такого привілею не мала оборона Дем'янюка щодо своїх свідків.

Плюс до всього, задовго до процедур упізнання з фотографій, здійснюваних в Ізраїлі, слідчий прокуратури опублікував в одному чи кількох виданнях оголошення, називаючи І. Дем'янюка, як запідозреного у воєнних злочинах. Ось це оголошення:

«Відділ розслідування нацистських злочинів веде слідство українцям Іванові Дем'янюку та Федору Федоренкові. Переживців таборів смерті Собібор і Треблінка просять зголоситися до Головної поліційної управи Ізраїлю».

Таким чином, імена й національність осіб, що підлягали упізнанню, були відомі свідкам до початку процедури. Викликає занепокоєння очевидна можливість того, що свідки могли дізнатися про особу запідозреного з публікацій у пресі, а також збіг, що деяких з цих свідків було визнано не вартими довір'я й винними у непорядній, змовницькій поведінці у справі Федоренка.

До цих проблем треба додати недавно відкритий факт, що ізраїльська офіційна особа, причетна до прокуратури, інструктувала колишнього в'язня Треблінки, п. Глейзара, не давати показів обороні. Цей факт дозволяє припускати, що й інші колишні в'яз-

ні, які не упізнали в Дем'янюкові «Івана Лютого», можливо зазнали аналогічного тиску задовго до ізраїльського процесу.

Дивує також небажання Департаменту юстиції США видати обороні до кінця ізраїльського судочинства наявні в Департаменті численні свідчення колишніх в'язнів Треблінки, які не упізнали підсудного. На цю пору достеменно відомо, що 41 колишній в'язень Треблінки, який бачив фото Дем'янюка, не зміг упізнати в цьому фоті «Івана Лютого» з Треблінки.

На ще важливіші порушення вказує недавно опублікований висновок відомого гебрейсько-данського психолога професора А. Вагенаара, котрий був свідком оборони Дем'янюка у галузі психології упізнання очевидцями, що з 42 правил упізнання, встановлених для забезпечення вірогідності процедури, 37 «було прямо чи посередньо порушено слідчими органами» у справі Дем'янюка. Вагенаар підсумовує: «Я не скажу, що слідча процедура була фарсом, але для повного фарсу треба було порушити ще яких два-три правила». (Wagenaar, "Identifying Ivan", Harvester Wheat-sheaf, London, 1988, p. 145).

Беручи до уваги сукупність вищенаведених обставин, висновок, що п'ять свідчень очевидців є «незаперечним свідоцтвом» вини виглядає надзвичайно сумнівним. У дійсності, наймовірніше це те, що ні одна категорія доказів звинувачення, ні документальна, ні базована на показах очевидців — не має достатньої й переконавчої сили.

Собібор. Професор Гарвардської правничої школи Алан Дершовіц у своїй газетній рубриці висловив нісенітну можливість засуду І. Дем'янюка за злочини, вчинені в Собіборі, що за них підсудного не було навіть звинувачено, не було суджено ані засуджено. З приводу цього треба зауважити, що версія Собібору була первісною версією слідства Дем'янюка в Департаменті юстиції, але її було визнано як таку, що не має належного обґрунтування. Мені важко зрозуміти, як науковець у галузі права, професор Дершовіц, може говорити, будучи при повному розумі, що він «підозріває» оскарженого у скоєнні злочинів у Собіборі, і через це підсудний має досмертно перебувати у в'язниці. Ще 1937 року Найвищий суд США постановив, що прямим порушенням законності є засудження оскарженого за дії, за які його ніколи не звинувачували.

Заяви, подібні до зробленої професором Дершовіцем, заводять у блуд громадськість щодо припустимих правових норм і можуть сприяти страті І. Дем'янюка, що її, згідно із словами професора, він, як противник смертної кари, хоче відвернути.

Трієст. Несумісні суперечності в ряді звинувачень проти І. Дем'янюка — що він служив в охороні табору Собібор, що він «Іван

Лютий» з Треблінки, що він Іван з Трієсту — висвітлила недавно Гітта Сірені, журналістка, що спеціалізується на Голокості й Треблінці, у статті «Могутня сила алібі», опублікованій 28 грудня 1988 р. у "The Independent" (Лондон). Авторка аналізує свідчення Данильченка (колишнього охоронця Собібору), подані на розгляд суду в останній день процесу Дем'янюка, а також лист Франца Сухомела д-ру Карнье в Італії. Тоді, коли колишні в'язні Треблінки свідчать, що аж до вересня 1943 р. Іван Дем'янюк був у Треблінці, Данильченко твердить, що в березні 1943 року він зустрів «І. Дем'янюка» в Собіборі, де останній служив шість місяців як звичайний охоронець. Данильченко свідчить, що вони були разом у Собіборі аж до «березня чи квітня 1944 р.». Лист Сухомела, однак, твердить, що Івана було переведено з Треблінки до Трієсту. Як свідчить ще один охоронець з Треблінки, Густав Мюнцбергер, це сталося у вересні 1943 р.

«Свідчення Данильченка, — пише Сірені, — завдали їм (суддям) чимало клопоту, але судді не схотіли відхилити ці свідчення. Дем'янюка — зробили вони висновок — було приставлено і до Собібору, і до Треблінки, і тоді суперечність у часі між заявою Данильченка й заявами колишніх в'язнів Треблінки, згідно з якими Дем'янюк перебував у двох таборах водночас, буде згладжено. В'язні Треблінки бачили Дем'янюка там 'до кінця'. Розформовання Треблінки сталося в серпні 1943 р., але було можливо — вирішують судді, — що для в'язнів з їх особливим сприйняттям часу 'на планеті Треблінка' 'кінець' був у січні-лютому 1943 р., коли масові вбивства там фактично припинилися (зате набирали темпів у Собіборі). Після цієї дати Іван — активний у Собіборі й активний у Треблінці, міг їздити туди й сюди у міру потреби в його службі.

Викривлення дійсності у цій аналізі, поряд із чітким і викривальним вироком у решті деталей викликав здивовання досвідчених оглядачів в Ізраїлі. Лист Сухомела, у згоді з такою самою невимушеною заявою Мюнцбергера, зробленою 1960 року, зробило цю аналізу цілком неприйнятною. Ми не маємо певності, де був Дем'янюк. Але сумнівів не може бути: 'Іван' був у Трієсті».

Сірені робить висновок, що «вирок Дем'янюкові під сучасну пору скомпромітовано в головних пунктах, а разом з ним і вся тактика звинувачення. Справу, як ми бачимо в останню хвилину, не розв'язано. І присуд смерти став безглуздом. Зараз треба говорити не про милосердя, а цілком зрозуміло, про правосуддя».

(Закінчення буде)

З листів до Редакції

Торонто, 22 вересня 1989 р.

Хвальній Дирекції і Редакції «Визвольного Шляху»,
на руки головного редактора Іллі Дмитрова,
Лондон, Англія

Вельмишановний і Дорогий Друже Редакторе!

Вам і всій Вашій «братії», що трудяться над випуском так цінного журналу, як «Визвольний Шлях», Світовий Український Визвольний Фронт пересилає найщиріші побажання з нагоди 40-річчя його появи.

Що ж кращого окрім подяки за Ваші труди, як багато сил і міцного здоров'я, можемо Вам всім бажати. Радіємо коли щомісяця беремо до рук симпатичну книжку з цілим цікавим вахлярем думок, аналізами нових подій, а тепер їх так багато, передруками особливо важливих документів визвольного процесу в Україні, зразками літературної творчости письменників-дисидентів і національного напрямку письменників і поетів у вільному світі.

Вже 40 років визначні науковці, історики, журналісти, письменники, публіцисти, літературні критики дають на сторінках «Визвольного Шляху» духову поживу з минулого і теперішнього України, стараючись на основі аналізу подій заглянути в майбутнє.

Вітаючи Вас із 40-річчям, звертаємося до всіх наших організацій УВФ з проханням всебічно морально і матеріально допомагати «Визвольному Шляхові» у його праці, а зокрема тепер в часі нових національно-визвольних подій в Україні.

Щасти Вам Боже!

За Президію СУВФ:

Микола Андрухів
голова

Василь Дідюк
ген. секретар

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРІЯ:

*M. Petruszczak
Walzmanstr. B. A/Z 2.
Salzburg-Aigen.*

КАНАДА:

*The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., M5V 2R3.*

АВСТРАЛІЯ:

*Postup Ukrainian
Co-operative Trading Society,
902 Mount Alexander Road,
Essendon, Victoria, 3040*

НІМЕЧЧИНА:

*"Shlach Peremohy"
8000 München 80,
Zeppelinstr. 67.*

АРГЕНТИНА:

*W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 — BS AIRES.*

США:

*Mr. H. Cebrij
136 - 2nd Ave.,
New York, N.Y., 10003,*

БЕЛЬГІЯ:

*Mr. O. Kowal
72 Blvd. Charlemagne,
1040 BRUXELLES.*

ЧІКАГО І ОКОЛИЦЯ:

ФРАНЦІЯ:

*Union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain
75261 PARIS Cedex 06.*

*Bohdan Kaszuba
6427 W. Forest Preserve Drive,
Harwood Heights, Ill. 60656.*

~~~~~

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ, СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТІТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.

~~~~~